

Новото начало.
Година
шестдесет
и пета
брой 1
2022 г.

ПЛАМЪК

Списание-алманах за литература,
изкуство и публицистика
Издание на Съюза на българските писатели
Основано от Гео Милев

СЪДЪРЖАНИЕ

ПАМЕТ

5	Георги Константинов	ПРОЩАЛНИЯТ ДЕБЮТ НА ПЕТЯ ДУБАРОВА 60 години от рождението ѝ
14	Никола Иванов	НАОКОЛО И В МЕН Е ТИХО Поезията на Петър Караангов

НОВА БЪЛГАРСКА ПОЕЗИЯ

21	Василка Петрова-Хаджунана	СТИХОТВОРЕНИЯ
27	Лъчезар Лозанов	ИЗ ЦИКЪЛА „АЗБУКА ЗА НЕЗРЯЩИ“
31	Димитър Генчев	ДВЕ СТИХОТВОРЕНИЯ

НОВА БЪЛГАРСКА ПРОЗА

33	Румен Шомов	КРАЧКА ВСТРАНИ. Из подготвяната за печат книга-дневник от град Нант, Франция
81	Проф. г-р Светлана Стойчева	ЗА „КРАЧКА ВСТРАНИ“ НА РУМЕН ШОМОВ
83	Арсо Арсов	ХОРА И ДИВИ ЖИВОТНИ. Разказ
87	Проф. Петър-Емил Митев	ВОЙНАТА. ОБРАЗИ И РАЗМИСЛИ

НОВА БЪЛГАРСКА ПОЕЗИЯ

---

92 Тренгафил Василев   СТИХОТВОРЕНИЯ

---

95 Димитър Васин   СТИХОТВОРЕНИЯ

---

98 Джина Панчева   СТИХОТВОРЕНИЯ

НОВА БЪЛГАРСКА ПРОЗА

---

101 Иван Митев   365 ЦЕЛУВКИ. Откъс от роман
– продължение от брой 4-ти,
2021

ЕДНО МНЕНИЕ

---

128 Светлозар Дамянов   ЩРИХИ ОТ ИСТОРИЯТА
НА БЪЛГАРСКАТА КОРУПЦИЯ

ЮБИЛЕИ

---

132 Марко Ганчев   РАЗГАДАНАТА УСМИВКА
на 90 години   Стихотворения

КРИТИЧЕСКИ ОТЗИВИ

---

134 Петър Донеvски   ПОЕТЪТ С НЕПОКЛАТИМА ВЯРА
В ДОБРОТО

---

137 Лалка Павлова   ЧОВЕКЪТ И НЕГОВИТЕ ИЗБОРИ
В СТИХОСБИРКАТА „КРИЛАТА
МИ“ ОТ МАРГАРИТА МАРТИНОВА

---

145 Александра Ивойлова   ПАРАЛЕЛНИТЕ ПРОСТРАНСТВА
НА ПОЕЗИЯТА

ХОРИЗОНТИ

---

148 100 години без   ЖАН КОКТО ЗА МАРСЕЛ ПРУСТ –
Марсел Пруст   Фалшивите таланти
се боят от смешното

НОВА КНИГА

152	Банко П. Банков	Из „СОЦИАЛЕН ПРЕХОД“
163	●	ЗА ХУДОЖНИКА В БРОЯ БОЖИДАР ЙОНОВ

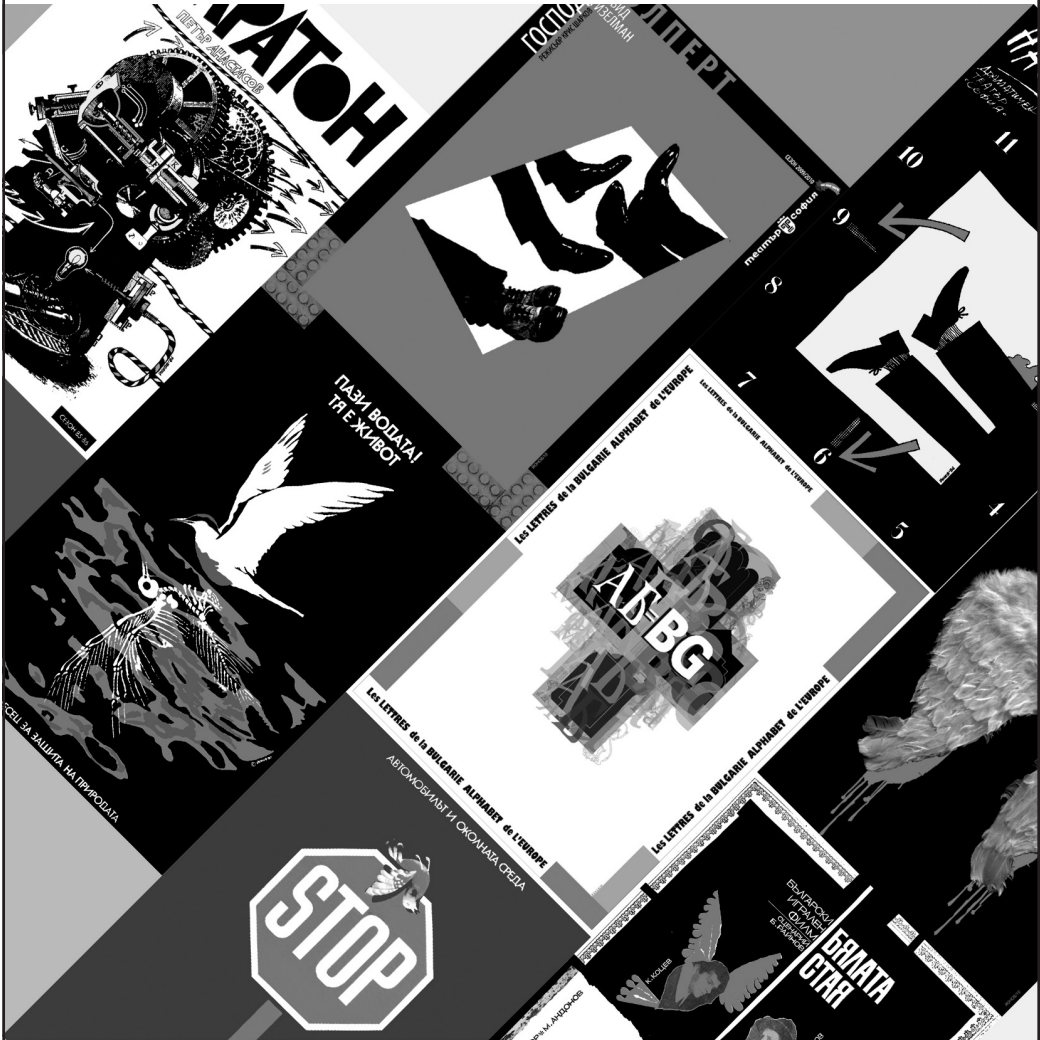

**НАСТОЯЩИЯТ БРОЙ СЕ ИЗДАВА С ПОДКРЕПАТА
НА НАЦИОНАЛЕН ФОНД „КУЛТУРА“
КЪМ МИНИСТЕРСТВОТО НА КУЛТУРАТА**

Броят е илюстриран с творби на известния наш художник Божидар Йонов

На корицата: Композиция от плакати от Божидар Йонов

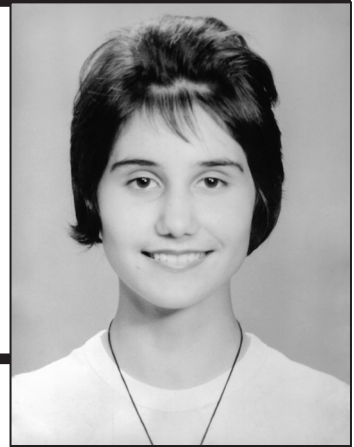
Плакатна композиция
от проф. БОЖИДАР ЙОНОВ

Памет

Георги Константинов
ПРОЩАЛНИЯТ ДЕБЮТ
НА ПЕТЯ ДУБАРОВА

60 години от рождението ѝ

За кой ли път си мисля за нея – южния овал на лицето ѝ, замислените тъмни очи, ученическите къси плитки, неученическите ѝ стихове, които тя ми подаваше с престолено безразличие... Не знаей как и защо се размесиха толкова причини и обстоятелства, та точно аз през годините трябваше често да споделям своя далечен спомен за нея с безброй непознати хора.

А всъщност твърде малко я познавах лично. Така се случи, че съм свързан повече с нейните юношески творби и с нейните книги, появили се на бял свят след смъртта ѝ, отколкото със самата нея. Длъжен съм да повтора и потрета, че я познавах недостатъчно, че моят личен спомен за нея е дорисуван с предположения и тихо преклонение пред младата ѝ дарба, че познавам повече онова свое чувство за нея, а не точно нея. Упреквам се – за кой ли път – че преувеличавам за себе си онези три-четири разговора между нас, онези две-три писма на тема „литература“ до Бургас и обратно, че вероятно в нейните юношески очи съм бил някакъв намръщен редактор, готов да спести похвалата и нескриващ критичната дума. А самият аз тогава бях най-младият главен редактор в софийските литературни издания – близо до Христовата възраст – и не обичах да влизам в ролята на живял и препатил литературен ментор. Често съм чувствал неудобството да водя или мълчаливо да слушам ерудирани разговори за тайните на поезията, да изричам или да преглъщам оценки за неоцененото, да търся обяснения за необяснимото...

Неведнъж съм разказвал как след първата си среща с Петя в редакцията на ученическото списание „Родна реч“ ние, двамата с благородния и незабравим Григор Ленков повтаряхме: „Необяснимо нещо е талантът!“, препрочитайки пак стиховете:

*Един далечен фар като око на гларус,
 изпълнено със морска светлина,
 повика ме при себе си.
 Не знаей –
 да ида или тука да стоя.
 Поглеждам към морето.*

*То люлее и себе си, и хиляди звезди –
като златни отпечатъци от пръсти...
(„До утрото“)*

Не мога да възстановя тогавашното си усещане от докосването си до тези регове. Но ето – и в този момент бих повторил, че такава пластична картина на нощното море, на неговата магнетична и загадъчна необятност все още не съм срещал в съвременната ни поезия... А в деня на тази първа среща, станала в редакцията на „Родна реч“, (намираща се на софийската улица „Калоян“ N:10), Петя беше само на 14 години! И сигурно затова, по причина на ранната си възраст, тя не дойде в редакцията сама – влезе при нас заедно със своята майка Мария Дубарова, поздрави смутено и без да прибави нито дума, ни подаде свитък листове, изпълнени с машинописни регове... Като че ли не гържеше да чуе веднага нашето мнение за стиховете – все поглеждаше неспокойно към вратата. И чак когато слабичкото чернооко момиче и неговата майка излязоха от стаята, моят колега, талантливият преводач и поет Григор Ленков (също загинал после трагично) обърна удивения си поглед към мен. И пак ще повторя онези думи, които си казахме по повод на прочетените Петините стихове: „Необяснимо нещо е талантът!“ ...

Та това бургаско момиче, на чиито стихове се удивлявахме, беше още дете!

Възрастта на Петя представляваше известно затруднение и за нас. Беше лятото на 1976-та година, момичето трябваше да влезе наесен в 7-ми прогимназиален клас. Ние харесахме много нейните стихове, но се чудехме как да ги публикуваме в нашето „средношколко“ литературно списание. Трябваше да спазим обявеното от самите нас изискване за възраст на литературните ни сътрудници. Наложих се да направим малка мистификация – под името на Петя Дубарова сложихме традиционното, но преувеличено допълнение, че тя е ученичка в 8-ми гимназиален клас на Бургаската английска гимназия... И след няколко месеца стихотворението „До утрото“, както и други нейни творби, се появиха в списанието, придружени от нашата – не съвсем точна – информация за младата авторка. И въпреки, че я „повишихме“ в осмокласничка, пак имаше читателски гласове, които с изненада ни питаха: „Възможно ли е тези зрели стихотворения да са написани от ученичка?“ А един от най-известните наши поети, пишещи за деца, също изрази подозрение, че тези стихотворения са от възрастен автор, скрил своите години. И насаме ми призна, че такива творби той самият трудно би могъл да създаде...

После, след тази първа среща, виждах Петя още 3-4 пъти предимно на литературните семинари, които „Родна реч“ организираше всяка година с младите сътрудници на списанието по време на пролетната ученическа ваканция. Срещнах се с нея веднъж и по времето, когато участваше в снимките на известния игрален филм на ученическа тема, съхранил завинаги нейния физически образ.

С една дума: виждал съм Петя Дубарова, разговарял съм с нея, но истинското ми запознанство със съвсем младата поетеса (не знам защо,

но определенето „поетеса“ някак не подхожда на спомена ми), та истинското ми запознанство с това полудете-полудевойка започна, когато останах за по-дълго време с творбите ѝ...

Иначе и не можеше да бъде! Петя беше цялата във своите стихове: умна, наблюдателна, артистична, влюбена в морето (в едно свое есе тя иска да го побере цялото под покрива на един дом), вярна на своя роден град Бургас и неговите слънчеви улици, завиждаща на чайките за техния безграничен полет, търсеца навсякъде синьо небе и вярно приятелство. Прег по-малко познати хора тя като че ли нарочно оставяше впечатлението, че не са много нещата, които я вълнуват; че по характер е песелива на гуми и жестове; че няма навика да споделя своите момичешки радости и тревоги... Ала тъкмо стиховете я издаваха – беше готова да се развълнува от първия сняг и есенния листопад, от летящия гларус и от свършека на лятната ваканция, от това, което вижда около себе си, и от това, което е отвъд хоризонта.

Беше готова да гаде (въпреки неголемия си житейски опит) свой отговор на всеки мъчителен въпрос, нагвиснал над нейния ген, изповядваше в стиховете си своята жажда за споделяне, въпреки че извън стиховете разговорите с непознатите хора очевидно я притесняваха... Всъщност това случайно отбелязано от мен противоречие (и сигурно то не е единственото) ми изглеждаше още тогава обяснимо и логично – Петя Дубарова, като всеки истински поет, можеше да говори най-добре за себе си в стихове. Тук не оставям встрани и лирическата ѝ проза, която по същество е част от нейния поетически свят.

Тя сигурно си е имала свои училищни или къщни делнични грижи, но поезията беше нейният истински, напълно правдоподобен живот, беше първата от „двете Петии“ (според името на един от нейните разкази). Струва ми се, че там Петя е действителната Петя Дубарова. И това е така – въпреки въздушната игра на въображението, въпреки условността на лирическия език, въпреки художествената измислица – доколкото измислицата можеше да съществува в нейните юношески признания. Вероятно някой проникателен литературовед ще анализира в близък или далечен ген писмата ѝ, страниците на нейния, старателно воден, дневник, и главно – самите нейни стихотворения, за да установи доколко е условен езикът на поезията ѝ. Но знам, че понякога и самата правдоподобност може да е условна в света на изкуството – трудно може да се докаже дали един поет „изобразява“ своя ген, или живее своя ген под невидимия и нежен диктат на своето творчество.

Лично на мен ми се струва, че Петя взимаше и подреждаше някои отгелни знаци на света около себе си: морето, гларусите, гъждът, зимата, училищната стая, Бургас – за да създаде свой втори свят, в който духът ѝ се чувства по-волен и по-защитен...

Казах малко по-горе, че тя е правдоподобна, че тя е истинска, въпреки играта на поетическото въображение. Но усещам, че не е много намаесто думата „въпреки“. Не въпреки, а тъкмо поради красивата волност, поради необятния си хоризонт, поезията я привличаше всекидневна и непреодолимо... Съдя дори само по това, че Петя почти през целия си „съзнателен“

живот се е изповядала пред белия лист, че поезията, също като морето, я гърпаше всеки ден към своите сини гълбини... И това привличане сигурно е било взаимно, защото безусловно Петя носеше в сърцето си магнитната искра на истинската поетическа дарба. Затова и нейните стихове бяха по своему привлекателни, по своему магнетични. Ако трябва само с няколко думи да се обясни необикновената им притегателност, бихме могли да кажем – причината е в тяхната художествена простота, пролетната им искреност, вроденото чувство към красотата на българския език. Познавам и нейните най-ранни, съвсем детски стихове. Още там присъства поетът:

*Като пулса на сърцето
бодро тупкат капки вън.
Колко чудно и красиво
всичко туй е, като в сън.*

*Златосребърни прашинки.
В своя танц проблясват те.
Леко удрят се в стъклата,
сякаш чука там дете.*

Да не говорим за по-късните ѝ стихотворения, есета или кратки разкази – там ще срещнем неочакваната юношеска мъдрост на една дарба, чиито корени все още ще бъдат загадка и за близките ѝ хора. Всъщност появата на Петината литературна дарба е внезапна и в значителна степен наистина необяснима – без увод и заключение, без редуване на сполуки и несполуки. Както вече съм писал за тази дарба-чудо: можем да я сравним с избликването на нов извор в планината, разместил тревите и камъните, зърнал слънчевите лъчи и заприпкал надолу по склона... Или като цвета на морето – той много рядко зависи от самото море, а от небето – с облаци или без облаци, от нежния залез, от могъщия изгрев.

Стана дума за това, че даже в нашия придирчив литературен живот първите стихове на Петя Дубарова, публикувани в списания и вестници, бяха възприети като щастлива изненада. Вече споменах за мнението на Григор Ленков и за оценката, която им даде един известен писател за деца, но не само те – мнозина други хора на перото забелязаха тогава, че в градината на нашата най-млада поезия се е появило необикновено цвете. Изключително странно и ценно беше това: познавахме редица възрастни автори, пишещи добре за вълненията на юношите, но за пръв път един автор, едва достигнал юношеска възраст, изразяваше „отвътре“ – автентично и талантливо – вълненията на своите връстници.

Убеден съм, че за разлика от многото официално признати и луксозно издадени стихотворства, простичките лирически изповеди на Петя Дубарова носят неповторима искреност и идващо от небето вдъхновение. Наистина е учудващо как са се родили толкова ярки, даже в известен смисъл – професионално овладени – поетически изблици. Спомням си например нейното хубаво стихотворение „С гъжда“, публикувано в списание „Родна реч“ на втората година от сътрудничеството ѝ:

*От спуканите вени на небето
потича неспокоен и студен,
съзира ме, заглежда се във мен,
с езици хладни близва ми лицето.*

*Той ту се свива в локва пред нозете,
треперещ като коте от вода,
ту бяла електрическа звезда
във него се оглежда като цвете.*

*Заслушвам се и чувам как над мене
със капки черни като вишнев сок
той удря по циментовия блок
и нещо му говори със звътене.*

*Във тази нощ сама съм в тъмнината,
но нищо не навява самота,
защото е изкуство под гъжда
да можеш да говориш със водата.*

Четях тези куплети и си казвах, че само някои от големите наши поети – Николай Лилев или Гео Милев – са ни оставили такива стихове за гъжда...

Но гъждът неочаквано се превърна в леден сняг.

Още тогава си давах сметка каква загуба понесе младата ни поезия в онзи декемврийски ден на 1979-та година, когато ни зашемети вестта, че тя самата е сложила край на живота си. И неведнъж съм си представял каква висота щеше да достигне Петината гарба, ако беше издържала на догматизма и бездушието, ако имаше възможност да размахва криле в поетическото небе още много години... Но освен, че е неповторима, гаровитата душа е и болезнено ранима. В тази истина се крие отговорът на мъчителния въпрос – защо ръката на Петя се е протегнала към чашата с убийствена доза лекарство...

И все пак – защо? Прекия повод за това граматично решение ми разкри тогава едно, малко закъсняло (пристигнало в редакцията към края на декември 1979-та година), писмо от нейната преподавателка по български език Н. Стефанова:

„...Петя посегна на живота си, поради една страшна несправедливост. Под гавление на директорката, учителският съвет взема решение да ѝ се намали поведението с една единица. Причини: повреден детайл на машина в Бирената фабрика, където учениците са на производствена практика. Обвиняват Петя, но не е доказано, че тя го е повредила... Преди да заседава учителският съвет, майката (също учителка) се среща с директорката и... моли да не се наказва толкова строго гъщеря ѝ. Мотиви: Петя няма провинения за такова наказание. Майка ѝ се страхува, че това наказание ще обезвери гъщеря ѝ, ще прекърши амбициите ѝ, че ще се случи нещо лошо...

Но среща бездушие. Отговорът е, че за да се заздравят дисциплината и укрепят авторитетата на гимназията, ученичката трябва да бъде наказана. Значи, избрана за изкупителна жертва!...”

После научих и други тъжни подробности в тази конкретна случка.

Различни хора по свой начин ми обясняваха случилото се, но виждах почти една и съща картина. Детайлът на машината (малък брояч на бутилки) е повреден – така, на шега – с участието на доста голяма група ученици. Работниците на лентата се оплакват от направената пакост, която пречи да се измери правилно изработената от тях норма. А в училището обвиняват и наказват само Петя. На всичко отгоре – не се намира неин съученик, който да потвърди пред учителите, че лекомисленото прегрешение е общо.... И Петя трябва сама да понесе последствията от тази, изплетена от гребни подлости и догматика ученическа случка. Всъщност – не успява да го понесе...

А сега би трябвало да разкажа, колкото се може по-накратко, нещо, за което рядко съм си позволявал да говоря – историята на първата книга на Петя „Аз и морето“, излязла, за жалост, след трагичната ѝ смърт...

Решението да събере Петините стихотворения и да направя всичко възможно за тяхното издаване възникна в мен не само като мое литературно решение, а и като интуитивна съпротива, като лично противопоставяне на ранната ѝ несправедлива смърт. Издаването на нейната книга се превърна в кауза за мен – особено след като се сблъсках с първия, твърде неочакван, издателски отказ. Още при първото ми запитване за евентуално издаване на книгата, когато предоставах за прочит само част от ръкописа, от софийското издателство „Народна младеж“ избързаха да ме предупредят: „Не е възможно да издадем стихосбирката. Не публикуваме такива книги. Ако го направим, това означава, че поощряваме самоубийствата сред младите хора...”

Бях силно огорчен от този категоричен отговор. Та само трагичната смърт ли виждаха те, защо не се развълнуваха от хубавите стихове? Нима не знаеха – никак не са малко талантливите ни поети, които по различни причини и при различни обстоятелства сами са се разделяли с живота си. И всички те – от Пейо Яворов и Димитър Бояджиев до Цветан Спасов и Пеню Пенев, макар и по различен начин сложили край на своя живот, си приличат по това, че са гледали на света с очи на поети, докато светът ги е гледал с други очи. В онзи трагичен декември и Петя Дубарова се нареждаше в тяхната незабравима редица. С едно тъжно допълнение – Петя Дубарова беше най-младата поетическа гарба между тях...

Бях обзет от нерадостни размисли, но продължих да подготвям за печат прощалния дебют на Петя. До голяма степен ме подтикваша към това и трогателните писма на майката Мария Дубарова, без тя самата да е имала, разбира се, такава конкретна цел. Значителна част от тези писма, заедно с други вълнуващи страници, писани от други хора, аз предоставих някога на покойния Веселин Андреев, (пишец книга за Петя), и за жалост все отлагах да си ги поускам обратно. Така и не ги получих. По чудо са запазени в моята архива само някои от тези вълнуващи страни-

ци. Ето малък откъс от писмо на Петината майка, което носи датата 9-ти декември 1979 година:

„Драги Георги Константинов! Георги, мило момче! Простете ми тона на писмото. С трепереща ръка Ви пише една злочеста майка. Загубихме Петя завинаги. Тя стана жертва на бездушието... Много нейни другари, пък и непознати младежи желаят да прочетат още написано от нея... Вярвам Ви и чакам!...“

Не само майката, но и моите колеги в „Родна реч“, както и младите сътрудници на списанието, горещо желаеха да видят непубликувани досега творби на Петя – след като тя беше имала приживе близо двadesет публикации в списанието ни. Ала заедно с отпечатването в „Родна реч“ на непубликуваните творби, аз продължавах да вървя към по-значителната творческа цел – издаване на първата книга на трагично загиналата 17-годишна поетеса. Междувременно написах писмо-отговор до майката. Запазил съм един от двата мъчителни варианта на това писмо. Ето откъс от него:

„...В тези дни всички ние преживяхме голяма болка от случилото се, влизаме в редакцията както всеки път, работим нещо, а непрекъснато мислим за нашата Петя, за нейните чудесни стихотворения и разкази, написани умно и талантиливо, припомняме си гуми от кратките срещи с нея, страдаме за нея, боледуваме. В списанието непрекъснато получаваме писма от познати и непознати, изпълнени с много скръб и обич, десетки млади хора се вълнуват дълбоко от тежката и несправедлива загуба на такова голямо дарование, на такава звезда в небето на нашата млада поезия. Дано общото ни страдание и пагналата слана в душите ни, отнемат малко от вашата скръб, скъпи родители. Дано ярката следа, която Петя остави в литературата и в паметта на стотици хора, бъде за вас светлинката на идващите дни...“

Убеден съм, че в идващите години младите и вдъхновени творби на Петя Дубарова ще продължават да размахват утринни криле, че нейните стихове ще подават дружка ръка на много хора... Нашето списание ще направи всичко възможно за издаването на нейна книга – с публикувани и непубликувани досега нейни творби – която, вярвам това, ще съхрани вечно смисъла на нейния млад живот в поезията ни. Това, което Петя Дубарова ни остави, има значителна художествена стойност, то ще си намери своето трайно място в нашето изкуство, в нашия живот...“ (Доколкото преценявам сега, писмото ми е написано на следващия ден подир писмото на Мария – 10 декември 1979 година).

Написах отговори и на групи писма, изпратени до мен по този трагичен повод – на поета Христо Фотев, на Петината учителка по български език, на няколко ученика от Бургаската английска гимназия, на един неин почитател от Пазарджик и гр.

Ето още един писмовен откъс – този път от друго писмо на майката:

„...Видяхме се с Христо Фотев. Той ни даде да прочетем (на мене и съпруга ми) Вашето писмо до него. Много ме развълнува това, което правите за Петя (за нейната книга). Мъката ми не намалая, но се стегнах, почувствах се задължена да живея. Христо Фотев ми каза, че идващата седмица ще ходи в София и ще се срещне с Вас.“

...Стайко – съпругът ми – Ви е изпратил заедно с двете тетрадки стихове (разбрахме, че сте ги получили) и снимка на Петя. Аз Ви изпращам и друга. Използвайте едната или другата по свое предпочитание... Някои данни за Петя, които може би ще потрѣбват:

Петя Стайкова Дубарова.

Ученичка от X-г клас на Политехническата английска гимназия „Гео Милев“ – Бургас. Родена на 25 април 1962 година в Бургас, починала на 4 декември 1979 година“

Вих цитирал още няколко откъса от различни писма, запазени в моята архива, но усещам, че трѣбва да се ограничавам в таква цитиране. Дори сега, след повече от три десетилетия, всяка скръбна гума от тези писма предизвиква късна болка в нейните близки хора. Неслучайно цялото ми съществуване се е съпротивлявало толкова десетилетия да публикувам и един ред от тези писма...

Затова спирам готук – след цитираните няколко пасажа. Вероятно читателят е разбрал, че с тях искам да обясня кое гопълнително потикваше моето решение за издаването на „Аз и морето“ – на Петиния прощален дебют, както го нарекох тогава.

Веднага ще кажа: книгата едва ли щеше да се появи на бял свят, ако не беше съдействието на Петините родители, а после и на младия (тогава) директор на Варненското издателство, литературния критик Панко Анчев. Обърнах се към това „черноморско“ издателство, след като разбрах, че книгата на Петя няма как да излезе в София.

И досега си спомням поисканата от мен среща с директора на Варненското издателство, която стана в писателското кафене на улица „Ангел Кънчев“ № 5. Панко Анчев беше дошел в столицата по друг повод, но намери време да поговорим за издаването на Петината книга... Всъщност не говорихме дълго. Панко Анчев пое в ръцете си готовия ръкопис, прочете го внимателно, после ме погледна с разбиращ поглед. И не ми върна обратно ръкописа, а грижливо го сложи в чантата си и го понесе към слънчева Варна.

И така стихосбирката „Аз и морето“ (заглавието беше поставено от мен, но беше взето от стихотворение на Петя) излезе от печат в библиотека „Кълнове“ на Варненското издателство на 27 юни 1980 година. Съставител и предговор: Георги Константинов, редактор: Панко Анчев, художник: Владимир Иванов, тираж: 1159 бройки.

Там са и моите редове за Петините стихове: „Тези стихове са наистина удивителни за възрастта ѝ: живи искри от светлината на бургаското слънце, весели пръски от вълнението на родното море, внезапно докосване до големите житейски истини, изненадващи за едно момиче на юношеска възраст, но не и за една родена поетеса. Петя Дубарова вече не е между нас, но тя ще остане завинаги седемнадесетгодишна, неуспяла да завърши предпоследния клас на гимназията. Остави ни утехата, че е създала тези хубави стихотворения, от които наистина може да се построи „дом, в който да се побере морето“ ...

Ето – това е кратката история на първата Петина книга. Ще допълня само това.

Петя Дубарова живя кратко и шеметно, понесена от неспокойствието на своята рано съзряла гарба, гадаеща в утринната мъгла остриите завои на живота, но още твърде неопитна, твърде крехка, за да се справи с тях. Живя само толкова, колкото да напише своите вълнуващи стихове. Завистта и безсъръгечието предизвикаха нейния самоубийствен жест, който прекъсна – толкова рано! – талантливия ѝ път. Ала поезията на Петя Дубарова всекидневенно побеждава смъртта, нейните стихове ще живеят и в утрешните дни.

Вече нейното Аз се слива с вечното море.

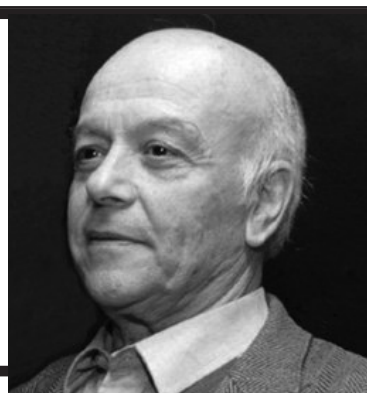
1990–2020

проф. БОЖИДАР ЙОНОВ • Целувка, емайл

Никола Иванов
НАОКОЛО И В МЕН
Е ТИХО

Поезията на Петър Караангов

По творческа нагласа и натюрел Петър Караангов е типичен лирик. Той е пастелен поет и лириката му се характеризира с мекота и тънка чувствителност, предпочита приглушените тонове. Той предава онези състояния на духа, които човек достига в процеса на съзерцание. Още в стихотворението си „Творчество“, което е от 1965 година, Караангов се самохарактеризира като поет:

*Тебеширени построения,
 летен акациев дим,
 мои тихи стихотворения –
 къщички от пластелин.*

*Аз под нашите стрехи скитам,
 огласява ви моят глас,
 мои пусти градчета, в които
 жител съм само аз.*

Петър Караангов е сред „тихите“ лирици в националната ни поезия, лирик по натура и предразположеност. Чувства се най-уютно в самотата си, в съзерцанието, в известен смисъл си е самотостатъчен.

Макар съдбата да го изпраца в столицата, той си остава докрая силно привързан към родния дом и родния край, носталгията постоянно го измъчва, затова често го спохожда копнежът по завръщането. И това ще открием в редица негови стихотворения. „У дома“ напомня за Дебеляновото „Да се завърнеш в бащината къща“:

*Нощта е тиха, както пред зори.
 На дървената порта никой няма.
 Огнището отдавна не гори...
 Не ме ли чакаш,
 аз се върнах, мамо.*

Темата е за завръщането и майката, която ще го посрещне, но уви... Това е по-скоро сън, отколкото реалност. Съкровени картини и стихове,

пропиту с обич и вина. Кротко, тихо пристъпва към прага на родния дом. „Жажда“ продължава мотива за завръщането в родния дом. Но в „Разговор с един град“ не умира надеждата и вярата във възможното завръщане в родното градче като блудния син, за да изтлее на родна земя.

Традицията е сред основните мотиви, които го привличат към родното място и го карат да се завръща („В началото на лятото“). „О, столица на пъстротата!“ – спонтанно възкликва лирическият герой в „Оркестър“. Нищо не може да се сравни с топлината и красотата на родния град, свири предпразничен оркестър:

*Дърветата край мен са стройни.
цветята доверчиво никнат.
Отново съм в пейзаж, от който
не съм излизал всъщност никога.*

„Оркестър“ е тържество на природата, в което поетът е нарисувал със слово прекрасни картини, които въздействат незабравимо. Затова мисълта за завръщането, въображаема или реална, е постоянна в съзнанието на лирическият герой. Завръщането е и преоткриване красотата на родната природа („Планина“). Умението да пресъздава и рисува словесни природни картини е сред впечатляващите характеристики на поезията на Петър Караангов. Това е част от неговата фина чувствителност. Дъхти на борина и хвойна в „Август“. Прекрасна е картината в „Минава лятото“. Петър Караанов се стреми да загребе колкото може повече от красотата и цветовата гама, достигайки на места до пищност. Прекрасно е „Тънък гъжд“:

*Долавям как се движи пролетта –
в кръвта ми, в соковете на стъблата
и как се връщат тихи над света
зелените лъчи на светлината.*

Този поет умее с няколко думи да нахвърли един пейзаж, да улови едно движение, да послуша природата, когато тя се разкрива пред човека. Неговата лирическа пейзажност често се превръща в лапидарно лирическо споделяне. Тази гарба на поета се проявява не само при описанията на родната природа, но и когато рисува природни картини от пътуванията си по света.

Любим сезон на Петър Караангов е есента. Есента откриваме в редица негови стихотворения. В „Есенно цвете“ лирическият му герой споделя тревогата си за съдбата на цветето, възприема цветето като човек, защото за него човекът е неотделим от флората и фауната.

Истинският пълноценен естествен живот е свързан с родния край и любимите топоси („Тебеширеният кръг“). С каква любов и преклонение се обръща към родната земя в едноименното стихотворение лирическият герой на поета:

*Моя болка. И моя рана!
Нощен огън не догорял!*

Малките родни градчета като родното са „родни люлки на песен,/ на хляб и на вино“. Топъл и съкровен е тонът в „Край Струма“:

*И в тишината в този зрачен час
се чу далечна глъчка на косачи.
Поде се песен с равен топъл глас,
от който се раздвижи сякаш зрача.*

Творбата напомня за шедьовъра на Славчо Красински „Когато слиза вечерта“. Когато простотата и естествеността отличават едно стихотворение, то ни въздейства по-силно. Препочитаното време често са залезите, свечеряването, зрачаването, нощите, защото тогава на небето изгряват звездите и това прегражда към философско вглъбяване и мечти. Родният град и родното място са опора в живота на лирическият герой на поета в „Корен“:

*Земята се върти. И аз, върху земята
застанал, се крепя. И корена си пазя.
Че иначе не бих изтраял самотата,
бих паднал от живота, без нищо да съм казал.*

Асоциативно си припомняме великолепните стихове на Салваторе Куазимодо: „Човек е сам върху сърцето на земята...“ Затова където и да е по света, винаги мисли за родното място.

Петър Караангов се гордее с родния край, защото той е свързан с исторически личности с огромно значение за България. Клетвено звучат стиховете в „Слово за Климент Охридски“:

*Докато съществува духовното твое начало,
докато има земя
като медна гравюра, запазила твоя първообраз,
докато има кирилска азбука
ще кръщаваме своите университети
на твоето име преблаго,
Клименте Охридски, първоучителю,
първ учител на българите.*

За Петър Караангов Свободата е „Птица галена!“ („Песен“), защото за нея са дали живота си герои като Апостола и Ботев. Патриотичното чувство е силно, защото е автентично.

Много важна роля за Петър Караангов има споменът. Този поет е минорно настроен, а споменът е в основата на редица негови стихотворения. В „Моят сезон“ изповядва:

*Ето моя сезон – това свършващо лято,
тази звучна врата на голямата есен,
тази дюля на прага, този път през нивята,
една бричка несигурна на гърба си понесъл.*

Тези красиви и меланхолични природни картини от родното място така са се врязали в паметта на лирическият герой на поета, че няма да се изличат докрая на земните му дни. „Вечерен праг“ е интимно стихотворение, в което става дума за завръщането у дома в бащината къща и е пропито с дълбока екзистенция.

Майката е сред най-близките и скъпи хора за всеки поет. Където и да е нейният образ, споменът за нея е неизличим. В това се убеждаваме от стихотворението „В гългия влак за Бургас“. Майката е основна опора за сина в тежки моменти на житейски изпитания в „Чаша кафе“: „*Между тежки горчилки/ свети искрената ръка на мама –/ дърво на живота ми.*“ Майчината обич не може да бъде заменена с нищо, защото достига до жертвоготовност. В „Дъжд“ и „Кълбо“ синът и майката задушевно разговарят.

Макар че Петър Караангов е лирик, учудващо малко са любовните му стихотворения. Вероятно изпитва свян да разголи душата си по темата. Заглавието „Не ми отнемай светлината“ е и рефренът в стихотворението. Това е молбата на лирическият герой към любимата за пощада и любов. Истинската любов връхлита ненадейно, изневиделица, обсебващо („Отгалечавана“). Лирическият герой ще изгори, ще се превърне в „*златна пепел*“, която ще бъде разнесена от ветровете. За късната любов става дума в „Зимно море“.

Поезията на Петър Караангов е дълбоко хуманистична. Несъмнена е силната му социална чувствителност. Съчувствие и състрадание на лирическият герой към старата жена откриваме в „Ненаписана повест“. Старицата всеки ден посреща и изпраща влака, сякаш очаква някого. Тя „*излъчва тъга*“ и е сякаш „*крайпътен знак*“. Тъжен е финалът на стихотворението, който е и финал на живота. Силно драматична протестна творба е „Пейзаж“. В стихотворението се поставят фундаменталните въпроси как живеем и защо е така? Впечатляващ нравствено-социален заряд носи в себе си „Бавен свят“. Мрачни са картините във „Вечерен свят“. Личният вопъл на лирическият герой е универсален, защото е вопъл на човешките по земята: „*И моят вик сега е вопъл/ на целия човешки род*“. Той иска в мълчанието в едноименното стихотворение да го чуе целият свят и да стане по-състрадателен и хуманен към унижените и онеправданите от живота.

Лирическият герой на Петър Караангов често се чувства самотен. Както казва Хосе Мрти: „Който носи светлина е самотен“. Самотата му помага в съзерцанието на природата, във философското възприемане на света. Лирическият аз желае да е анонимен, за да усети по-дълбоко притихналия пулс на града в тишината на нощта. Меланхолията, макар и в известна степен динамична, е обсебила лирическият герой в „Меланхолия през септември“. Във „Втора меланхолия“ са се настанили глухотата, самотата, мълчанието, пусто и мрачно е.

Поезията на Петър Караангов е дълбоко екзистенциална. Екзистенцията присъства и ще я открием в почти всяко негово стихотворение. В „Сбогуване“ преобладава минорното настроение, тъжно е като музиката на Шопен, защото става дума за „*преходността на живота*“. В „Стари хора“ човешкият живот „*тече и отминава*“ като миг, защото е преходен и временен, важно е да открием Смисъла, за да не сме живели напразно... Тъжни мисли за преходност навява конят:

*Но вихреният бяг е вече спомен
и спомен са горещите лета.
Сега стои под вятъра огромен
в самата вътрешност на есента.*

Асоциативно се сецваме за романа на Хорас Маккой „Уморените коне ги убиват, нали?“, който е филмиран под режисурата на Сигни Полак. Всъщност метафората в стихотворението не съществува, защото персонажът наистина е кон. Във „Възраст“ лирическият Аз примирено очаква смъртта.

В няколко стихотворения Петър Караангов прави равносметка. За поета най-важно е творчеството, с което той изразява най-съкровениите си мисли и чувства и отправя посланията си към хората. За Петър Караангов поезията е „*разкъсване на обръчи*“ („Обръчи“). А също и Голгота („Голгота“). Решаващи са биографията, преживяното и изживяното, автентичността, а не измуканото от пръстите. Когато е написана с кръв тя остава, защото:

*И грее в синята, в глухата вечер
страшна жарава.
Когато и нас ни няма вече,
кръвта
остава!*

Битът на поета е обикновен, скромен („Поем“). Той спи на „*просто дървено легло*“, а „*на дъбовата маса – хляб и сол*“. За него най-важното е „*в мастилницата – сок от диви плодове/ и стихнало перо/ от бяла птица*“. Битът той превръща в битие. Пише с „*Перо от гълъб*“, както е озаглавено негово стихотворение. В „Поем II“ лирическият герой споделя, че неговата поезия ще остане, само ако изразява човешките болки и страдания и е „*огласян от красиви и свободни думи*“, пише само Истината, с която да буди съвести. В „Песни“ поетът се обръща към Булат Окуджава, когото чувства като брат. Поетите и техните стихове са „*Нужни, защото след тежка лъжа/ ключът тежко трепери във бравата...*“. Поетът осъзнава, че може да остане в паметта на следващите само чрез сътвореното, чрез словото. Великолепенно стихотворение е „Есен“, в което поетичното въображение рисува със слово прекрасни картини:

*До късно – чак до вечерта,
ще трупам думи – да се сгрея.
Ще мине вятър над света
и думите ще разпилее.*

*Но аз от думи ще създам
отново тоя свят. Отново!
Аз помня дълго, дълго знам
стиха: в началото бе слово...*

В „От дълбоко до роза“ лирическият Аз на поета се терзае от мисълта дали стиховете му са достойни, дали не е погвел с лъжа читателите, дали не е изменил на Истината и правдата:

*...страх ме е от жителите на стиховете ми,
с които през тоя живот минавах,
да не свалят от мен ръцете си –
да се обърнат, да ме забравят.*

В „Предположение“ също изразява крехката си вяра, че с поезията си ще бъде нужен на хората.

Петър Караангов е поет с висока култура. В стиховете му срещаме Дон Кихот и Санчо Панса, Хамлет, Октавио Пас, Пол Елюар, Екзюпери, Окуджава, Ружевиц, Вапцаров, Евтушенко, Вознесенски, Неруда, Валери Петров, Галчински, Декарт, Айнщайн, Бах, Хендел, Шостакович, Лувъра, Гоген, Пикасо, Любомир Тенев, Ванга... Силно привързан е към родното – река Бистрица, Чая, Марица, Струма, Пирин, Рила, Беласица, Огражден, Сандански, Мелник, Рупите, Варна, Балчик, Созопол, Бургас, но и топови от света като Ниагара, Кагис, Париж и други.

Емоционалните откровения на Петър Караангов са пропити с много тъга и болка, понякога меланхолична, друг път светла и често придружени от драматизъм. Той няма възторжени, възпевни стихове, опазил се е от трудовия и идеологически ентусиазъм и има своя творческа автономност.

Лириката на Петър Караангов е съкровено разголване и откриване на себе си, откровение и споделяне с другите. Творбите му ни водят към интимни емоционални и прочувствени лирични и философски интонации. Това е чувствителен лирик, поет на пастелните тонове и пейзажната графика. Съкровено-изповедната интонация е съпроводена с вътрешните пулсации на словото, изказа, думите. Той рисува с думи, те пораждат движения, животворят. „Милва“ ласкаво и нежно думите и ги приобщава, прави ги съответни на настроенията, които са го обсебили и иска да изрази. Думите в стиховете на Петър Караангов не се разминават, не се конфронтират, защото мисълта и асоциациите са в синхрон. Дори антонимите и оксимороните се примиряват и обичат, защото поезията му е полифонична. За този поет думите съществуват само в тяхната изобразителна страна. Стиховете му въздействат с изповедната си лиричност, със сложния кръг от чувства, с пластичността си.

Петър Караангов често подчертава посланията си чрез повторения на ключови думи. Неговите поетични творби имат своя мелодичност и музикалност. Както класическият, така и свободният му стих са безупречни. Когато му е нужно, той изоставя традиционното стихосложение в желанието си да бъде по-свободен в изказа си. У този поет намираме едно богатство от стихотворни размери, езикови обрати, интонации и рими. Неговата образност е характерна, в стиховете си той утвърждава идеализъм и хармония – тенденции не твърде характерни за времето, в което живя и твори.

Ще завърша със стихотворението „Равносметка“, което говори със заглавието си:

*Нощта е непрогледна, мрачна, глуха,
изпълнена със тайни и със страх.
В самотното обаждане на чухала
аз своето стенание познах.*

*Сега седя над своя стих надвесен,
над своя път и своята съдба.
Не беше лесна тихата ми песен,
ни моя смях, ни мойта свобода.*

*Че бе градът във стъпките ми вслушан
и в думите ми вслушан също бе.
Но тресна гръм и дъжд великодушен
потече от среднощното небе.*

*Снагите на крайградските баири
развяха своите пролетни гори.
И плахите ми колебливи дири
през капка милост този дъжд изтри.*

Стихотворението освен равносметка е и типично за поетиката на Петър Караангов.

Василка Петрова-Хаджиана
СТИХОТВОРЕНИЯ

ЧЕРКВА ПОТОПЕНА

Душата ми е черква потопена
на гъното на язовир.
Дошлият тук
най-първо
кротко се прекръства,
при мокрите светци присяга
тихо и без звук.
Зачакват после
в тишина и мир.
Задуха ли пък бриз,
вълните му повтарят
забравени и заглушени
камбанни гласове.
На светите деца
от мокрите стени
думите неказани.
Във мрака влажен
тихо те бълнуват.
Седни и ти
тук на брега до мен
да чакаме до изгрева
на идващия ген
удавените думи
да изплуват.

18.6.2021

МОРСКО ПОГРЕБЕНИЕ

Днес присъствах случайно
на едно погребение.
Лъжичка по лъжичка
синове и дъщери изваждаха
от урна пепелта.

С бавни движения
я подарявах на прозрачната вода.
В мълчание си отиваше
изпепеленото тяло
в пясъка мокър по брега.
Поемаше го в обятията си
синята вода.
Лъжичка по лъжичка
потегляше и душата
във вечността.
Сълзите се смесваха
с пепелта.
Разтваряха се във водата,
понасяха се във всички посоки
към сърцето на света.

ЩЕ ПОТЪНА

Ще потъна в мълчанието си
като паричка,
хвърлена от непознат
на дъното на езерото
в парка.
Ще скрия думите си
в джобове дълбоки
от напрат и от лилии водни.
Ще ги събирам
дълго и със стръв,
ще ги оглаждам с пръсти
от стърчащи тайни.
Ще ги натрупвам
от сълзи и пареща кръв.
И ще мълча невидима
на дъното във тъмнината.

Не ще ги подарявам
на познат и непознат.
Не искам гуми чужди
за своите да чуя.
Ще вържа малките им устни
от кожата на водорасли –
със здрава връв.

Единствено боя се
като натежат,
че мен
към бездиханното дълбоко
ще ме повлекат.

Но нищо. Ще ме срещне там,
на гъното самотно
жената-вълк
със името Вирджиния.
И с нея после дълго
ний думичките свои
ще делим.

МЕТАМОРФОЗА

Разказаха ми
за отдавна напусната
къща в гората
и прогонени стопани.
Видях я после
погълната от гървета,
храсти и мъх.
Дали така
не ще се случи
и с нас?
Ще изчезнем
и на мястото ни
ще расне
просто трева,
някое високо гърво
и стръкчета бъз.
И няма да има дори
зид и стена
да напомня
за нашия земен бяг.
Само гласът на кукувица
глухо ще отброява
годините след нас.

КАРТАТА

Тази вечер ме оставете сама.
У дома.
Много неща трябва отново да видя.
Да преразчета.
Да пипна
с ранени пръсти
мислите си.
Пътят на кръвта.
На желанията
и тъгите
гълбоката вода.
Да пречертая
картата
на своята самота.

ЗЛОВЕЩИЯТ АВГУСТ, 2021

Човечеството гузно гледа.
Човечеството
парализирано мълчи.
Горите гледат
със изцъклени очи
към приближаващия огън.
И носят се в полето
в ужас стага
– безбройни клади живи.
С подпалени криле
пернатите летят
към сводовете сиви.
Но кладенците там
отдавна са пресъхнали.
И няма е Бог
и пусто е небето.
Какво на пътят огнен
ще застане?
Пощада не вещае
изпепелената природа.
Дали не ще гори светът
докато нищо не остане.

БРЕМЕННА ЕПОХА

Епохата си настъпва опашката
и синия хоризонт
на буци черни разби.
Потекоха
отровни реки.
В утробите на майките уплашени
с ембрионите
и змията пищи.
Утрото идва,
нечакано,
червено кърви.
Вятър горещ
превива
настръхналите гори.
И писък на орли прогонени
над долината кънти.
Епохата ни бременна
какво ли чудовище ще роди?

А отгоре извечното ни гледа.
И заплашително мълчи.

ПЕТИ ДЕН ОТ СЪТВОРЕНИЕТО НА СВЕТА

Утрин.
В морето.
Самота.
Синева.
Тишина.
Писък на гларус.
Пясък прозрачен.
Дъх на вълна.
Няма те.
Няма ни.
Няма я болката.
Още е пети ден
от сътворението
на света.

ВСЕЛЕНСКА ЛЮБОВ

Да бъда искам
малка мига
на гъното зелено на морето.
Да расне в мен
и да пулсира
топла гума.
Да чака дълго там,
да проговори.
Далече от прибоя.
Докато гойде ген
и в тъмното
проблесне
светла перла –
вселенската любов.

13.7.21

проф. БОЖИДАР ЙОНОВ • Двоен възел, дигитално изкуство

Лъчезар Лозанов
ИЗ ЦИКЪЛА
„АЗБУКА ЗА НЕЗРЯЩИ“

СМИСЪЛ И ХАОС

Когато станем минало,
ако във друго измерение
се притаим в мълчание, но споделено
какви възможности сме имали ще стане ясно,
каква частичка сме откъртили –
ще стане ясно.

Ще проиграем пропуснатото,
опазен път, по него да се връщаме
към нови времена, епохи,
с лица непознаваеми, без памет.
Неупотребилите пътеки да опънем
над пропасти. И семената непосяти
да разхвърлим
срещу истини, които сме изrekli
в друг живот, във други жажди.

Ако сме сеели – сега да сме номади,
ако сме хуни – да сме украсени градове,
обгърнати от съзерцание и споделени
любими.

Ако били сме трезви – да сме вино
с фантазиите на небето
и облаците прошка.
И следвайки наркозата му тиха
ще си допишем със артерии живота,
с неврони, радация и книги.
Революциите катастрофи да успеят...

Ще се допишем, пряко правилата.
Докакто се изпарим до синева и облак,
упътен накъм хаоса отново –
проблясък кратък или липсващ смисъл.

ДОМЪТ

Хубаво ще я измият,
ако е потребна,
чашата на моя дом.
Ако ли не – ще я ударят във земята
и ще вземат по-изящна –
празник споделен.
Създаван от стъкло и тухла,
дом от пръст и огън, брадва и пчела.
Хората и паметта му
ще са други.

Моят дом е чаша вино.
Друго ще наляят
подир нас децата.

ПРОЛУКИ

Старецът умира. И следи
пукнатините.
В тая стая са преминали
чудеса и зверства.

Зиг-заг по влажната стена –
животът му изпънат.
Непонятен, прелиства страници,
зверства, чудеса,
не схваща как да свърже всичко.
Станал е диагонал в стената.
Прелистването на живота
не оставя белег.

Времето прибира хоросан,
стената си изправя,
кожата му е ненаранима
в триизмерното трептене.

Пролуката е за малко
да гледаме подобно рана.
Тя зараства. Без белег.
Без следа от болка,
памет и ранимост.

СЪРЦЕ ЗА СВЕТЛИНА

Не съм те виждал сякаш
напусната планета.

Разсънена и гола,
изпъната до блясък,
пронизала простора,
но многобройна. Пясък
от мълчаливи хора,
вторачени във мене.
За да ми кажеш сякаш:
отдалечавам се, и всяка
сълза или усмивка
ще те настигат с ярка
следа или причина.

Бъди събран във шепи
взрив. И да се стичаш –
лава,
драскотина
върху лицето на земята.
Обичана от мен –
сърце за светлината
и семка на лавина.

ПРЕСТАВАМ

Сред зелените езици, дето ме опипват
през скали, хотели, алкохол и чалга,
някак си смирявам вътрешното си море
и заоблям сблъсъците,
яростта си пречертавам. И нескопосаните тгли
на света наоколо –
не ме богат.

Една жена с език неразбираем изплува
от морето, солена.
И се оказах
с фотоапарат насреща
да спра искрящата ѝ същност –
отломък, мимолетен жест.
Тийнейджър скочи – със смръщен
немски ме заля. Дали ѝ беше гадже или брат,
готов да ме пребие, макар че нищичко не пипах,
единствено усмивката ми беше оправдание.

И вече можех нощем да съм сам.
Сред срутените кейове, пияните поляци,
мутренска архитектура, „Диляно моме“,
не ме болеше като скалпел,
забравен вътре.
Знаех вече как просмуквам
камъните, светлините, плясъкът. Знаех
водните криле как надмогват
гравитацията. Бях медуза и попивах с тяло
всичко в тази нощ и сутрин.

Макар че никога не ще се случя в тази дипло
от тъмнина, надежди, звуци и
отброяването
на собствения ми сърдечен метроном.

Такива са медузите, когато светят.

**И трябва ли да спомняме отново,
което Времето ни осени:
остава вечно истинното слово,
когато любовта го заплени!**

проф. БОЖИДАР ЙОНОВ • Полет, емайл

Румен Шомов

КРАЧКА ВСТРАНИ

*Из подготвяната за печат книга-дневник
от град Нант, Франция*

13 октомври 2018 година, събота

... НО НЕ ПЕТЪК...

... А събота. Във втората събота откакто сме тук, сме решили, че е време за извънградско размърдване. Първото ще е до градчето Порник – само на петдесет и няколко километра от Нант на самия бряг на Атлантическия океан. Не съм се къпал в океан – радостно потривам ръце. Приготвям банските, плажната хавлиена кърпа, джапанките. Намери ли се един дуг, вторият ще съм аз – сред октомврийските води на Атлантическия океан.

Светла вече е проверила – влакът за Порник тръгва рано и струва 36 евро отиване и връщане за двама ни. На гарата твърдят, че до там се пътува само с влак, но Мартин ѝ е споменавала нещо за автобус.

Оказва се вярно. Един от рейсовете на „Lila“ – междуселищната линия в района Pays de la Loire – тръгва в 9.30 от квартал Пермил, пътува час и струва общо... 9 евро и 60 евроцента отиване и връщане за двама ни.

Трамвай или рейс за Пермил не откриваме, но разстоянието е два километра и половина – 30-40 минути пешком. Какво са за печени пешеходци като нас!?

Разбира се, води Светла. Направила е справка по картата. Аз виждам от 14-ия етаж най-краткия път, но тя не отстъпва. Не само обикаляме – за малко не поемаме по грешен маршрут – все пак тринайсети е... Макар и не петък.

В Пермил автобусът за Порник е закъснял с няколко спасителни минути. Е, вече можем да се усмихнем.

По магистралата пътуването би било много по-кратко, но линията обслужва и няколкото по-малки селища, затова често се отклонява по тесни третокласни пътчета – в същото идеално състояние като поголемите, между впрочем.

Зеленината е навсякъде – гървета, храсти и треви. Тук-там някоя топола, клен или червенец лозов масив припомнят кой е сезонът. По ливадите пасат стада светлобежови крави и телета. Нивите са изорани и засети за зимата, гроздовата реколта е прибрана.

Градчетата, които прекосяваме, светят от чистота и погрешност с едноетажните си (рядко двуетажни) кокетни къщички и китни дворчета. С катедрали на централните площади, с тесни асфалтирани улички, високи зидани огради (една дори е от погрешени по смайващ начин необелени борони пънове). Виждаме множество упътващи табели, включително към местния театър.

Да, няма грешка: театър в неголямо селище. Явно тук нуждата от изкуство е масова жизнена потребност – не брошка, с която политиците се закичват, когато им трябва, и започват в килера, когато не им трябва.

В Порник пропускаме спирката в центъра и слизаме две по-далече – пред гигантския местен супермаркет. Какво да се прави – тринайсетте е!? Но пък какво са... само две спирки?!

– Усещаш ли мириса на море? – пита ме Светла.

Да, усещам го! И неустово ме тегли към него!

По тесните озеленени улички се спускаме към стария град, към пристанището за яхти и средновековния замък с патинирани каменни стени, кули и бойници, с палми, столетни пинии и груги редки гървета, могъщите стебла и короните на които ми заприличват на замръзнал запис на Бетховенова симфония. Почти съм доволен, че имотът е частен и външни посетители не се допускат. Ще имаме повече време за океана.

Под замъка яхтите и ветроходите едва се гържат над водата. Някои от скутерите и лодките (по-близките до брега) вече са потънали в глинестата почва. Започнал е отливът.

Дълга крайбрежна алея води към океана и плажовете – поемаме край високите красиви – от жив плет, ковано желязо и камък, обрасли в бръшлян зидове на именията. В дворовете им растат вековни гървета от непознати за моя милост видове. Под тях зелената равна трева е добре подстригана. Всяка от сградите е на своя възраст, със свои размери. Всички са различни: старинни постройки от XVIII в. се редуват с архитектура от 20-30-те години на XX век. Китните бели вили със светлосини гървени врати и капаци на прозорците допълват картината. Богатството на цветовете носи радост – охра и бяло, бяло, морско синьо и керемидено червено, морско синьо и розово, нюанси на зеленото... Материалите са камък, метал и тухла... Всичко говори за традиция и вкус. Лукът няма заден двор, от който да наднича простотията на лесно спечелени от назначен капиталист пари.

Имотите са частни, но не и плажът под тях – до него винаги води тясно стълбище или пътека, достъпна за всички. Никой не може да те принуждава да плащаш за каквото и да било, защото си... на неговия плаж.

Снимам, снимам и снимам. В далечината се мятат неспокойните води на океана. Между алеята, по която се движим, и необятното му водно тяло лежи огромно затворено пристанище с толкова яхти и различни по височина мачти, че направо ти се завива свят. Следват плажовете – черни скали с вкаменени бели черупки на стриги в тях и ивици тъмножълт пясък с лек оттенък на червеникаво. За този сезон, седемнайсетте грагуса и нестудения, но остър вятър, наслаждаващите се на циганското лято никак не са малко – деца и родители, момичета и момчета, млади

двойки, старци, самотни мъже и жени на различна възраст по бански или леко облечени, дошли просто да си направят пикника или да се понежат на слънце... Накацали са върху пясъка и по скалите. Някои дори са си донесли съвсемни столове и четат книги или вестници.

И така – два километра и половина пешком!

После слизаме на плажа и се отпусваме върху огладените от ветровете и вълните скали, загледани в необятната водна пустош. Някъде в далечината се очертава размиван от изпаренията силует на остров – може би Ноармутие?

С всеки изминат миг желанието ми да се изкъпя необратимо изтпява. Нито цвета и консистенцията на водата (немного различна от тази в Лоара), нито непознаването на мястото, нито вълнението го провокират особено. Не го запазва и красивата двойка, която решително навлиза сред вълните и дълго и умело, с някаква неустова радост, плува на трийсетина метра от брега ту по посока на вълните, ту насреща им.

Какво пък, явно младостта си е отишла; смелостта ми е отстъпила място на разума и подсигурияването.

Дълго се наслаждаваме на светлината и обилното слънце, но не забравяме, че ни чакат два километра и половина в обратна посока.

Толкова ни се иска да не се връщаме по същия път, че поемме по плажа. И събираме невъобразимите по форма и големина черупки от атлантически миди. Май сме единствените, но това е стара страст, а тук те са фантастични като миниатюрни замъци с безброй начупени гънки – кули, кулички и бойници, с множество цветови нюанси в седефената си плът – вдига ги, отърсва ги от пясъка и имаш чувството, че в ръката си държиш някаква моментална снимка на изхвърлилите ги на брега вълни.

Оттеглилият се океан е оставил многобройни локви и водни улеи, които се опитваме да прескачаме и заобикаляме по сухите пясъчни ивици и магмените скали, придвижвайки се обратно към Стария град.

Най-сетне не издържаме и се изкачваме пак на крайбрежната алея. Следобед е. Стотици са излезлите на разходка. Насреща ни прииждат деца и родители, семейства с бебешки колички, с кучета, възрастни дами и господа. Едва се разминаваме в тясното пространство на крайбрежната алея, а слънцето се чувства все по-осезателно и фланелката ми с надпис „Sarcasm loading... please wait“ прогизва от пот.

Копнеем най-сетне да стигнем Стария град и пристанището, да се доберем до препоръчания ни от Мартин специалистът на Порник – плододият сладолед, който се прави само тук.

Отливът окончателно е оставил на сухо яхтите, лодките и скутерите. Странна гледка. Странна безпомощност – плавателни съдове потънали като биволи в тинестата кал!

Както и предполагам, пред заведението, където предлагат местния сладоледен шедьовър, се вие огромна опашка. Светла обаче е непреклонна – намира сили и се нарежда в края на тази безкрайност. Просвам се капнал от умора на каменния парапет. Всички пейки са заети. От Стария град прииждат хора и единственото, което говорят, минавайки край мен, е: ...гъяс, гъяс и пак гъяс (сладолед)...

Невероятно е, но освен тринайсети, днес все пак е събота!

При това невиджано (от времето на опашките за банани при социализма) стълпотворение, Светла се връща след няма и десет минути. О, Боже! Вкусът наистина е невероятен. Мисля си, че е най-вкусното нещо, което съм опитвал през целия си живот! Да не говорим за организацията на продажбата му...

И все пак, освен събота, днес си е тъкмо тринайсетото число!

По обратния път така съм капнал, че дори бежовите крави – капучино с много мляко и малко кафе – които все още са по местата си – не ми правят впечатление. Толкова съм измукан от десетте изминати ходом километра, че когато автобусът акостира отново в Пермил, нямам желание да се противопоставя, нито да поема водачеството по най-краткия маршрут към апартохотела.

В резултат – великолепно объркване, придружено с пеши марш от нови час и половина.

Когато най-сетне се гобираме по моста „Вили Бранг“ обратно до заветната цел, дори Лоара се е погула от смях, а като последна ирония, виждам и видрата, която ни приветства от брега на едва поберащата се в коритото си река.

Явно... сарказмът вече се е заредил, макар и не върху фланелката ми.

*****

16 октомври 2018 година, вторник

Валяло е през цялата нощ и реката е обвита в изпарения. Заедно с изгрева през похлупака от черни облаци се опитва да пробие слънце.

Към 11.40 успява. Излизам и поемам напосоки към парка Beaulieu. Иска ми се този път да се върна от дясната страна на реката по моста, който минава над двата ръкава, с надеждата да видя... извивката на анакондата.

Както обикновено и по всяко време на деня, край мен шеметно тичат мъже и жени, момичета и момчета. Въртят педалите велосипедисти. Пагат есенни листа. За разлика от България, тук багрите им (оказва се) рядко са многоцветни и ярки. Най-често преминават направо от зелено в съсухрено кафяво и пагат от дърветата с почти барабанен шум.

Лоара си е прибрала обратно водите от малките блатца в парка.

Неочаквано погледът ми спира на нещо, което съм подминавал досега – пиедестал с надпис МОИ (аз). Върху него можеш да се възкачиш и ако си жаген за слава, да се увековечиш с паметник приживе... Стига да има кой да те фотографира и, разбира се, желанието ти да е неугържимо.

С моста удрям на камък. Не, че не можеш да преминеш по него, но има две малки условия – или да си влак, или да си във влак... Влак, в който си се качил на съвсем друго място.

На север някакъв невидим стар небесен локомотив бълва своя тежък дим – ако вятърът го издуха насам, ще вали отново и то доста силно.

Бягам към къщи.

ПАК... ПИЕДЕСТАЛ

...Всъщност, по-скоро катедра, или подиум, или постамент...

Тази вечер е коктейлът, по време на който всеки от стипендиантите на IEA-Nantes ще представи себе си и своя проект в продължение на минута. На коктейла освен тях и придружаващите ги половинки, са поканени спонсорите. Идеята е академичните проекти да получат по-широк обществен отзвук. Присъстват още създателят на този институт, изключително уважаваният Ален Супио и успешно наследилият го на поста му – Самуел Жюбе.

Десет минути толеранс след обявения час – 19.30 и настоящият директор на института Франсоаз Рублен, за да е видима за гостите, се качва върху бялата, не по-висока от трийсетина сантиметра мебел, за да открие вечерта. Всичко това става на широката тераса на втория етаж.

Франсоаз (на видима възраст малко над петдесетте) е невысока на ръст – слаба като мнозинството французи, с къса подстригана почти по мъжки коса и черти на лицето, съчетаващи добронамереност и решителност. Изследовател е на театъра през XVIII век и може би затова има вкус към изненадата и импровизацията – никои от стипендиантите не знае реда на своето повикване върху бялото пиедесталче.

Франсоаз е артистична и с чувство за хумор – представяйки накратко ръководения от нея институт, тя на няколко пъти предизвиква смеха на слушащите я с остроумните си аналогии между близките по звучност и генерално различаващи се в същността си ИКЕА, ЛИЛА (автобусната фирма) и ЙОА (IEA). Споменава с топли думи своите предшественици и дава гумата на първата група стипендианти. Всички наистина се побират в една минута. Повечето говорят на френски. Има и на английски.

В паузата ме представят на бащата на този институт Ален Супио – вече във видимо напреднала възраст, но в отлична кондиция, елегантен, излъващ вътрешна светлина и добронамереност мъж. Правист, чиято теза е, че правото нито може да бъде нещо самоцелно, нито да иска планетата да се върти на пръсти около него. Супио смята, че правото е само част от голямото цяло на създаденото от цивилизацията общество...

След Супио ме запознават с блондинката Катрин Блонго – директор на побратимения с IEA-Nantes театър „Le Grand – T“. Свърхенергична като всеки театрален директор, тя ентусиазирано жестикулира и ме кани на утрешното представление, без да пести суперлативите си за него.

За разлика от нея, американецът от Луизиана Джефри Лийшман (също изследовател на ренесансовия театър, литератор и съпруг на театрална режисьорка) е не само енергичен и усмихнат, но и проявява интерес към пиесите ми. Активен интерес. Обещавам да му изпратя преведените на английски свои пиеси.

Няколко прекрасни минути прекарвам с Изац Дуньон – антрополог от Мали. С този удивителен мъж говорим на руски. Изац е завършил в някогашния Ленинград – Санкт Петербург и след това в Байройт – Германия. В момента преподава в САЩ и Мали – University de Fordham – владее отлично пет езика и наистина е удоволствие да споделим по някой спомен от следванията си в Русия – с 20-годишен интервал между едното и другото, разбира се.

Впрочем, IEA-Nantes, по гумите на Светла, всяка година задължително кани по няколко чернокожи изследователи от Африка и цял свят. Този сезон са трима: Изац, преподавателят по литература от Университета Лавал в Квебек – Жустен Бисансуа (роген и завършил в Белгийско Конго) и историкът камерунец Мелкуседек Четима от Отава. Тук е и седемдесет и пет годишният историк Абдеслам Чедаги от Мароко. Може би така освен че дава път на таланта на тези мъже, институтът изкупува и вината (от преди 200 години) на своите някогашни съграждани?

През паузата след втората група представлящи се, между гостите започват да сноват момичета и момчета и да предлагат малки, още топли триъгълни банички с кайма и груги закуски. Всички вече са с чаша шампанско в ръка и когато очакваме да започне третото представяне, неочаквано Франсоаз Рублен извиква на подиума немногобройния екип на института. Момичетата и младежите се изреждат, казват имената си и ни информират кой за какво отговаря.

Напрежението в Светла нараства – не знае кога ще гойде нейното представяне. Опитвам се да я успокоя.

Качва се на малкото подиумче предпоследна. След нея излиза само флейтистът Юго Рейн и добавя към гумите си няколко виртуозни такта, изсвирени на малка окарина.

По-нататък всичко е бяло вино, плата, отрупани с кралска скарига, малки омару, настет от гъши гроб, всевъзможни груги деликатеси от френската кухня и гълги разговори на терасата в компанията на очарователната, влюбена в мексиканец, френска антроположка Беренис Гайомен и психоаналитика Ливио Бони, чийто проект е посветен на първия последовател на Зигмунд Фройд в Индия.

Постаментът отдавна е прибран и безапелационно забравен.

17 октомври 2018 година, сряда

ТРЕТИЯТ УРОК НА УЧЕНИКА

Отново е сряда и по указания на мадам Жули, разиграваме театрални диалози помежду си. Първо един от нас е клиент, гругият – сервитьор, после обратното. Това... в ресторанта... Следва, в магазина... Ако първият си избира да купи, примерно, чушки, вторият трябва да купи и чушки, и домати, а по-следващият да поиска още един хранителен продукт. Така на последния се налага да повтори целия списък от неща, „закупени“ от останалите и да прибави продукт от себе си.

В последните минути на този битово-пазарен урок, Жули обръща нещата на 180 градуса – дава ни стихотворение от сюрреалиста, сподвижник и приятел на Андре Бретон, Блез Сандрар и Валери Ларбо – Филип Суно. Задачата ни е да си преведем и допишем известното му стихотворение „Tant de temps“ („Толкова много времена“), което между Впрочем, завършва с поанта...

В курса имаме нова съученичка – Ана-Мария Кандела – социоложка, изследваща китайското малцинство в Перу.

Игването ѝ обаче не променя ситуацията – гвамата с Чимни прогължаваме да гържим палмата на първенството по най-зле говорещи френски.

ИСТИНСКИЯТ ТЕАТЪР

Часът е 18.30 и групата, проявила интерес към недвусмислено препоръчания от блондинката Блонго спектакъл, се е събрала пред института. Завалява като из вегро. Но, оказва се, тук хората мислят за всичко – в малко помещение се съхраняват десетки чагъри с емблемата IEA-Nantes и който е забравил своя, може да си вземе един, да се спаси от гъждга, а на следващия ден да го върне обратно.

Скоро, водени от Бертие – от екипа на института – пъстроцветната група (чагърите са светлозелени, черни и оранжеви) богдро поема към театъра – първо пеша, после на един автобус, после на втори автобус и накрая – отново пеша. За радост, гъждът намалява.

Нямам информация какво ще гледаме, нито що за театър е това. Знам само, че спектакълът продължава четири часа, а негов автор и режисьор е ливанец, емигрирал в Канада, а след това от Канада – във Франция, защото в Канада предизвикал яростните протести на местните феминистки дружества, канейки за централна роля в свой спектакъл излежалият присъдата си рок-музикант Бертран Канта – приятел и убиец от ревност на голямата надежда на френското кино Мари Трентинян, дъщерята на великия Жан Луи Трентинян.

Толкова!

Най-сетне сме пред сградата. Театърът определено не е... самогееен. Дворът му е препълнен с народ – преобладават младите хора – студентите и учениците от гимназиалните класове.

Въпреки че цената на билетите надхвърля 100 евро, срещу студентска книжка тук можеш да гледаш спектакъл само за девет евро – с отстъпка... повече от 90 евро. Ако си студент или ученик, обаче!

Моя милост, разбира се, мигом прави грешното заключение, че спектакълът ще бъде танци, манци и пощипвания. Четири часа и половина!? Ужас!

...Нищо подобно!

Залата напомня залата на театър „София“ – малко по-голяма. Няма свободно място. Заради продължителността на представлението част от зрителите си носят пакети с храна (за през антракта).

Пиесата се казва „Всички птици“ – неин автор и режисьор е Уагжу Муауаг, а спектакълът е създаден в ръководения от него театър „La Coline“ в Париж. Условно е разделен на четири части: „Птицата на красотата“, „Птицата на случайността“, „Птицата на нещастие“ и „Птицата амфибия“. Разказва любовната драма (по действителен случай) между млад евреин и палестинка: Какво е човекът? Как го възприемат другите? Какви рамки на принуда му налагат? Какво е традицията, обвързаността с кръвната и племенната принадлежност?... Идентичността? Доколко

трябва да се подчиниш и отърсиш от тях, за да се самосъхраниш – да съхраниш любовта си? Къде е границата?... Глобални въпроси, погнесени с безмилостна прямота, които намират своя синтез в приказката за птицата-амфибия. Муауаг я е чувал в детството си. Звучи горе-долу така: „Имало една птица, която свободно се реела над света. Веднъж, летейки над морето, тя видяла рибите и плуването им много ѝ харесало. Поискала да се гмурне при тях, да заживее като тях, да се стрелка сред морската шир с тяхната грациозност. От небето и от морето обаче чувала само един отговор на своето желание: „Недей! Не можеш! Ние сме птици. Не сме риби!“ „Рибите са лоши. При тях ще умреш!“ Или: „Ти си птица, не си риба! Каква работа имаш ти при нас!? Стой си в небето!“ Птицата дълго се измъчвала, дълго вярвала на тези думи, но все пак един ден не издържала и се гмурнала в морските вълни... В мига, когато преминала границата между въздуха и водата, почувствала как ѝ прорастват хриле...“.

Пространството от време на време е разсечено от звуковата вълна на нисколетящи изтребители. Гигантски подвижни плоскости, превръщащи се и в огромни екрани, спомагат действието с лекота да се пренася от Ню Йорк в Йерусалим и Рамала. На всяко от тези места диалозите се водят на съответния език – в Ню Йорк на иврит, английски и немски (за сватбата с палестинската си избраница момчето е поканило родителите си – евреи, живеещи в ГДР), в Рамала – на арабски, в Йерусалим – отново на иврит. На френски изобщо не се говори, но преводът тече в перфектно синхронизиран надписи. Дълги, напрегнати диалози и монолози. Актьорите се справят потресаващо. И все пак не това е най-впечатляващото, а публиката.

Залата не шуква. Проблем, който да го кажем така: твърде, твърде относително засяга тези млади момчета и момичета, живеещи съвсем друг живот в спокойна страна (поне в Нант тя е такава), гледат притали дъх случващото се на сцената.

Мъчителното за моята беззична милост първо действие най-сетне свършва – доловил съм само общите черти на сюжета – твърде недостатъчно, за да ми е интересно. В антракта Светла набързо ме въвежда в играта – акцентира на най-важното. „Кучето“ в тази пиеса явно е „заровено“ в детайлите, в блестящите диалози и монолози, в постепенно нарастващото напрежение. В неочакваните обрати: Давид – най-ортодоксалният евреин – баща на младоженеца – научава, че всъщност, е... арабин по произход. Че човекът, когото допреди миг е смятал за свой родител, го е взел като бебе изпод бомбите и въпреки заповедта на своя командир да го убие, го е спасил и осиновил. Ще може ли петдесет-годишният Давид да убие Голиатът на омразата към арабите в себе си или ударът, че в собствените му вени тече арабска кръв, ще убие него самия?

Преди да влезем обратно в залата, попагаме в книжарницата на театъра. Основно там се продават пиеси, но „Всички птици“ вече е изчерпана и очакват донепечатка.

Второто действие е по-кратко. Час и половина. И никои не е напуснал – зрителите са по местата си...

Нещата се обръщат. Давид умира, непонесъл болката от истината. Синът му не може да прости на дядо си. Майката – немкиня по произход,

едва сега научава истинската причина за емиграцията на семейството на зет си от Израел в Германия. Годеницата се връща в Палестина... Любовта е разбита.

Диалогът отстъпва почти изцяло място на дълги, изпълнени с яростна енергия от актьорите монолози, разделяни един от друг с адекия тъмен на изтребителни мотори.

Когато спектакълът свършва, заламата е на крака и цели десет минути неустово аплодира.

Гледам и не вярвам на очите си. Трудно ми е... да приема, че млади хора... вместо да се кискат на преоблекли се като жени и артикулиращи безсрамни глупости артисти, могат да гледат *толкова* дълго, *толкова* сериозна и тежка пиеса и да избухнат в *толкова* спонтанни и искрени аплодисменти след края на представлението.

По обратния път към апартамента вървим пеш в проливен гъжд – засича ни точно по средата и обръква маршрута ни.

В един и трийсет след полунощ, след толкова много театър през целия ден, най-сетне се унасяме в театъра на сънищата си.

18 октомври 2018 година, четвъртък

През днешния ден трябва да се навакса с описанието на... буквално препускащите като гъждовни капки събития.

От радиото и чрез Интернет обаче идват новини от България:

Жестокото убийството на разследващата журналистка от Русе е разкрито. Не е политическо (твърдят разследващите). Извършил го е поредният, отгледан от българския мутренски преход, примат от турско-цигански произход, който първо садистично убива момичето, а после изнасилва трупа.

Другите новини не са по-цветущи: няколко побоя на роми над полицаи, дошли да ги озаптят, заради тридневен денонощен терор над цели квартали с непрестанна, звучаща с децибелите на изтребителите от спектакъла на Муауад, чалга. Сред пребитите в Сливен има и полицаи в тежко състояние...

И пак роми зловещо са пребили и ограбили в село Славяново 82-годишния Георги Вачев.

БАН гопълва радостната картина: избрани са новите академици. Сред тях – хора с широки щуро-баджанашки връзки и нулев научен принос. Всички до един са дълбоко свързани с номенклатурата от близкото минало.

Едва към дванайсет правя кратка разходка около реката. Няма и помен от снощните гъждове – циганското лято е възстановило правата си. Слънцето е опияняващо. Топлината – нежна. Есента – спокойна и радостна.

Може би тук е мястото да допоправя двете си неволни лъжи от началото на този разказ – в Лоара наистина няма острови, но тя самата образува

голям остров – „Иль де Нант“, като се разделя на два ръкава (апартохотелът ни, оказва се, е на ръкава „Маглен“) и отново се събира по пътя към океана. За второто вече стана дума – промяната на посоката на течение на реката – ту отляво надясно, ту отясно наляво не са плод на фантазията ми, а на прилива и отлива. По няколко пъти на ден! Пълноводието ѝ – също. Петната пък са следствие на смесването между морската и носещата глина речна вода.

Колкото го нашата съседка – виграта, в реката живеели повече от 10 000 нейни събрата и сестри. Оказва се...

ПРОДЪЛЖЕНИЕТО

Привечер Светла се завръща въодушевена от института.

Имали среща с една от звездите на вчерашния спектакъл – немската актриса Джудит Розмер. Актрисата разказала как е написана пиесата. Как са работили с Уагжу Муауаг: „Казах му: Уагжу, ти си толкова мил човек, защо пишеш такива страшни пиеси?“

В първоначалния си вид, „Всички птици“ представлявала само ескизи и нахвърляни текстове към определен, твърде общ сюжет. След това Муауаг подробно обсъдил идеите си с всеки от поканените актьори.

(Във Франция театрите нямат щатен състав. Изборът им за всеки спектакъл се прави от режисьора.)

В следствие на тези обсъждания много от първоначалните образи били променени. В нито едно свое интервю той не изрекъл фразата: „Това е моята пиеса“. Винаги я наричал „нашата“, уважавайки сътрудничеството на своите колеги.

След събеседванията Муауаг завършва окончателния ѝ вариант на френски и повече не променя нищо. Текстове са гадени на преводачи – съответно на английски, немски, иврит и арабски, за да звучат по-автентично – актьорският избор също е съобразен предварително с тази идея.

Джудит играе Нора – майката на главния герой – Етан. По професия героинята ѝ е психиатър – по време на действието, в разгара на скандала трябва ли синът им Етан да се ожени за арабка или не, непрекъснато ѝ звънят от Берлин, заради пациент, който рисувал картини със спермата си.

Когато разбира, че Светла е българка, актрисата споделя, че в Германия е работила с двама български режисьори – Димитър Гочев и Тегу Москов. Владее отлично както родния си език, така ѝ английски.

Интересува се какво мислят за спектакъла стипендиантите на института. Това е причината да се срещнат.

Очевидно в тукашната театрална практика нещата не свършват с края на един спектакъл. Връзката прогължава ѝ след като контролният талон на билетчето ти вече е отишъл в кошчето за боклук. При това актрисата играва при публиката си, а не обратното!

...Театрална практика на светлинни години далеч от нашата. Или може би нещо съм се обърнал?

*****

24 октомври 2018 година, сряда

СУПО ПЛЮС МОЯ МИЛОСТ

Супо завършва така своето стихотворение „Толкова много времена“: ...време да предупредиш някого /мъртво време/ и след това вечността.

Прекрасен финал! Как да го продължиш!?

...Опитвам се да обърна нещата:

„Безвремието, което съпровожда искрицата-душа в пътуването ѝ към Бога/ Безвремието на урока след вечността/ Времето на болката от първата глътка въздух/ Времето на изкачване стълбицата на любовта и омразата./... Времето, което затваря и отваря кръговрата на живота...“

Жули поема текста (в превод на Светла), прочита го. И ахва. Реакцията ѝ е толкова спонтанна, че сърцето ми трепва.

Удивително е как реагират хората в тази страна, когато чуят, че си писател. Удивително е колко високо се ценя, тази... излишна в България човешка дейност. И не само от французите. Представителите на всички цивилизовани народи, представителите на всички народи, които у нас смятаме за... нецивилизовани, реагират по един и същи начин – с респект. Не те мерят с недоверчиви и съмняващи се очи. Не те питат: „какво те кара да се смяташ писател?“ Самият факт за тях означава много, защото вярват в достойнството на тази професия. Защото поколения след поколения, изграждали уважението на другите с творчеството си, са се превърнали в твои гаранции.

В асансьора ме среща съпругата на мароканския историк Абдеслам, Соное – японка на почтена възраст – пита:

– Господине, вярно ли е, че сте писател?

Кимвам. Изражението на лицето ѝ се променя изцяло: виждам едностранно нещо – уважение. Преклонение може би не към мен – от мен не е прочела дори ред, а в мое лице към всички онези, които са превърнали литературата в нещо важно и нужно за човешкия род.

...Иначе всичко е ясно: да дописваш гениите, е все едно да осветяваш слънцето.

СЛЕДОБЕДЪТ

В тези часове времето е хубаво, въздухът – чист и без да преминавам никакви мостове, тръгвам по хубавата бетонна алея нагоре покрай реката. От лявата ми страна зад пътя е... бедният квартал „Малаков“.

Дай, Боже, такава бедност на бедните у нас!

Там където алеята се промушва под моста с железопътната линия, двама хлапаци по на 13–14 години са се приготвили да пушат наргиле с някаква плодова смес. Искат запалка. Опитвам се да се измъкна с „не разбирам“, но единият много ясно показва с жест какво желае. После дълго чакам да запалят някакъв специален възлен, който да превърне сместа в

дим. Всичко са си приготвили – вода, прочие... Нашите хлапаци на тяхната възраст пушат такива нарگیлета направо в заведенията.

Въпросът с отварянето на „желязната завеса“ е дали доведе до внос (и в двете посоки) на човешчина, добро възпитание, уважение към другия или границите прескочиха само нетолерантността, агресивният егоцентризъм, пороците? Темата за приспособимостта на злото... За лекотата, с която то прониква, пуска корен и се разраства...

До мястото, където Лоара се разделя на две, стигам общо за около 35 минути. Нивото на реката е спаднало, гибите патици са излезли на сушата и яростно пасат червеникавата тлъста трева по брега на реката.

„Иль дьо Нант“ започва с тънък тревист слой и преминава в пищна растителност. Красиво е.

На връщане, момчетата пушеци нарگیле на брега вече са приключили с удоволствието, доизмиват последните части на нарگیлето и старателно ги прибират в пригодения за това сак.

Съвестно ми е, че станях съучастник в глупостта им, но така избегнах евентуалните неприятности – все пак не аз трябва да ги възпитавам, нали?

...Не споменах ли, че ме бива в оправданията?

ПРИВЕЧЕР

Звъни телефонът и Светла ми казва, че след малко идват с Мартин. (Мартин дълго е била директор на съседния на IEA институт – „Дом на науките за човека“ и ѝ се е наложило днес да прескочи насам). С нея и Пол се чувахме само по телефона, защото вече почти месец Мартин има силно главоболие.

Боли я и в момента, но това не ѝ пречи да е усмихната и изпълнена с най-добри чувства както при първата ни среща. Изглежда чудесно – и облеклото, и прическата, и лицето. Пол също пристига с велосипеда си от някакво заседание наблизко. Едва го познавам. Подстриган, в артистично сако и панталон... Струва ми се отслабнал. Друг човек! Дори заради това, че бил с велосипед, отказва да му наляя нещо по-силно.

Пием нискоалкохолната сигра, похапваме импровизирани сирена и пастети с хляб...

Сега е моментът да получим интересуващите ни отговори:

„Да! Движението на Лоара отляво нагясно и от гясно наляво е свързано с приливите и отливите на океана.“ (Предположението ни е вярно.)

„При всеки прилив нахлува морска вода на 35-40 км в дълбочина по течението нагоре.“

„Приливите и отливите са на всеки шест часа.“

„Иль дьо Нант в немалката си част е изкуствено изграден остров. По-рано там е било сметището на града. По Лоара е имало естествени острови, които бавно и постепенно са били разширявани, докато се постигне днешният им единен вид.“

„На Иль дьо Нант най-напред са се строили заводи, а след затварянето им, вдигат жилищни блокове и административни сгради.“

„В момента в Нант се строи усилено, защото все по-осезателно се чувства жилищна криза – хора от много градове на Франция искат да се преместят тук.“

*****

26 ноември 2018 година, понеделник

На днешния семинар Жюстен Бисансуа представя своя проект „История и въображение в африканския франкофонски роман“.

Започва с асансьорите и мостовете на Нант, които (според думите му) сами по себе си са предостатъчни за социологическо изследване – в асансьорите непознати хора, влизайки, ти казват „Бонжур!“, а излизайки – „Оревоар!“. Множеството мостове говорят за желание да се общува. „Мостът е пролука, преход, място за среща, пространство между два свята“, казва Жюстен. „Между Конго Киншаса и Конго Бразавил няма мост. От единия бряг на реката можеш да стигнеш до другия, само с лодка“.

Разказва за времето на следването си в Лиеж. Африканските студенти, изучаващи хуманитарни науки, се броели на пръстите на едната ръка за разлика от колегите му в техническите факултети. Попитал професора, който отговаря за приема на студенти от Африка, защо? „А Вие, какво искате?“, отвърнал професорът, „Да приемаме литератори и да ги учим на свобода на мислене, които после да знаят как да ни критикуват, така ли?“.

Тогава си дал сметка за силата на литературата да формира способността на хората свободно да мислят и да преценяват истините в този свят.

Жюстен тръгва от идеята на Ролан Барт за анализ на литературното произведение чрез трите силни страни на литературата – мимезис (литературата като търсене на непостижимото – т.е. опитът ѝ да покаже света чрез думите и невъзможността да постигне неговата реалност), матезис (литературата като форма на изразяване на разнообразие от знания и инструмент на познанието, който позволява да бъдат изучавани механизмите на обществото и историята), семиозис (литературата като игра на символи и променящи се значения, средство за моделиране на езика и своеобразна сцена, която възпроизвежда множеството начини на изразяване при различните социални групи в обществото).

Изследователският му проект се разполага на границата между прагматичната и институционалната социология – старе се да свърже семиотичните елементи в романите на десет африкански писатели, публикувани от 1950 г. до днес, с това, къде са написани те – с особеностите на езика и начина на неговото използване – т.е. с тяхната социо-дискурсивна среда. Тази методология му позволява да избегне културолистичния прочит на едно произведение, при който описаната от текста реалност се смесва с обективната, както и да се противопостави на досегашните анализи на литературната критика по френски литературни модели,

обясняващи произведенията като резултат на липсата на ориентири (реперу) в Африканския континент.

Според Жюстен специфичното в африканския франкофонски роман не са нито ангажираността, нито критиката на колониалното минало или западното господство, нито изобличаването на новата власт и структурите ѝ за насилие, нито срещата на културите и търсенето на спасение в миналото и традицията, нито разочарованието, нито преминаването от устно към писмено творчество, нито силният отпечатък на историята върху съвременното африканско съзнание, нито фалшифицирането на паметта, черните диктатури, хаосът, абсурдът, лудостта – по-силно или по-слабо засегнати при един или друг автор, а начинът на тяхното свързване със света като цяло. Така истината за африканското общество произтича от способността на автора да изгради свой свят, да постави на сцената една фабула, да алегоризира човешките отношения, да дешифрира обществото, трансформирайки тривиални изрази в лингвистични артефакти и чрез своето въображение да разгърне обиколни пътища за казване на нещата.

Въображаем свят, писане в смисъла на Барт като всяка литература, африканският роман не отразява Историята, а показва и конструира смисъла ѝ, определя образа ѝ и допринася за нейното развитие. Погледът на авторите е субективен, частичен и пристрастен, заплетен, пълен със светли и тъмни зони. Историята на поредицата от епохи и политически режими, които се продължават и си приличат, разказана от писателите, не е историята на историците. Тя е експеримент – личен и автономен дискурс върху големите събития. Посочвайки пропуските, премълчанията и пропукванията в нейния разказ, романът си играе на криеница с историята – превръща я едновременно в линия на бягство и недостижим хоризонт. Иронизирайки я, той си я присвоява.

Литературата произвежда блага, заключава Жюстен, но тези блага са символични.

27 ноември 2018 година, вторник

„КЛУБ НА СТОТЕ“

В Нант и областта водещите предприятия са се обединили в така наречения „Клуб на стоте“, чиято основна задача е да направят възможното за осъществяване на преход към един по-екологичен свят. Финансират разработването на 20 проекта по всяка една от темите хранене, обитаване, енергия, мобилност и околна среда.

Тази сутрин в осем „Клубът“ е поканил на закуска някои от стипендиантите на института (между които Светла и Сергей) и желае да обсъди с тях какъв символ да избере за своето ново пътуване с екологичен платноходен кораб по маршрута Хамбург – Нант – Марсилия – Атина, така че да привлече вниманието на обществеността за целите на екологията.

Пиер Мюсо и Тома Серие имат следните предложения:

Ноевият ковчег, Митът за Европа – богинята на морето, изнасилена от Зевс, Линията Посейдон – Нептун и Континентът Атлантида – загубената утопична зона, символ на по-доброто, което търсим.

Това щяло да бъде второто поредно пътуване – „Клубът“ вече бил осъществил плаване от Сен Назер до Ню Йорк с построения по британски инженерен проект „Куин Мери“ и особено запомнящото се в него било с колко вълнение участниците изпели пред Статуята на свободата „Марселезата“.

Докаато трае обсъждането, аз поемам край брега на Лоара на своята предиобедна разходка.

Само на триста метра от мястото на дебатите, един канал откъм квартала „Малаков“ влива в реката ужасяващо гъста и черна на цвят течност. А следобед, докато обсъждаме участието на Светла в дебатите около символа, Шарли налива още масло в огъня:

– Ние, в Квебек от години старателно изхвърляме отпагъците разделно. После минава камионът с боклукчиите, изсипва всичко на едно място и го откарва на градското сметище. Квебек направо се задушаваша.

– Нямаме ли заводи за отпагъци? – питам сащисан.

– Имаме. Фалират един след друг. Не могат да намерят начини за преработка на огромното количество отпагъци.

„И КОРАБЪТ ПЪТУВА...“

Оказва се, че почти напълно съм забравил този филм. Докато го гледам, паметта ми си припомня откъслечни кадри, образи, ситуации... Цялото е потънало в небитието на времето, погълнато от лигавия „Титаник“, откраднал (оказва се) мо-та-мо идеи, дори конкретни кадри от този филм, без да достигне нито символиката, нито дълбочината, нито силата на обобщението му.

„Корабът“ на Федерико Фелини, заснет през 1983 година, е по избор на първия директор на ИЕА – уважаваният Ален Сунио.

Презентирайки го, той казва, че навремето, критиката е реагирала остро на появата му.

...И аз не го оцених. Беше ме погразнила неговата откровена меланхолическа театралност – декор, актьорско поведение – похвати, с които днес отдавна се примирихме след филмите на режисьори като Ларс фон Триер, например... Пропуснал съм пророческото послание на великия маестро – сбъдналото се в наши дни предупреждение, за което светът се оказва сляп и глух:

Съществуват два свята – на богатите и на бедните. Те пътуват в един и същи кораб. Само изкуството може да ги помири, а всеки опит да бъдат насилствено разделени, да бъдат... оградени, води до взривяването на общия кораб. До гибел.

...Прогонени от него, терористите взривяват кораба-декор на Фелини. Той бавно се пълни с вода и по коридорите му плуват куфарите, пълни със скъпи бижута и екстравагантни одежди. Няма хора – всички са зад борда.

Само мъжът, който не спира да върти старата си ръчна кинокамера и да снима случващото се, остава до сетния си дъх.

...Последен върху потъващия кораб на човечеството...

– Никога науката не може да създаде такъв продукт, който да се равнява на шедевър на изкуството – казва развълнуван ученият, правистът Супио след като светлините в залата се появяват отново. – Големите артисти виждат преди всички нещата, които ние учените се опитваме да обясним. Само чрез изкуството можем да направим живота си по-хуманен.

Какво да кажеш след такива думи?!

*****

14 декември 2018 година, петък

ЛОРАНС И СТЕФАН

Днес на обяд посрещаме Лоранс Руло-Берже и съпругът ѝ Стефан – архитект. Лоранс е колежка на Светла, специалист по Китай. Преди година Светла написа рецензия за нейна книга, а после се срещнаха на конференция в Нанкин.

Самолетът им от Лион каца към обяд, чакаме ги на автобусната спирка от летището, съвсем близо до Residhome. Слиза усмихната и симпатична двойка. Лоранс е невысока, слаба, деликатна, спортно облечена, с кестеняво-руса прибрана с елегантна диадема коса и светли очи. Стефан е по-висок точно с един пръст – има голямо чело, едро волево лице, леко гърбав нос и изгадена брадичка. Носи черно борсалино, сиво разкопчано сако, под него – шушлякова жилетка без ръкави, сив пуловер и артистично завързан около врата шал. Цялата му фигура излъчва ненаатрапчива освободеност, а чувството му за хумор бързо заразява всички ни.

Стаята им още не е готова, но в нашия апартамент гювечът на Светла вдига пара от сутринта – този път освен бамбата, има и пропуснатите в предното ястие патладжани. Двамата спонтанно оценяват достойнствата му. Лоранс не крие възхищението си от условията, когото IEA – Nantes предостава за разлика от същия институт в Лион.

Продължаваме с актуалните теми: във Франция наистина имало хора, които живеят с 400-500 евро, но това не било заплатата им, а сумата след погасяване на кредитите. Бунтът на „жълтите жилетки“ бил по-скоро психологически. (Мартин също е изказвала подобно мнение). След като Саркози прекъснал финансирането на социалните програми, се прекъснала възможността за среща и общуване между различните общности чрез посредничеството на социалните работници. Засилили се съществуващите невидими на пръв поглед разцепления. Напрежението нараствало непрекъснато. Броят на самоубийствата сред социалните работници бил по-голям от този при полицаите. Така наречените възпитатели вече изпитвали страх да отидат при социално слабите. Тяжното

място се заемало от салафистите. Цели части от квартали попадали под техен контрол. За това допринасяло и постепенното отстраняване на... безгласните хора. По времето на Митеран, казва Лоранс, в тези квартали имаше какви ли не асоциации, групи по интереси... Днес конформизмът във френското общество шеметно расте. За мюсюлманите е все по-трудно да си намерят работа. От друга страна, опасността да се посещават техните квартали и да се провеждат социологически проучвания води до още по-голяма неяснота около развиващите се там процеси. „Моите дипломанти не могат да ги анкетираат, споделя Лоранс, не само от страх, а защото младите мюсюлмани отказват да разговарят с жени“.

Говорим за скъсаните връзки между поколенията, за нуждата от детска литература и театрални спектакли за деца. За огромните празноти, които се получават от липсата на приемственост. За новите поколения, с които Лоранс се среща като преподавател – интелигентни и... лишени от всякаква съпричастност. Не мога да повярвам, когато чувам, че навремето тя била водила децата си да гледат български, чешки и полски детски анимационни филми, защото французите не правели такива, а стандартните холивудски щампи – не понасяла.

Интересът ѝ към Китай?

На 7 години баба ѝ и дядо ѝ за първи път я завели на изложба с китайски порцелан. Толкова ѝ харесало, че им казала: „искам да живея в Китай“. Нещо, напълно сходно с репликата на невръстната Светла, гушнала се при майка си и баща си на село: „Ох, пак много ми се ходи в Париж!“ „Какъв Париж!?, възкликнала майка ѝ, „Откъде накъде Париж!? Че и „пак“!? Да е Москва, разбираш!“

Животът понякога сбъдва и най-невъзможните детски мечти.

Светла пораснала и специализирала във Франция, а Лоранс завършила социология и китаистика.

В Китай отишла доста години по-късно – през 1979 година, когато страната за първи път започнала да се отваря към света. По линия на френско-китайското сътрудничество двамата със Стефан били сред първите западници. Когато Лоранс заговорила там на китайски, след нея като след извънземна тръгнала цяла сюриса любопитни – европейка да говори китайски!

После – след като преодоляла хилядите пречки и дори враждебното отношение на свои френски колеги, имала много пътувания до и в Китай – понякога престойте ѝ продължавали година и повече. От своите я спасили китайците. Видели, че няма друго на ум, само научната работа. Направила много проучвания. Сблъскала се с какво ли не. Посетила затворения мюсюлмански град Уй – само на 200 км от Шанхай, където правят бизнес мюсюлмани от цял свят и наемат на работа само мюсюлмани-китайци. Да не забравяме, че мюсюлманите са преследвани и подлагани на репресии в цял Китай.

Говорим за „политиката на слабостта“ на проф. Бертран Бади (който започва да ми се изяснява) и неговите примери за китайската икономическа експанзия без принуда да следваш техния политически модел. Лоранс разказва неща, сходни с тези на Сергей за Япония – в Китай също

напиването го припадък с шефа в определен ген на определено място не може да се пропусне. „Долан (така ѝ викали китайците), да пием... да пием срещу капитализма!“ И пиели... Докато шефът не падне възник и не заспи мъртво пиян, а на следващия ден – все едно нищо. Мълчание... Изработила си цяла система за предпазване от алкохола. Включително поглъщане на зехтин преди погребващите капитализма наздравци.

Със Стефан били заедно от 15-годишни! (Спорят дали от 15, 16, или от 15 и половина.) Имат син и дъщеря на 32 и 37 и няколко прекрасни внучета. Личи, че още се обичат и това е невероятно мило.

Излизаме, за да им покажем града, но Японската градина в този сезон изглежда повехнала. Няма я есенната ѝ щедрост, нито ослепителните багри. На откритите гървени постройките само група младежи пие бира и се поклаща в ритъма на госта неапонска музика.

Стугено е и поемаме към Стария град.

Влизаме в едно кафене със запазен старинен грегорег и каменни стени. Ухаещият на жасмин чай възвръща чувството за топлина в телата ни. Обстановката носи уют.

КОНЦЕРТЪТ

До началото на първия концерт от програмата на „Le tour de la Russie en 30 jours“ има достатъчно време, за да разгледаме с гостите си отново изложбата на Сергей Горшков и да видим филма с моменти от работата му сред зашеметяващата девствена природа на Камчатка.

Концертът на нантската пианистка Светлана Казикина съдържа две части – Чайковски и Мусоргски... Прег рояла застава типична русокоса, подкосяваща краката красавица, а черната силно деколтирана рокля очертава още по-категорично млечно бялата ѝ кожа и пищните женствени форми.

Каква ти музика!? Какъв ти Чайковски!?

...При изпълнението на Мусоргски обаче човек забравя за сексапила ѝ. Мощна музика. Мощно, отлично отработено, силно изпълнение на изключително трудна творба, на финала на която акордите трябва да звучат като удари на камбани. Залата, с по всичко личи повече французи, отколкото руснаци, я извиква на бис. Украинският композитор от немски произход Рейнолд Глиер (1875–1956) с чиято музика отвърща на аплодисментите, доказва още по-убедително високата ѝ класа. И качеството на музиката, която все по-рядко присъства във фокуса на медиите, включително и световните...

По обратния път по централната улица – близо до площад „Граден“, покрай силно напуканите от последните набези на „жълтите жилетки“ стъклени витрини с дебелината на показалеца ми, четиримата сме единодушни – струвало си е да чуем нантската пианистка. Да посветим няколко часа от престоя на нашите гости по стугените улици на Нант.

LA PASSERELLE DE MARCEL

Това не е краят на вечерта!

Прехвърляме заскреженото вече мостче при дигата, където „Сен Феликс“ се влива в Лоара, и Стефан предлага да вечеряме в пълния като всеки петък вечер, ресторант.

Докато чакаме спазетите с бяла мига, а Стефан се рови в своя смартфон, Лоранс ни разказва как той се бил дипломирал с проект жилищните блокове, детските градини и старческите домове да се строят в непосредствена близост. Идеята останала на хартия, но днес китайците реализирали подобни проекти без изобило да са чели дипломната работа на съпруга ѝ.

В отговор, Стефан ни показва в телефона си снимки на проектирани от него и построени вече сгради.

Стефан е скромен, но уверен в качествата и разбиранията си човек. Казва, че няма вкус към индивидуални жилища. Предпочита да прави проекти за обществени сгради.

Въпреки че е по-млад от мен, по нещо ми напомня баща ми.

15 декември 2018 година, събота

Цял ден вали. Докато със Светла подготвяме участието ми в понеделник, Лоранс и Стефан отиват да разгледам Musée d'Arts de Nantes. Към 17.30 се връщат възхитени. Прекарали са там повече от три часа. Освен импресионистите, Кандински и Шагал, са открили две съвременни художнички американки и възбудено обсъждат качествата им.

Решаваме да вечеряме в къщи – на никого не му се излиза в такова време – нищо, че температурите малко са се вдигнали. С удоволствие дояждаме гювеча. Притесненията на Светла, че сервира два пъти едно и също ядене, Стефан разбива с лекота: „Може ли, каквото остане след вечерята, да ни го завиеш за Лион?“

Вече знам точно на кого ми приличат – Лоранс на Лайза Минели, а Стефан – на Наполеон. Нищо, че в очарователното им семейство, по-скоро Лоранс е в ролята на Наполеон.

Светла прочита краткия откъс от дневника ми, преведен от нея за представянето в IEA, и двамата реагират прекрасно:

– Румен, твоят текст ме отрезви! – усмихва се Стефан.

Преди четенето, се беше оплакал, че глътката водка, която му налях, го е хванала.

Всъщност двамата пият много малко. Чувстват се добре, не им е нужно нищо повече. Лоранс не спестява радостта им от гостуването в Нант. Несъмнено чувствителен и добронамерен човек, тя приема всевъзможните удари от колегите и собствениците си докторантки (включително и българка) болезнено:

– Горчи, когато виждаш неблагоприятност, дори агресия от хора, към които си се отнасял като към собствени деца, позволил си им да се въз-

ползват от твоите знания и контакти по цял свят, редактирал си и си направлявал текстовете им.

Темата ни прехвърля към прословутата Юлия Кръстева, изградила цялата си кариера, отричайки най-напред страната, в която се е родила и образовала, а после и Франция, където прави световната си кариера на философ и мислител. Смятала да подари архива си на САЩ – Франция не я била оценила достатъчно...

Разбирам Лоранс много добре.

16 декември 2018 година, неделя

По радиото съобщават, че вчера в протестите на „жълтите жилетки“ са участвали двойно по-малко хора. За четирите седмици са загубили живота си осем души.

В Унгария негодуванието сега започва. 3000 човека излизат на улицата срещу Орбан и прокараните от партията му в Парламента два закона – единият за изменения в съдебната система, а другият разрешава на работодателите да изискват до 400 часа извънреден труд годишно, който да не се заплаща незабавно. Демонстриращите скандират „Орбан, върви в Ада!“. Полицията ги разпръсква със сълзотворен газ.

Сутринта е слънчева. По прогноза ще завали към обяд и цялата група напуска апартамента към десет, за да преварим гъжда. Искам да покажа на Стефан някои сгради – надявам се да са му интересни от архитектурна гледна точка.

Той е благодарен:

– Все едно бях на лекция по съвременна архитектура.

Времето позволява и четиримата хващаме малкото корабче за Грантму. Днес транспортът и паркингите в Нант са безплатни. Свързано е с протестите на „жълтите жилетки“ – властите искали да дадат възможност на търговците да наваксат загубите си. Логиката не ми е ясна, но трамваите и автобусите са претърпкани с хора, тръгнаха да пазаруват за предстоящите празници.

Грантму сякаш не е шарения и радостен цветен квартал от преди два месеца. Липсва зеленината. Липсват художниците. Липсват пъстрите тълпи туристи. По стените на някои къщици е пропъзлял ситен мъх. Завалява и бързаме да се скрием в претърпканото ресторантче, на чиято врата откриваме логото на „Petit futù“ – знак, според Лоранс, че забедението е качествено... Човек се учи, учи се, къде ще ходи!?

Храната наистина е вкусна – написаното в тази страна отговаря на истината.

Вечерта, когато ги изпращаме до спирката за летището, любезният шофьор на автобуса изчаква усмихнат да се нацелуваме и напрегръщаме поне две минути. Стефан казва това, което ме е измъчвало и мен.

– Жалко, че с Румен нямахме общ език, на който да се наговорим като хората!

Така е. Това е постоянното ми състояние в Нант. Френският като топка отскача от стената на мозъка ми, а неговият английски е по-лош дори от моя. Ще трябва да говоря с Ливьо Бони по въпроса.

17 декември 2018 година, понеделник

Сигурно много прилича на куртоазия, но не е. Може би и ние – петимата участници имаме някаква заслуга – получи се изпълнено с топлина и съпричастност събитие.

Първа пред микрофона на кръглата маса застана Емили Рот, младата съпруга на историка Джонсън Кент Райт – светлокосо момиче с очила и почти детско очарование.

Емили разказва за дисертацията, над която работи в Университета в Чикаго: „Юридическото предизвикателство на обединеното крепостно селячество към феодалния режим във Франция преди избухването на Революцията от 1789 година“. Уверена и убедителна, тя се е подготвила с фотокопия на документи от онова време.

Барбара Серие – съпругата на историка от Университета в Лил, Тома Серие, разказва за мрежата от училища SESB за двуезично обучение, създадена в Германия през 90-те години на XX в. по инициатива на родителите, за да могат децата от различни култури да учат както немски, така и майчиния си език. Барбара е преподавала в едно от трийсетте такива училища в Берлин. Децата постъпват на шестгодишна възраст и в продължение на 2 години учат общообразователните предмети на посочения от родителите език. Вторият – се учи говоримо. По-нататък обучението по един и същи предмет продължава наполовина на немски, наполовина – на родния език. Децата завършват с два езика, овладени писмено и говоримо.

Барбара е невисока, с кръгловащо лице, очила и начупена черна коса.

Очаквам с нетърпение театралната режисьорка Джанет Плург, съпруга на Джефри Лийшман, която в момента чете пиесите ми. Джанет е висока, изключително слаба, с дълга права коса, изящни черти и силно излъчване. От възмущение бледото ѝ лице бързо се зачервява, очертавайки още по-красиво нежните лунички. Стеснителност и страстна увереност, сдържани жестове и темперамент – тези контрасти имат магическа сила.

Джанет показва откъси от свои спектакли, пърформанси на открито. Вълнува я отношението на човешкото тяло с пространството. Основното изразно средство в спектаклите ѝ са движението, пластиката,

ришъмът... Но... (слава, Богу) е поставяла и Шекспир, защото моите пиеси имат твърде малко общо с движението на тялото – разчитат на словото!

Колкото и да ми се ще да отстъпя реда си на последната от дамите, Кларис Мюние – съпругата на бразилския преподавател по право Даниел Борхес, аудиторията не приема кавалерството ми (може би защото съм единствения мъж сред жените... – спътничките и съпругите).

Прочитам на френски няколко встъпителни изречения и предам щафетата на Светла. На екрана над нас вървят снимки на театрални плакати и моменти от представления по мои пиеси – Лондон, Гент, София, английската преводачка прочита стихотворението ми „Зачатие“ в превод на Владимир Владов, а Светла – кратък откъс от самото начало на Нантския ми дневник в неин превод.

В залата са почти всички стипендианти и асоциирани членове на института. Затаили са дъх.

Отговарям на загадените въпроси. Директорката на института – театроведката Франсоаз Рублен, поставя точката: „Ще очаквам френския превод на „Гълъба“ като скъп колежен подарък...“.

Кларис Мюние – преподавателка по френски език в „Алеанс Франсез“, Сао Паоло, повлияна от моето представяне, казва, че угваме тук от различни страни, а ни обединяват толкова общи неща, които споделяме. Тя – също като мен – не можела да се насити да гледа Лоара. От детството си в Орлеан пазела топъл спомен за едно българско момиче. Родителите му били театрални и чрез мен и Светла се надява да възстанови загубения контакт с приятелката си от онези години.

След края на семинара при мен и Светла угват хора, които сърдечно ни поздравяват. На англоговорещите им е харесало „зачатието“, на френскиговорещите – откъса от дневника. Ливьо Бони е изненадан от доброто ми произношение на език, който не говоря, а Джанет – от начина, по който съм представил пиесите си.

Стиска ми ръката дори авторът на вече публикувания в Аржентина дневник Хосе Емилио Бурукуа, на когото без да е присъствал (току-що се връща от лекции в Сингапур), някой вече му е описал подвизите ни.

МАСКИ И ШАПКИ

Следобедът е хубав и ни дава последна възможност да си купим нещо за предстоящия утре маскарад в Института по случай края на годината и Коледните празници.

Как пазаруват две пияни от щастие човешки същества по тесните калдъръмени улички на един украсен за празниците великолепен стар град?! Ясно как – не виждат никого и нищо...

*****

21 декември 2018 година, петък

От сутринта вали. Вятърът носи гъждовни талази над реката – идеално за пътуване... Спирката за летището е близо, но с куфар и раници... В автобуса ще си все едно преплувал „Сен Феликс“.

Когато стигаме летището през кофите вода, изливащи се без отгих върху предното стъкло на колата, таксистът предлага да ни изчака – много полети са отменени... Да изчака, но колко?

Преминаваме дяволските (мерсим на джихадистите!) процедури на проверка, които не изискват само събличане по горно бельо и преодолели рагарите, изтъркалваме тежкия куфар до съответния гейт.

Нантското летище определено не е най-добротото място, когато полетът ти закъснява безнадеждно. Информацията не само не е в изобилие – изобщо я няма. Но редовно напомнят да бдим за багажа си. В претърканото помещение въздухът не стига, сегящите места са малко, а угват нови и нови пътници.

Не знаеш нито кога, нито гали ще го бъде полетът ти.

До теб, без да спира и за минутка, безнадеждно кашля пълно младо момиче. Самотен баща с едногодишно бебе и три-четиригодишното му братче сменя в женската тоалетна нааканите пелени на малкия (само там има подходяща маса). Неугържимият батко лабира между краката на чакащите, надавайки героични звуци.

На четвъртия час призовават пътниците за Тулуза и след дълго висене прави, най-сетне попадаме в туловището на новия гигантски самолет на испанската авиокомпания Volotea.

Полетът е като по конец – машината не трепва. След 40-45 минути виждаме бродерията, която светлините на Тулуза са избезали върху една разточително голяма площ. Не усещаме кацането. По време на полета обаче пилотът е смогнал да се извини за закъснението – причината: неподходящите при такива метеорологични условия писти в Нант и разваления тамошен рагар.

ТУЛУЗА

Наричат го „розовия град“. Ако французите не бяха естети, сигурно биха го кръстили „тухления“, защото единствения материал от който са строени сградите тук, е тухлата.

Основан е от галите. През римския период става важен център. От 419 г. до 507 г. е столица на вестготите, след това го окупира франкският крал Хлодвиг (Луи) I. През VIII в. е в кралство Аквитания, а от 778 г. – в графство Тулуза. Франция го завладява по време на Албигойските войни през XIII век. Днес градът има 760 000 жители – административен център е на региона Миди-Пирене и департамент От Гарон, както и на историческата провинция Лангедок. Реката, която преминава през него, се нарича

Гарона, а Канал дьо Миди е изкуствено прокопан воден път до Средиземно море, започнат още по времето на Луи XIV. Основна промишленост тук са военната, космическата и авиационната – произвеждат се „Еърбъс“ и „АТР“. Център на културата и изкуствата, Тулуза е и трети (след Париж и Лион) университетски център в страната. В старата му част са запазени сгради от XV в., съсредоточени около обширния и заобиколен от аркади площад Капитол, където са Кметството и Операта. На площада блести звездата на романската базилика „Сен Сернен“, а недалеч са старинната катедрала „Сен Етиен“, историческата черква на доминиканския орден „Де Жакобен“, манастирът на якобинците – паметник на средиземноморската готика, построен през 1229 г., както и Кармелитският параклис със стенописи от XVII и XVIII век.

Взимаме трамвая без ватман директно от летището и за около 30 минути сме на последната спирка Palais de Justice.

МАРТИН И ДАНИЕЛ

Мартин от Тулуза, не е Мартин от Нант – съвпадение на имената!

Трябва да приема, че в тази страна Светла има приятели, които я обичат. Мартин и Даниел вече са на спирката и докато дойде моментът и мен да ме напрегръщат и нацелуват, макар да се виждаме за първи път, минава доста време. И двамата са идвали в България (през 2006 г.). И двамата пазят чудесни спомени от пътуването си с кола под наем, шофирана от Даниел до Пловдив, Копривщица, Трявна, Троян, Рилския манастир... И двамата се радват, че чуват отново характерния смях на жената, която обичам.

Пежото на Даниел спира в двор с желязна автоматична врата пред невисок жилищен блок. Входът му вътре е украсен с инсталация от стъкло, огледала и сухи гървени корени (ако цитирам едно свое стихотворение: „като замръзнали светкавици“). Асансьорът ни качва на втория етаж до апартамента на нашите домакини. Дъсчен под, множество живописни и графични платна във всяка от стаите и коридорите, старинен инкрустиран гардероб, безброй лавици с книги, малки статуетки, изящни предмети и камъчета, донесени от цял свят, солидна маса с удобни столове, малка масичка с диван и фотьойли (в другия край на хола), оформят уюта на този дом.

За аперитива с шампанското сядаме най-напред там. Вечерята ще е на голямата маса.

Мартин е преподавателка по френски език, вече пенсионер, средна на ръст, с добре запазена за годините си фигура, която поддържа всяка сутрин с около трийсетминутна гимнастика. Косата ѝ е руса, средно подстригана, очите – светлосини, а формите на лицето – правилни. Даниел има силно спортно излъчване, без капка тлъстина по тялото си, много рядка силно прошарена къса коса и открито волево лице. Пенсионира се е като училищен инспектор по френски език и също като Мартин, при тежава завидна литературна култура.

И двамата пишат. И двамата водят курс по творческо писане. Страстни пътешественици са.

Светла им е донесла разпечатка на редактирания френски превод на „Гълъба“ и разговорът се върти около литературата. Показват ни свои изгадени книги с добро оформление.

Мартин е чудесна готвачка. Приготвила е ястие, характерно за Юго-западна Франция – печена патица (canard confit). Червеното вино, което Даниел предлага, отлично се допълва с тази кулинарна класика, сирената и приготвения от Мартин плодов пай.

Подобно на съименничката си от Нант и Лоранс, нашата домакиня смята, че протестите на „жълтите жилетки“ са не толкова от бедност, колкото от дълго натрупвани психологически и социални фрустрации. „В тази страна никога не е имало истински респект към гругия. Домашното насилие над деца не е спирало, но нямаше поне публично насилие – по улиците“, казва тя, докато пием по глътка арманяк след края на вечерята. Вандалските прояви, според нея, са предизвикани по-скоро от действията на жангармерията.

Тук нямали „респект към гругия“!?

У нас да се разграничиш, да изтъкнеш слабите страни, да унизиш „гругия“ пред останалите, въобразил си, че така си прибавяш някакви активи, от край време е общоприет начин на поведение, сраснало се с мислене, действие – манталитет...

22 декември 2018 година, събота

Събота! Време за поредния протест на „жълтите жилетки“...

След закуската и кафето, водени от Мартин, тръгваме да разгледаме стария град. Там ще се срещнем с Даниел, който всяка събота ходи на специална гимнастика, заради прекаран преди осем години инфаркт. Впрочем състоянието му е отлично – при посрещането ни снощи с лекота вдигна и сложи тежкия куфар във високия багажник на колата си. Въпреки това не си позволява повече от две чаши червено вино вечер, а до концентрат не се докосва.

Автобусът минава по дъглата „Антоан дьо Сент Екзюпери“ (бащата на „Малкия принц“ е отсядал в Тулуза, осъществявайки полетите си до Казабланка). Слизаме в края ѝ – при градския парк, през който по красив железен мост би могло да се отиде в местната Jardin des Plantes.

Дъждовното време от Нант ни настига точно тук.

Поемаме си гръх едва под каменните сводове на Катедралата „Сен Етиен“. Витражи, мраморни скулптури, високи сводове...

Надхитряме ситния ръмеж по тесните улички на стария град към „Ле Жакобен“, разминавайки се с предизвикващите гнева на Мартин автомобили.

Ако не е този розово-червеникав цвят на тънките квадратни тухли, с които са строени изцяло сградите тук, племеницата на външния гредоред удивително би напомняла стария Пловдив. Дъбовите носещи греди са се огънали от тежестта на вековете, но продължават върно да крепят своите постройки. Наврег цари предпразнична атмосфера. Зарязвам чаяра и снимам всичко, което се изпречи пред очите ми.

Манастирът на яkobинците е изграден от същия материал като цялата стара част на Тулуза, но стените тук са по-силно опушени от годините. Черквата, в която е основан Доминиканският орден, е характерна с палмовидните си колони.

Тук са тленните останки на Тома Аквински – теолога и философа, възкресил паметта за забравения Аристотел, продължавайки учението му в християнството.

Тук е квадратният двор с кипариси и кладенец в средата, ограден с множество равномерно разположени колони, за да могат монасите да отмерват ритъма на молитвите си, вървейки в коридора край тях.

Тук е и експозицията на непогдаващия се на класификации иреален свят на Бруно Жиронколи (1936–2010) – австрийски скулптор, чиито хибридни фантастични творби от претопен алуминий са вдъхновени от средновековната иконография, светът на Йеронимус Бош и сюрреализма, възникнал непосредствено след Първата световна война.

Тук – между напомнящите марсианци фигури и групите, които не подлежат на описание – се появява Даниел, за да ни отведе на среща с издателя на техните книги.

По пътя напразно се опитваме да намерим дома, в който е живял, защитаваният от Волтер протестант Жан Калас, убил през 1762 г. собствения си син (подобно на Иван Грозни), само защото искал да стане католик.

Не всичко изниква само пред очите ни, но поне дъждът е спрял.

ИЗДАТЕЛЯТ

За да ни отвори, тъй като автоматиката се е повредила точно в празничния ден, Жан-Жак Трикер слиза три етажа по витата стълба на старата тулузка къща. Тук двамата със съпругата си Даниел Рублен-Трикер живеят, редактират, подготвят за печат и продават издадените от тях книги.

Собственикът на малкото частно издателство е типичен интелектуалец. Висок, леко презърбен, белокоп мъж с дълга, завързана на тила коса, кръгли очила и спокойно излъчване, лишено от всякакви нотки на надменност.

Приема ни без колебание, въпреки неудобния съботен час и когато се качваме в дома му, разказва каква е практиката при него:

Одобрените автори и произведения се подреждат и публикуват на сайта на издателството. Читателите предварително отбелязват коя от бъдещите книги ще закупят. Това определя тиража. Авторът не плаща нищо, защото книгата му се финансира от натрупана до този момент сума. Част от печалбата от неговото издание на свой ред подпомага следващите автори и издания.

Истинска еквилибристика, която не би била възможна без дълговременно изграждане на *огромно* взаимно доверие между издател и читатели. За да се постигне то, по думите на Мартин и Даниел, Жан-Жак Трикер редактира текстовете с изключителна прецизност, а колкото го външния вид (той е в прерогативите на жена му), книгите са изпипани до съвършенство и това се вижда с просто око. Нищо не може да го накара да наруши разбиранията си – печалба – да, но само ако е в хармония с творческите му принципи. Никога – самоцел!

СРЕЩАТА

Излизайки от този прекрасен дом, попадаме, както се казва, в окомото на бурята. „Жълтите жилетки“...

Имаме уговорка с друга колежка и приятелка на Светла – Патриция, но пътят до срещата е блокиран – полиция в тежки бронжилетки, оръжие и каски, участници в протестите с маски и без маски, случайно присъединили се... шапиловци, повлечени от множеството като нас, опитващи се с носните си кърпи да се предпазят от... превъзпитаващата... миризма на сълзотворния газ. Снимам изпотрошен банкомат, виждам и втори такъв... Светла неуспешно се опитва да позвъни на Патриция – батерията на телефона ѝ е паднала безнадеждно. Тълпата ни лашка по тесните улички. Объркваме се още повече...

Сбогом, Патриция! Достъпът до кафенето, където напразно ни чакаш, е невъзможен. Ще се видим след няколко дни...

Капнали от умора (защото и транспортът не работи), към 19.30 все пак се готвям по „Антоан дьо Сент Екзюпери“ до гостоприемния дом на Мартин и Даниел. В ръцете си стискаме La vache (колежен сладкиш „бъдник“), купен от тяхната квартална Pâtisserie.

За вечеря Мартин ни е приготвила, както сама се изразява, „нещо по диагонала“ – „елзаски шукрум“ – кисело зеле, пушени свински гърди, нагеница, сух колбас. Докато се храним, тя разказва как е викала на площада, заедно с „жълтите жилетки“ да се забрани движението на коли в Стария град.

По телевизията съобщават за тежки сблъсъци с жангармерията в Париж – има преобърнати мотоциклети с полицаи. Протестиращите са успели да излъжат силите на реда – в социалните мрежи за място на демонстрацията е бил обявен Версай, а те са се събрали на Монмартър и пред Нотр Дам дьо Пари. Едва тук са облекли жилетките си.

23 декември 2018 година, неделя

Преди да тръгнем към открития предколежен пазар под старата базилика, където трябва да ни поеме следващата приятелка на Светла, Мартин ни прави трогателен подарък – малка картина, нарисувана със смесена техника, от нейната дъщеря от първия ѝ брак.

МАРИЗ ПЕРВАНШОН

В уречения час, след като сме обиколили богатия предколежен пазар на открито и Мартин и Даниел са купили всичко необходимо за приближаващата Коледа, от една улична масичка в малко кафене виждаме да ни маха много слаба възрастна жена, облечена в широки, висящи по тялото ѝ дрехи.

Мариз страховито прилича на Айнщайн, само че на един направо кльощав Айнщайн. И, разбира се, без мустаци. Къдрава чисто бяла коса, гърбав нос, изгадена брадичка, очила с малки кръгли рамки...

Запознаваме се. Пием кафе. Разговорът върви леко, защото останалите трима не се срещат за първи път.

Прощаваме се с досегашните ни домакини и поемаме към паркинга, където е колата на Мариз.

Освен безумно тежък, куфарът е неугобен – ръчката му за теглене е счупена. Бутам го по паважите (с тежката раница на гърба), наведен на една страна и се питам как тази мила женица на почтената си възраст ще шофира из тесните, пълни с народ улички?

Съмненията се изпаряват:

Не само шофира, но и успява да намери място за голямата си бяла *школа* в груп съвсем близък до Musée des Augustins паркинг.

Музеят е в манастир от XIII в. в стил средиземноморска готика със затворен двор с кладенец и кипариси като в „Ле Жакобен“. В едната от залите са изложени средновековни статуи от Ренесанса, сред които най-силно впечатлява единствената по рода си Дева Мария с младенеца, обърнати в противоположни посоки.

На втория етаж е богатата колекция от капители на гревни колони, аранжирана от родения в Куба американски художник Хорхе Педро.

Поставил ги е върху колони в цвят брик, оранжево, светлосиньо и сиво, а над всяка от тях виси светец пластиков лампион в червено и синьо или в зелено и жълто с формата на обърнато неразтворило се лале.

Огромно, изградено с характерната за Тулуза розово-червена тухла помещение с висок дъгообразен таван и под със сива керамика, в което са наредени също в дъговидна форма десетки колони, с десетки капители върху тях, с десетки лампиони над всяка... Изумителна гледка! Изумителен в постигнатата хармония микс от гревно и модерно. Цяла вселена, сред която се движим като притаили дъх космически кораби!

ШОФИРАНЕТО

Когато напускаме Тулуза (преминали набързо и през една от многото чудесни съвременни галерии – Alain Daudet) на път към дома на Мариз на 55 км в предхълмията на Пиринеите, научаваме тайната на нейното отлично шофиране. През седемдесетте години на миналия век като млад изследовател тя постъпва на работа в Центъра за сигурност по пътищата. Тогава във Франция масово загивали при автокатастрофи

– 17 000 души само за 1967 година. Чудейки се с какво да започне, Мариз се записва на шофьорски курсове и установява, че права за управление се издават почти единствено след като кандидатът изгържи теоретичен изпит – трябва да наизусти три тома законодателни правила. Подобно нещо не помага на шофиращите. На практическо обучение по кормуване се отделят най-много няколко часа. Мариз прави тайно записи на магнитофон как се преподава и какви въпроси задават курсистите. Освен за автомобил изкарва книжка за мотоциклет и камион. Завършва дори школа за автоинструкции – сама обучава шофьори.

После, с помощта на жангармерията, успява да предложи правила за поведение на пътя, правила как се кормува на магистрала, на кръстовище, при нощно шофиране и мъгла. Предлага и увеличаване на часовете за практическо обучение. Пак със съдействието на жангармерията прави изследвания със специална апаратура за заспиването на мозъка по време на шофиране. Инсинуират катастрофи, за да проучат поведението на човешкото тяло при злополука. Задава си въпроса на каква възраст трябва да започне обучението. Провежда курсове в училищата. Те показват, че 14, 15 и 16-годишните бързо овладяват техническата страна на шофирането, но управлявайки, се интересуват само какво става пред тях. Не гледат встрани, не се съобразяват с другите на пътя.

Минават почти десет години на бюрокралични спънки, преди Миран да постави изискването за промяна на цялостното обучение по кормуване. Мариз публикува статии – развива идеите си: преди получаване на книжката с младия шофьор да се провежда продължително практическо обучение, а вземе ли я, да шофира с придружител три хиляди километра. Настоява да се въведе използването на предпазни колани – най-напред на шофьорската и предната седалка, а после и на задните. Назначават я в Министерството на транспорта като отговорник за практическото прилагане на проекта.

Но Мариз е наясно, че техническите средства са едно, а основният проблем е социално-психологически. Защищава дисертация „От света на колата до социалния свят“ (сиреч, до света на другите). В нея изтъква, че поведението ни в обществото е свързано с отношението към колата. В реалитета на формите, изграждащи всекидневието ни, колата е неговата форма. Тя е средство и място за упражняване на власт. Затова автомобили с автоматични скорости нямат бъдеще, а днес част от функциите на колата поема съвременният смартфон. Освен това в индустриализираните общества поемането на риск е модел на поведение, а автомобилът позволява символично да се свържат в един еротичен вогвъртеж правилото и неговото неспазване. В тези двусмислени игри, в тези разходки между Рая и земята, добре идентифицираният търкалящ се на колелетата си предмет постоянно ни мести в собственото ни обръкване из недиференцираното отношение „живот-смърт“. Катастрофите са израз на неосъзнаваното желание за смърт и неговото доминиране.

По време на практиката си като автоинструктор, между многото групи, Мариз обучава шофьора на китайския посланик, както и други азиатци и

араби. Озадачава я, че те винаги карат на зиг-заг, трудно им е да водят колата направо. Стига до идеята, че това е свързано с начина им на писане. Да шофираш (също като в театъра на Джанет Плург) означава да присъстваш в пространството, а придвижването в него се определя от начина, по който пишеш (отдавна наляво или отгоре надолу). Писането пък е продукт на езика.

Научните усилия на Мариз дават резултат – още с приемането на новите правила за обучение, смъртността по пътищата пада с цели две трети.

КЪЩИТЕ

Сред като преодолява цяла редица еднакви по височина и заобленост хълмове, *школата* на Мариз се отклонява по неасфалтиран път.

Вдясно виждаме голяма камара нарязани стволове на гървета.

Не, това не е сеч за огрев! Между нейната къща и къщата на семейството на гъщеря ѝ, които се намират на по-малко от стотина метра една от друга, през нощта на 13 срещу 14 юли преминало торнаго с ширина 20 метра и дължина – 35 км. То за минута достигнало 240 км/ч. (после скоростта му паднала до 140 км/ч.). Помело стогодишни гигантски борове и гъбове. Невероятен късмет! Засегната е само терасата на къщата на гъщеря ѝ, цялото семейство е на пътешествие в Щатите. Мариз е в леглото си.

– И какво направи? – питам я.

– Ами завих се презглава – отвръща тя.

Шест месеца след природното бедствие пораженията още не са разчистени докрай.

Измъкваме тежкия куфар и двете нелеки раници и по килима от опаднали листа стигаме гома ѝ. Единствената друга постройка наблизо е същата на вид еkleктично-футуристична сграда от метал и стъкло. И двете къщи са по проект на известния австралийски архитект Глен Мъркът и са изцяло съобразени с екологичните изисквания – нямат основи. Стърчат на около метър над земята върху забити дълбоко в пръстта железни пилони, което запазва растителността под тях. Дължината им е около петдесет метра, широчината – шест-седем, плюс големи открити тераси в югозападната част. Покривите са несиметрично скосени. До входа се стига по диагонална лентовидна гъста решетка от същия метал. В огромното вътрешно пространство няма стени, а плоскости и най-вече тежки завеси, отделящи (при желание) както различните помещения едно от друго, така и гледката навън. В средата на хола, върху идеално гладък тъмен циментов под, лежи пъстър килим на квадрати с разновидности на зелено, жълто, черно и бяло. Високите метални библиотеки са отрупани с книги и до горните лавици се стига само с подвижната стълба пред тях. Тук е кътът за гледане на телевизия и другият – за четене и слушане на музика – с кресла, специална поставка за книгата и устройство за възпроизвеждане на музика. Между хола и кухненската част лежи почти четириметров метална маса със столове. От двете ѝ страни започват коридори към вътрешността на къщата – стаята, където ще спим (ако

отделеното от едната страна с плоскост, а от другата – със завеси може да бъде наречено така). Тоалетната е с плъзгаща се врата. По другия коридор се стига до покоите на Мариз със санитарен блок – баня и тоалетна. Цялото това пространство се отоплява от локално парно на газ и съвременна печка с пелети. Оборудвано е с всички технически удобства, за които може и не може да си представи човек. Топлата и студената вода потичат веднага, сякаш сме в центъра на града.

Тук Мариз живее сама. В съседната къща е семейството на гъщеря ѝ.

КРИСТИАН РОА

За вечерята ще имаме гост – колега на Мариз и Светла, пенсиониран преподавател по социология от Университета в Тулуза, който живее сам наблизко и от време на време се отбива при нея да поговорят и пишат по чашка.

Нашата домакиня вече ни е разказала за него, а Светла го помни от предишните си цгвания в Тулуза.

Кристиан е човек с бурен личен живот. През битническата 1968 година е живял в комуна – някаква ферма, където отглеждали животни. После, докато работел над докторската си дисертация, купил ферма за стриги. След скандални изневери, одумвани от целия университет, в крайна сметка се развел с жена си и се оженил за своя студентка, която след няколко години го напуснала. От този момент се затворил в себе си и посвещавал цялото си време да илюстрира с фотографии и рисунки есенцията на философските теории, цитирайки ключовите им фрази и коментирайки ги. За тези своеобразни комикси обаче все още не можел да намери издател и това наистина го измъчвало.

Към 20.30 ч. вълн проблясват фарове и скоро след това на прага на стъклената къща застава невисок, попрегърбен слаб мъж над седемдесетте, с леко начупена бежова коса, погнухнали подочия и набръчкано червендалесто лице. Човек, поприглушил надеждите си за бъдещи гръзновения и бляскаво бъдеще, но не и топлата си човешка природа, интелект и добро възпитание.

След прегръдките и радостните възгласи, че отново вижда Светла, след запознанството с мен и няколко разменени реплики, Кристиан се заема с отварянето на стригите, които е донесъл.

Бившият професионалист знае откъде да намери прясна и добра стока – ходил е да ги вземе от специална ферма.

Забелязвам, че е само по чехли на бос крак и наивно питам не му ли е студено.

– Ходи бос... и зиме, и лете – отвръща Мариз, а той поклаща глава в знак на съгласие.

След стригите с бяло вино нашата домакиня сервира патица с леща – също традиционно ястие за Южна Франция. Ние с Кристиан наблягаме на розето – той пиел вода, само когато е в кафето или в чая му.

После ни показва на компютъра на Мариз това, което издателствата отхвърлят. Споделям, че от комиксите му студентите лесно биха

могли да разберат теченията и етапите в развитието на философията. В погледа му прочитам благодарност.

Тръгва си към 22.30 и когато научавам, че пътят до тях е цял половин час, не скривам притеснението си.

– Когато съм пил, карам много внимателно – потупва ме по рамото той.

След около 35 минути, телефонът позвънява – Кристиан се е прибрал без проблеми.

24 декември 2018 година, понеделник

Колегата ще празнуваме с голяма компания в къщата на гъщерята на Мариз – Лип, затова загължения по подготовката нямаме. Нашата домакиня ни е приготвила прекрасна програма. Сягаме в колата и през потъналите в ниска мъглица хълмове, потегляме към Пуринеите. От време на време пред очите ни изплуват техните заострени, заснежени, облени от щедро слънце върхове.

Карла Бейл (Carla Bayle) – нашата крайна точка е високо над мъглиците. Това живописно селище, изградено върху скали, с отлично запазени тесни улички и къщи с външен гредоред през XIV–XV в. е било провинциална столица на страната. Тук е роден философът Пиер Бейл (1647–1706 г.) – предшественик на Просвещението и автор на „Исторически и критически речник“. Домът му е превърнат в музей.

Паметникът на загиналите местни жители през Първата световна война е добре подгържан – освен имената, тук има и снимки на убитите, нещо необичайно според думите на Мариз.

Днес градчето е средище на изкуството – с множество художествени галерии и модерни скулптури на открито, с добре запазена стара катедрала. Явно нашето време е белязано от еkleктиката – съчетаване на абстрактно съвременно изкуство, старини и природна красота. Всичко това изисква чувство за мярка. Невъобразим вкус. Ако трябва да цитираме Стефан Розес: френско въображение.

Външните прозорци на ресторанта, където сядаме да обядваме, разкриват поразителна гледка както към езерото долу и заснежени планински вериги (мъглата вече се е вдигнала), така и към старата катедрала в романски стил, ярко осветена от слънцето. Храната е вкусна, а сервитьорът демонстрира освен професионалните си умения и артистични.

По обратния път Мариз се отклонява за малко, за да ни покаже и друго живописно средновековно градче – Сен Ибар. То почти по нищо не отстъпва на старата средновековна столица. Няма само едно – нейния шанс да предизвика интереса на хората на изкуството.

Запустението, в което тъне, предизвиква печал.

КОЛЕДАТА

Към 20.30 вечерта, натоварени с гребните коледни погаръци и бутилката коняк, купена още на 21 октомври от Salon du Vin, поемаме през тъмния лес към къщата на гъщерята на Мариз.

Всъщност, истинското ѝ име е Карин, но следвайки романтичните си мечти, тя се прекръстила на Луи, по името на парижката brasserie, в която са се събирали Сартр и интелектуалния елит на Франция през 70-те години. Имената на двете ѝ деца също са избрани от нея – осемнайсетгодишния студент по математика Елио и петнайсетгодишната ученичка Еол.

Луи е висока, слаба, с остри черти на лицето и къса артистична прическа с необичаен сребрист цвят и много лек виолетов нюанс на косата. Въпреки ръста си, е на високи токове, което я прави още по-недостижима.

Съпругът ѝ Ришар на ръст е близък до нейния, с изгължено напрегнато лице, малка козя брадичка под устната и прическа, която още повече усилва усещането за острота.

Еол, въпреки невръстните си години, изглежда зряла, напълно завършена млада жена с правилни черти и красиви форми; като майка си носи обувки на висок ток.

Елио също е с правилни, почти закръглени форми на лицето, рядка брада, която му придава мъжественост и невисок ръст.

В компанията са още синът на Ришар от първия му брак, неговата приятелка, бащата на приятелката му и жената, с която бащата живее.

По традиция на всяка Бъдни вечер в този дом се изнася коледно представление – Мариз се е подготвила отрано. Раздава на Еол и Елио текстовете – адаптирани по скечове на хумориста Реймон Девоз и спектакълът започва.

Истинско удоволствие е да гледа човек баба и внуци, вживяващи се без никаква ирония в домашно занимание, което не търси слава, а само радостта на близките. Мариз е артистична и лека, а ако не са паузите, в които Еол и Елио просто чакат да им дойде реда, човек би помислил, че двамата учат актьорско майсторство.

След ръкоплясканията идва часът на аперитива. Малката кръгла масичка е отрупана с лакомства, гирлянчетата, хвърлящи отблясъци звездички и сребърни топки, в хармония с богато украсената елха. Ришар налива шампанското и чашите празнично звънват. Луи поема на най-близкостоящия едно по едно блюдата с мезета и препредавайки си ги от ръка на ръка, всички си взимат, като продължават да отпиват от чашите.

Холът е почти колкото училищен физкултурен салон. Може би това е и неосъзнатата причина до входа да има отлично запазена успоредка от годините на моето ученичество – както се оказва, първата вещ, купена от двамата, след като са започнали да живеят заедно. Когато я взели, собственикът на оказиона толкова се зарадвал, че им я дал на безценица. Екстравагантното ѝ присъствие естествено хармонично контрастира и кореспондира с артистичните килими и осветителни тела, патини-

раната корабна камбана, екзотичната колекция от африкански маски, угулжената като руска печка черна камина и стария гърводелски мезгях, за чиято покупка Ришар разказва следната история (действието се развива в Тулуза):

– Това откъде го взе? – попитах собственика му. Нямах обяснение какво ме привличаше толкова в този мезгях.

– Докараха ми го от Аверон – отвърнал човекът.

Ришар веднага го купи. Той самият бил от Аверон и вече нямал никакво съмнение, че помни този мезгях от детството си, защото е на някогашния му съсед, гърводелец.

Не, не се чува кукуригане!

Нещо от терасата гава знак. Ришар оставя шампанското и хуква натам. Връща се с голяма тава, от която пуска пара отлично опеченият *шапон* – скопеният петел – задължително коледно ястие с гарнитура от печени и овкусени с черен пипер ябълки и варени кестени.

Докаато разделят на порции богатно ухаещото чудо, групата постепенно се пренася от ниската маса към кръглата трапеза. Тя също е с коледна украса, а кой кое място ще заеме е определила домакинята – картичката с името ми е сребриста на цвят с коледно чувалче в левия горен край.

След стригите с шампанско и гъшия пастет (купен директно от ферма) всеки става сам и от металната маса, разделяща хола от кухненския блок както при Мариз, слага в чинията си от *шапона* и гарнитурите.

Вечерта завършва с раздаването на подаръците под коледната елха и спокойната радост в очите на подготвилите празника ни домакини.

25 декември 2018 година, вторник

Коледа! Рождество Христово! Господ да е с нас, с хората, които обичаме, и с целия свят!

Снощи в гр. Касерин – Тунис се е самоzapалил 34-годишен журналист – Абдел Разак Зоргуи. Двайсет минути преди да го направи, е публикувал в социалните мрежи видеозапис, в който казва: „В името на синовете на Касерин, които нямат средства за прехрана, днес ще започна революция, ще се запаля“.

Избухнали са сблъсъци между демонстранти и полиция. Дванадесет души са арестувани.

Докаато пием сутрешното си кафе, Мариз ни шокира с разказ за заниманията си в момента. Провеждала терапия с мъже, които бият жените си. Курсът бил само за доброволци. Посещавали го общо 700 човека, разпределени по групи. Повечето (тук си припомням думите на тулузката Мартин) сами били претърпели насилие от родителите си в детството,

включително и сексуално. Искам да напуснат семействата си, да скъсам тази порочна пънна връв... Мариз им обяснявала, че това не е изход – мнозинството от техните съпрузи в детството си също били бити и насилвани – днес приемали боя почти като нещо нормално.

– Как издържаш? – питам я.

Странна сянка прекосява спокойното ѝ, мъдро лице.

– Знаеш ли – отвръща след кратка пауза, присвивайки очи, – в полицията не липсват и писмени оплаквания на мъже, малтретиранни от жените си... Мисля, че се справям.

БРЪНЧ И ВЕЧЕРЯ

Днес неуморната Лип и нейният чевръст съпруг са поканили сноцната компания два пъти – на брънч и на вечеря.

Всичко отново е изпипано до последен детайл. Лип и Ришар са облекли грехите и обувките, получени като подарък на Коледа. Еол не сваля новото си елегантно бяло вълнено палто. Обула е и марафонките от... „Пер Ноел“. Постоянно си прави селфита около камината.

В компанията се е осмелил да се появи и огромният семеен котарак в миши цвят, който с удоволствие преминава ту от ръцете на Еол в ръцете на Елио, ту обратно, а когато гръмва шампанското, пъргаво изтичва и се скрива в средновисоките клони на коледната елха, превръщайки се в нейна жива украса.

Ришар ни разказва за колекцията си с африкански маски.

Донесени били от баща му от Южна Африка, където дълги години бил на работа. Корабът, с който се върнал след пенсионирането си, трябвало да бъде предаден за скраб. Позволили на баща му да си вземе за спомен двете корабни камбани и откакто Ришар се помнел, едната – по-голямата висяла в двора им в Аверон, а малката – в къщи...

Ришар се преместил в Тулуза, взел малката със себе си – другата оставил на своите приятели, купили къщата му.

Минали години. Отворил му се път до Аверон и решил да им погостува. Голямата камбана липсвала. Приятелите му обяснили, че не искали да го притесняват, но дошли от Кметството и я взели. „Тази камбана е историческа“, казали им, „Много добре знаем, че Ришар, я изрови изпогруините на черквата“.

Ядосал се, но после махнал с ръка.

– Ами, не ми се разправяше – усмихва се домакинът ни. – Сега е в музея на Аверон. Важен артефакт, свидетелство за древната история на селището.

Ришар е с чувство за хумор, земен и непритворен човек.

Вечерята е също толкова разнообразна и типично коледна. Този път Лип и съпругът ѝ са приготвили печена кървавица и наденички с картофено пюре, а червеното вино и богатата гама сирена я правят още по-превзходна.

Светла решава да им разкаже историята със знаменития съпруг (оказва се) на стипендиантката Александра – Жерар-Генадий и цялата компания реагира с буен смях.

Разделяме се дълго, изпълнени с благодарност и най-топли чувства.

– Лип – питам я, – не се ли уморихте от толкова много приготвления?

– О – махва артистично тя. – Точно обратното! Тази Колега бяхме само единайсет души. Обикновено се събираме поне четиринайсет-петнайсет. Гостуването ви беше чест за нас!

26 декември 2018 година, сряда

Освен торнаго между тези две къщи от стъкло и метал нерядко минават диви прасета, сърни и зайци. Ловците също не са изненада – дори имало случай, сачми да надупчат... влак.

Убеждаваме се, виждайки ги вдясно на асфалтовия път, почти веднага след като *шкодата* излиза на него – наредили са се през 500 метра – цяла ловна дружинка обърната към широкото поле. Вероятно са на пусия, а кучетата и гругарите им от хайката кръстосват гората и се опитват да прекарат дивеча на открито за лесен и безопасен прицел.

Денят е слънчев, независимо от сравнително ранния час Мариз с лекота взема множеството остри завои по тясното шосе към градчето Карбон, известно с предприятията си за смилане на камъни на прах за нуждите на китайската индустрия. Въпреки възмущението ѝ, градчето съвсем не е потънало в прах, а е чисто и погредено.

Смайваща в техническо отношение е не само къщата на Мариз – колата ѝ е с вграден чип и при влизане в платена магистрала, препраща автоматично таксата към разплащателната ѝ сметка. Барьерата я пропуска без да си е мръднала и малкото пръстче.

Шкодата поема към средните Пиринеи, към изворите на река Гарона и „Сен Жак дьо Компостел“ – гревния поклоннически път, който пилигримите извървявали и продължават да извървяват до испанския град Сантяго де Компостел, където се смята, че е погребан свети *Яков* Зеведеев. Същите тези пилигрими, благодарение на които човечеството е създало сухите колбаси и безброй други храни, годни да поддържат умореното човешко тяло по тежкия му път под палецото слънце.

SAINT-BERTRAND-DE-COMMINGES

Как да го кажем по-ясно?

Гълъбите на времето кръжат над вечността, а нейното име е „Сен Бертран дьо Коменж“.

Легендата гласи, че в средновековието градът бил толкова голям и гъсто населен, че котките можели да вървят без да стъпят на земята – само по покривите – чак до Сен Гогенж – цели 13 км.

Всъщност тук антично селище е възникнало един век пр. Хр. Апогетят му е три столетия по-късно – през II в. сл. Хр. Първите признаци за наличие на християнска общност датират от IV век. Историята на катедралата започва реално от 1073 до 1123 г. с назначаването на епископ Бертран, превърнал градчето Коменж в артистично-културен център, поклонническо място и селище с висок стандарт на живот. През 1218 г. той самият е канонизиран. Започват поклоненията пред гроба му. През 1222 г. градът е преименуван на Сен Бертран дьо Коменж.

За да добие сегашния си вид, катедралата му (нарича се „Света Мария“) се строи цели пет века – камбанарията е в романски стил (XI–XII в.), през XIV в. е издърган неф в стила на средиземноморската готика, през XV в. – амвона, през XVI в. е поставен органът и са изписани витражите. По същото време епископ Жан дьо Молен, повлиян от артистичния подем на своето време, дава окончателния ѝ вид в стила на Ренесанса, изграждайки в кораба ѝ нещо като вътрешна черква (без покрив) от масивно гърво. Целта му е в нея монасите да могат да се усамотят, изолирайки се от постоянния поклоннически поток. Вътрешните стени на тази малка черква представляват резбовани пана с образи на светии и сибили, символизирани добродетелите на милосърдието, вярата, надеждата, любовта, предпазливостта, справедливостта и чудото. Разположени са зад всеки от шейсет и шестте изумително изваяни гървени стола с подвижни седалки и облегалки за ръцете с десетки всевъзможни инкрустации и обемни фигури, включително на Адам и Ева. Работата над създаването на този шедевър, на този малък (десет на пет метра) „Дувър“ на гърворезбата и скулптурата от гърво, е продължила десет години.

На излизане от катедралата чуваме Бах и бързаме да се върнем обратно. Звучи завладяващо, но кратко – само десетина минути... „Направих го за свое удоволствие“, извинява се музикантът.

Един от най-красивите класически органи в Европа! Огромен, истински „крал на инструментите“, както го нарича Моцарт, той се извисява от десетина метра над главите ни до самия връх на камбанарията. Изработен е от същото масивно гърво като вътрешната черква.

В срещуположния край е крокодилът – символ на мъдростта, предпазливостта, предвидливостта, а според други християнски тълкувания – на вратите към Ада.

Може би това са искали да ни кажат гревните – от едната страна е изкуството – музиката, от другата – Агът. Изборът е ваш...

– Изненадана съм, че днес има толкова малко хора – споделя Мариз, докато се настаняваме на една от външните, огрени от слънцето маси, в „Креприто“ на площада. – Тук обикновено не можеш да се разминеш от хора. Годишните посещения надхвърлят 120 000.

Вече сме гладни и вкусната палачинка с шунка, яйце и сирена ни цдва много добре.

После тръгваме на малка разходка по тесните средновековни улички и от отворената галерийка, наречена „Магазинче за магии“, двамата със

Светла получаваме поредния магически подарък от Мариз – инкрустиран бастун за туризъм – нещо като виденият в музея скиптър на Сен Бертран, с който е прогонил голямата риба нарвал.

MARTRES-TOLOSANE

Денят преваля, светлината бавно потъва някъде на запад в незнайните покои на слънцето. Все още не се е спуснал зрач, но Колегните светлини в малките градчета, през които преминаваме, вече са западени.

Колата спира в центъра на едно от тях – пред старинна катедрала.

Мартр Толозан е построен в кръг около нея, а триетажните и двуетажни сгради с външен грегорец са като стражи на Христовата вяра и нейните старинни символи. Буквално са се наклонили към катедралата – бугни и готови да я защитят по всяко време.

Някогашен прочут център за производство на фина керамика и порцелан, днес градчето все още поддържа тези занаяти – единствените отворени магазини и галерии са за традиционна и съвременна авторска керамика.

Влизаме в един от тях – семейна фирма с великолепно погредени и добре осветени майсторски изработени изделия – чинии, чаши, чайници, вази, купи, супници, полилеи и още какви ли не изделия от порцелан в бяло, розово и светлосиньо, отлично контрастиращи с каменните стени и грегореца. В задната част на помещението са пещите и всички останали аксесоари за изработката на тези красиви предмети, а гърбена стълба отвежда в ателието на горния етаж.

Когато излизаме навън, зрачът вече се е спуснал.

Прибираме се в мрак.

27 декември 2018 година, четвъртък

Стягаме куфар и раници.

Тази сутрин Мариз е излязла рано. Преди около шест месеца се записала за скенер на главата и днес трябва да отиде до Тулуза. Понякога забравяла имена, това я гразнело и макар да е наясно, че проблемът е възрастов, искала да провери дали няма мозъчни увреждания.

(Какво да кажа аз, когато на премиера на своя книга, угва за автограф някой далечен познат, а името му не изскача от паметта ми?)

На стената – там където спим – Мариз е поставила рогословното гърво на семейството. Започва от 1670 г., разклонява се през няколко столетия и достига до неговите последни приемници – Елио и Еол.

Родовата памет... Нищо не може без нея.

Разбира се, всичко е наред. Мариз е свежа и готова да седне отново в колата, за да ни закара до дома на Патриция, същата, с която срещата ни в Тулуза така и не се състоя.

Путам се, какво прави Мариз толкова жизнена и неуморима на нейните 78 години?

Отговорите са няколко: На три месеца ходи на акупунктура. Храни се умерено само с екологична храна (в дома ѝ от хляба, кафето, виното и бирата, през всички възможни продукти, та чак до течния сапун за миене на съдовете, всичко е BIO). Пие не повече от две чаши вино – обикновено розе. В този сезон не се докосва до домати, нито до груги парниково отглеждани зеленчуци.

...Което не ѝ пречи да ползва микровълнова печка, обаче...

ПРОЩАВАНЕ

Вече багажът е на прага, връхните грехи – облечени. Миг преди да тръгнем, идва да ни изпрати Елио. Носи бутилка от червеното колежно вино, на която Лип е залепила сребристо етикетче с името ми – същото като на празничната маса. Трогнат съм. Обещавам с него да вдигнем тост за здравето на цялото им семейство в Новогодишната нощ.

Елио грабва тежкия куфар и като перце го отнася до колата. Разделяме се с прегръдки – само гето не се разплаквам.

ПАТРИЦИЯ И ПИЕР

Колата дълго върти по тесните пътища и безчетните завои през многобройните еднакви хълмове.

Всъщност гомът на Патриция и Пиер е в едно от близките до Тулуза села. Бяла хубава едноетажна къща с двор. Нетърпелива, Патриция ни чака пред вратата по домашни пантофи. Нисичка, с черна коса и приятна усмивка.

Разделяме се със скъпата ни Мариз и докато тя подгонва *школата* си по обратния път, ние влизаме в следколежно украсения, светец от белота дом на семейството.

Тук по стените също има прекрасни картини. Някои от тях са на осемнайсет годишната им гъщеря Клара – нарисувани са в детството ѝ, но са неподражатели. Сега също рисува (тайно); повече набляга на японския език, който учи.

На входната врата на тоалетната виси чугунена табелка с надпис на български: „Пази тишина!“

Донесли са я, естествено, от България. Пиер я намерил на пазара пред „Александър Невски“.

Сядаме на масата и домакинят донеся приготвеното от него ястие.

– В този дом Пиер прави всичко – Гледа го с благодарност съпругата му. – Аз се занимавам с преподаване и студенти.

Пиер е среден на ръст, слаб, с очила с големи рамки и тъмноруса коса над високото чело.

Работи в митницата, но всичко му идва отръпки. Преди години, когато Светла им била на гости, къщата била цялата напукана, потъвала,

имало опасност да се срути над главите им. Пиер успял да я укрепи с някакви вложки под нея и процесът спрял. После направил цялостен ремонт – абсолютно сам. Сменил покрива, облепил подовете с плочки, направил банята, боядисал стените и таваните. Гледам работата му. Колцина са професионалистите, останали все още в България, които могат да постигнат такова качество!?

Пригответената храна е удивително вкусна.

– Успях да запиша рецептата от баба ми на смъртния ѝ огър – усмихва се той.

И примата са много естествени. В дома им се гуша леко.

Малко преди да излезем на разходка (обиколка на селото), осемнайсетгодишната тайна художничка Клара се осмелява да покаже новите си работи. Явно сме спечелили доверието ѝ – дори родителите ѝ не са ги виждали. Несъмнено е много възискателна към всичко, което прави.

Към осем вечерта Патриция и Пиер ни изпращат до летището. След толкова много срещи и впечатления е време да се върнем в Нант.

ПОЛЕТ КЪМ НАНТ

Когато полетът ти закъснява, новопостроеното от китайци летище в Тулуза определено е по-подходящо за чакане от това в Нант. Светлинните табла по същия начин не дават никаква информация, но на телефона си Светла получава есемеси с последните вести около закъснението. Във ветровития Нант днес имало непрогледна мъгла.

Първоначалният половин час става час. Тук поне можеш да седиш и никой не кашля в лицето ти, успокоявам се.

С нашия опит час и половина закъснение си е направо нищо – само дето автобус след полунощ няма да има. Ще трябва пак с такси...

Най-сетне сме в корема на леталото. Най-сетне! Нещо в надписите (IZLAZ) ми се вижда съмнително познато... Не пътувахме ли с Ер Франс? Да, но това е сръбски самолет нает от Ер Франс – нищо чудно със същия да съм пътувал от София до Москва в предалечните години на моето следване!?

*****

30 декември 2018 година, неделя

Мрачно е. Следобедна разходка по поречието на ръкава Маглен откъм страната на „Малакоф“... Омърлушени диви патици забиват човки в гъстата крайречна кал, в търсене на безценни хранителни съкровища. Виграта-съседка май се е преместила в по-добро обиталище. Виждам подобна на нея във водите на „Сен Феликс“, но ако е съседката, как е преодоляла дигата, за да стигне до там?

В 19.30 се събираме у Сергей, за да разпределим кой какво ще приготви за Новогодишната нощ.

Той ни сюрпризира с предложение – да завършим годината с порция стриги и бутилка бяло вино.

Десет минути по-късно цялата група – Сергей и Галина, Абдеслам и Соное, Светла и аз – поемаме по влажните улици към Стария град.

Успяваме да намерим стриги едва на връщане — в ресторант „La Loco“, разположен на равни разстояния от Замъка на дуковете на Бретан, Lieu Unique и гарата. Въпреки... опушеното си име, заведението е искрящо чисто и с перфектно обслужване.

31 декември 2018 година, понеделник

Последният ден на тази, заслужаваща цялата ни благодарност година, започва с гълго интервю на Джонсън Кент Райт по радио „Франс кюлтюр“.

Според него идеята за обединена Европа е продължение на идеите на Просвещението – това може да се разбере не само от произведенията на Кант и Монтезкьо, а и от писмата на Моцарт до неговата съпруга – великият композитор гледал на Европа като на единно цяло.

В големия „Карфур“ търсим кори за баница с късмети – това ще е изненадата ни за гювечера. Нито Светла, нито аз сме правили баница...

1 януари 2019 година, вторник

Честита Нова година!

Корите не бяха подходящи и нищо не се получи, но късметите имаха успех.

Посрещането на 2019 г. в любезно отстъпления ни от ръководството клуб на IEA беше в същия състав като в „La Loco“ предната вечер, плюс Мартин (нантската), Пол, Бупингер Чимни и пристигналата от Нова Зеландия да празнува Нова година с родителите си осемнайсетгодишна Лена Захарова.

Сергей извади опазени цели три месеца специално за тази вечер бутилка „Царская“ от Москва и истински червен хайвер от Камчатка, Абдеслам – сготвеното от него прочуто арабско ястие „тажин“ със сини сливи, белени бадеми и сусам. Пол отговорно беше осигурил шампанското, Мартин – сладкишите, Бупингер (пог мъдрите наставления на Абдеслам) – сирената, ние – шопската салата и микро палачинките със съомга, пробвани за първи път на коледната трапеза на Лип, а Соное – музикалното оформление.

Най-напред, посрещнахме (в 22.00 тукашно време) московската Нова година, после българската (в 23.00) и накрая – нантската. Соное ни раздаде

нотите и гумите (с йероглифи и латински букви) на скъпа за нея, възпяваща идването на пролетта японска песничка, чула на кораба за Русия, при първото ѝ пътуване до Франция. Попяхме си на японски как идва пролетта над полета и паланки. Всеки каза по един тост. Бунингер призна, че ако в Индия научат какво е ял тази вечер („тажинът“ бил със свещеното телешко), щели да му отнемат международния паспорт, а към 2.00 Пол започна тихичко да напява: „Светла – президент!“ (на Франция, естествено).

Танците не продължиха дълго. Към два и половина Соное си тръгна с личния си лаптоп – единственото осигуряващо музика устройство.

2019 вече беше дошла!

„ЛЯТО“

Така се казва филмът на Кирил Серебряников, който отиваме да гледаме по случай Новата година в кинотеатър „Каторза“ – филм от официалната селекция на фестивала в Кан. Посветен е на руските рок-музиканти от 80-те години на XX в. Виктор Цой и Майк Науменко. Режисьорът – известен по цял свят главно с театралните си и оперни постановки – в момента е под домашен арест заради откритите си антипутиновски изказвания. Делото се води от няколко месеца и е в пълен тупик. Ако го осъдят, ще го направят още по-голям герой... Ако го пуснат – ще продължи неговото си...

Затова вероятно малката зала е почти пълна и то с французи.

В късния час след филма хората изцяло са отстъпили улиците на града на просяците. Няма жива душа, само тяхна милост. През двацет метра някой вежливо, но настоятелно ти иска пари.

2 януари 2019 година, сряда

Мълчителен ген на лутане в лабиринтите на френския език и напрежение помежду ни заради моята невъзприемчивост.

В честитката за Нова година от Лоранс и Стефан, освен пожеланията, има и хубави гуми за пиесата ми „Гълъбът“.

Звучат искрено и много ме радват.

3 януари 2019 година, четвъртък

Денят е слънчев, но със студен, остър вятър. Към два следобед се срещаме пред Института и отиваме на разходка в Стария град, за да подишаме и загладим снощните противоречия. Заг катедралата „Св. Петър и Павел“ са направили изкуствена ледена площадка. Опаищата е толкова голяма, че решаваме да се... изпързаляме на северозапад – към катедралата „Сен Клементе“.

За първи път влизаме в нея. Готика.

4 януари 2019 година, петък

В края на кратката си разходка край реката виждам Бупингер. Прогължителната самота не му се отразява добре. Дори не се опитва да прикрие това. В неговото положение не бих издържал и седмица.

Вечерта със Светла обсъждаме, дали утре да не го поканим отново. Не виждаме какво друго можем да направим.

5 януари 2019 година, събота

През нощта температурите са паднали около нулата. Тревата на отсрещния бряг е заскрежена. Не е изключено да е превалял и снежец. Поне вятърът е стихнал. Под апартамента двама рибари духат на ръцете си и напразно се мъчат да хванат нещо.

По моста „Вили Бранг“ минава група „жълти жилетки“ – към 40 човека. Слევат ги коли на полицията. Вероятно отиват на уговорено за поредния протест място.

6 януари 2019 година, неделя

Вчера „жълтите жилетки“ („Gilets jaunes“) са били по-активни от миналата събота. В Париж са участвали около 3500 души. С възгласа „Писна ми!“ са преминали от Кметството до Парламента. Сигнало се е до физически сблъсъци. За 12 януари е насрочена нова демонстрация в кв. „Дефанс“ – седище на значими френски компании и банки. Демонстрации е имало още в Нант, Анже, Марсилия и други градове.

Под лозунга „Гражданинът ще решава всичко“ в Марсилия вече са се регистрирали и като политическо движение. Това е нова фаза в развитието на конфликта.

КОРОНАТА

Богоявление е. Тук празникът се нарича Епифани и се отбелязва със специален сладкиш – „галет дьо руа“, в който има един-единствен късмет – нещо подобно на парата в пушката за Бъдни вечер у нас. Ще го празнуваме в апартамента на Абдеслам и Соное, където трябва да отидем в 16.00 ч.

В 15.40 на вратата се звъни. Тома ни кани у тях заедно със завърналата се от Париж Ана-Мария и семейство Захарови. Принудени сме да му откажем.

Белокосата, нисичка и винаги добронамерена Соное рисува. Абдеслам ни показва нейни творби. Абстрактни са – с умели цветови съчетания. Тук в Нант посещавала курсове по живопис и акварел два пъти седмично.

Абдеслам е учил като мен в Москва, защото както сам казва, на младини бил комунист. Твърде бързо ентусиазмът му се изпарил и още на втората

година (1963) потърсил повод да се върне в Мароко. Повече не стъпил в Русия, а от езика не му останал и помен. Завършил философия в Сорбоната.

Малко преди Коледа тук бяха на гости синът и гъщерята на Абдеслам и Соное. От снимката на стената разбираме, че двамата са имали и втора гъщеря, починала твърде млада.

Появява се Бупингер. Вече можем да нарежем сладкиша на 5 равни части и да видим кой ще е късметлията.

Уж не съм суеверен, но дори не помня преди колко години за последен път ми се е падала парата в питката на Бъдни вечер. Когато откривам късмета в парчето си, почти извиквам.

– Ти си нашият крал – обявява Абдеслам и тържествено поставя на главата ми корона от позлатен картон.

Изправям се да гържа реч... Как аз съм техният избран от Бога крал, как ще бъда щедър към своите поданици и няма да ги товаря с непосилни данъци, как...

Какво пък, човек го сетния си гъх е изпълнен със смътни надежди и наивна вяра в Богоявлението си... Защо да не се порадвам на малкото си, смешно порцеланово френско късметче?!... Поне за миг!

ОЩЕ ЕДИН КРАЛ

Този път късметът се пада на Бупингер.

Поканули сме го на вечеря, защото вчера не можа да гойде; имаше разговор със семейството си чрез Скайп.

– Индийските прорицатели се оказаха по-предвидливи от елитните икономисти от лондонското сити – казва с усмивка той, докато отпиваме от любимото му порто. – Те предсказаха световната криза много преди тя да ни е връхлетяла.

Пак е с якето си (цвят старо злато), с което ходи и навън. Никъде не му е достатъчно топло. Отголу е с пуловер и искряща от чистота бяла риза. Удивително е как сам поддържа така външния си вид.

Разговорът се върти около противоречивата ситуация в Индия – страна с определено патриархални порядки, въпреки че уж майката е на пиедестал и повечето от богините са жени. Разказва как страната се преобразява пред очите му от средище на суха в територия на ниските материални стремежи. Как мултинационалните компании я превръщат в лаборатория за тестване на продуктите си. Как „Макдоналд“ изтласква отличната индийска „бърза храна“. Как хищните международни компании са превърнали Конго Бразавил от страна с огромни природни ресурси в страна с огромна бедност и са попречили на Египет да се промени, вследствие на което страната, където неотдавна е бил, днес е доведена до колапс – без туризъм, без друг начин за съществуване – с небивала безработица и улици, пълни с просяци.

– Тези наднационални компании – пали се той – препятстват всяка промяна, а за алтернатива ни пробутват фашизоидни националисти като Мари льо Пен.

Идеите му за глобалната справедливост не намират подходящ модел в днешната обществена ситуация на света.

– Ами, IEA? – питам го аз.

Намесва се Светла:

– За да я има IEA, – някой трябва да я финансира. Досега го е правила френската държава, но договорът изтича през март. Дали ще продължи да съществува, зависи от това, ще намери ли достатъчно пари от спонсори.

Той кима с глава.

...Тъжен, но с чувство за хумор, деликатен и човечен... Бунингер Чимни – моят астрален брат...

Двамата слагаме на главите си позлатените корони и в кухнята на апартамента ни Светла прави снимка не на един, а на цели двама крале. Двама крале, които нямат абсолютно никакви разрешими или неразрешими противоречия помежду си.

7 януари 2019 година, понеделник

Днес е първият работен ден в IEA. Няма семинар, но има обяв. Повечето от пътувалите към родните си места вече са се завърнали. Пристигнали са и нови стипендианти – Кейт Хоскин от Университета в Бирмингам и асоциираният член – историкът Сюлейман Мурад, преподавател в Smith College, САЩ. Честитим си Новата година с Джанет Плург. Малкото ѝ осиновено момиченце днес за първи ден е било отново на детска градина в Нант.

Вечерта излизаме да се поразходим и да купим хляб от малкия „Карфур“.

В края на „Сен Феликс“ видрите вече са две.

Дали пък... съседката не се е задомила?

8 януари 2019 година, вторник

По обед, докато си седя на пейката при реката, някакъв рибар ми обяснява с думи и жестове, че иска да яде риба, но рибата не ще да се хване на въдицата му. Не е просяк. Просто – един от онези общителни французи, които обичат да влизат в разговор с непознати просто за удоволствие.

ЛЕКЦИЯТА

В 18.00 ч. е първата следногодишна беседа пред обществеността на Нант, която IEA провежда в бившата бисквитена фабрика, превърната в културен и интелектуален център – Lieu Unique. Лектор е Гайл Жиро. Ще говори за „След приватизацията на света“. Представя го Пиер Мюсо.

Жиро има докторат по приложна математика, завършил е теология и притежава права на йезуитски свещеник. В момента добършива доктората си по теология на католицизма. Работи като икономист във Френската агенция за развитие, ръководител е на катедра „Енергия и просперитет“, но смятал да подаде оставка в знак на несъгласие с политиката на Макрон, насочена не към помощ за развиващите се страни, а към изграждане на банки, задълбочаващи още повече проблемите им.

Запознават ме с него – говори добър руски, но по думите му, на руски нищо не разбирал. Другите езици владее отлично.

Залата е пълна. Час и трийсет минути лекторът дори не си поема дъх.

Според него днес обществото е изправено пред три тежки проблема – екологичната катастрофа, неравенството в целия свят и кризата на политическото представителство. Разказът, че неравенството намалява, е фалшив – напротив, разраства се. Общото благо е една от възможностите да се търси решението.

Жиро разграничава четири вида блага: публични, племенни или феодални, частни и обществени. В досегашната история – още от XI век – преобладава позицията на икономистите – те гледат на света през призмата „продава се, не се продава“. Благата за тях са частни и публични.

Лекцията му представлява непрекъснато движение между теология и политика. Основната му идея е, че приватизирането на света разрушава всяка форма на солидарност и неизбежно води до възраждане на феодалния (трибалния) модел, както при елитите, така и при останалите социални слоеве. Бъдещето на света зависи от създаването на нови връзки между публично и общо. Трябва да се свърже частното с публичното и общественото, защото общественото е най-старото благо. То не може да се продава и купува и е неприсвоимо. Политиката определя едно благо като обществено, но да не посягаш на него е духовен акт. В Индия през 2009 г. има масови самоубийства на селяни, взели безвъзмездно семена от търговски компании и постепенно изпаднали в неплатежоспособност – ГМО реколтата не позволява да се отделят семена за посев. Всяка година ги купуваш от същата фирма.

Там, където гържавата отсъства, казва Гайл Жиро, се възражда племенното. Търговците на ГМО остават единствените, които определят правилата и се обогатяват. Мултинационалните компании не се интересуват от екология – готови са да поддържат социална връзка, но на принципа на клана – за да продължат да увеличават печалбите си. Хората от Ситито са наясно с последиците от климатичните промени, но не са в състояние да нарушат правилата – спасяват се поединично. Купуват жилища в Швеция.

Най-крайната форма на племенно съзнание е фашизмът.

Гайл Жиро споделя и своето златно правило: „Направи за другите всичко, което искаш те да направят за теб!“

9 януари 2019 година, сряда

Пак в Lieu Unique!

Как екстремните човешки преживявания – срам, дълбока тъга, насилие могат да бъдат изразени на сцената? Какво означава истинност в театъра? Защо публиката не се включва в случващото се, след като това би я направило ангажирана?

Това са въпросите, които вълнуват роденият през 1977 г. в Берн Мило Рао – артистичен директор на театър NTGent, един от най-търсениите съвременни театрални режисьори, чийто спектакъл „Завръщането. История(и) на театъра“ гледаме благодарение на IEA.

Мило Рао е учил при Цветан Тодоров и Пиер Бурдуйо. Автор е на над 50 пиеси, носител е на редица международни награди. Повлиян е от „История на киното“ на Годар и агресията в неговите филми. Подобно на Годар, спектакълът на Мило Рао е само началото на историята на насилието в ХХ век. Идеята му е да направи поредица. Казва, че в центъра на своята естетика поставя театъра като „фундаментално колективно дело“, а „за да не попадне в клонката на автобиографичните истини, се опира на нещо обективно“. Заг гърба му вече са „Последните дни на Чаушеску“ (2009) и „Декларацията на Брайвук“ (2012) за масовия норвежки убиец.

Този му спектакъл също е възстановка – убийството на Исан Жарфи в Лиеж през 2012 г., разтърсило с жестокостта и безсмислието си цяла Белгия. Разделен е на пет части: „Самотата на живите“, „Болката на другия“, „Баналността на злото“, „Анатомия на престъплението“ и „Заекът“. В двата края на сцената са разположени бюра и столове. Високо в средата ѝ – екран. Провежда се кастинг за избор на актьори, осъществяван от самите участници в него – професионалисти и аматьори.

Един разказва (и показва) как е играл Духа на бащата на Хамлет. Други – какво мислят за театъра, с какво ги привлича и защо искат да участват. Трети разиграват етюди. Видеокамера следи действията на всички. Излъчва ги директно на екрана.

Преминават към възстановката. На екрана се появяват предва-рително заснети кадри, а на сцената актьорите щрихират синхронно онова, което виждаме. Двамата родители на жертвата чакат сина им да се обади (в леглото са голи). Събличат се чисто голи и на сцената. Заг екрана прожекторите осветяват легло, но двамата не стигат до него.

Игва моментът на убийството. Бар на хомосексуалисти – на екрана и на сцената звучи музика. Едни танцуват. Други се целуват. На екрана се появява снимка на потъналия в мизерия след затварянето на мините Лиеж. На сцената – истински автомобил със западени фарове. Героите са вътре – връщат се от бара. Бъдещата жертва е казала нещо, предизвикало гнева на останалите. Сцени на жестокост и насилие вървят в синхрон на екрана и на сцената. Ритници. Кръв...

(Единствен Абгеслам напуска залата).

Събличат жертвата. Насилник пикае върху чисто голия труп. Осветлението угасва и светва.

Гръмва „The Cold Song“ на Пърсел. Жертвата – вече облечена в окървавени одежди – сред спускащата се димна завеса я пее с професионализма на голям оперен бас.

Осветлението отново угасва и светва.

„Досега беше театър“, заявява... жертвата (докато той говори, друг от актьорите с парцал забърсва кървавите петна), „а сега, ако вие не спрете актьора, той ще се обеси пред вас!“.

Качва се на стол. Слага на врата си клуп.

...Спасяват го двама от публиката в салона.

Ръкопляскания. Пълната зала е на крака. Извиква неколkokратно актьорите на бис!

Напускайки салона, не мога да си отговоря на няколко въпроса:

– Откога срамът и дълбоката тъга са... екстремни човешки състояния?

– Защо родителите на жертвата (и двамата над 60-те), в очакване обаждането на своя син, трябва да са както майка ги е родила, и на екрана – и в леглото (при това, в следлюбовна поза)?

– С какво е опасна... клопката на биографичните истини и с какво истината, за която съдим, според самия Мило Рао, единствено от признанията на убийците, е... по-обективна за нас?

– Правенето на... анатомия на едно престъпление, ефектните сцени на насилие, голотата, сексът, натурният автомобил, съвършеният синхрон между екран и сцена, емоцията от Пърселовата песен... достатъчни ли са, за да компенсират липсата на драматургичен разказ, психология на постъпките и дълбочина на човешките характери?

– Наистина ли принудата някой от публиката да... спасява бесецията се на сцената актьор може да бъде наречена ангажираност?

Жалко за блестящите актьорски постижения (включително и на непрофесионалистите)!

Явно театърът е способен да се самоубива и талантливо... С всички атрибути на присъщата си магия...

Проф. д-р Светлана Стойчева
ЗА „КРАЧКА ВСТРАНИ“
НА РУМЕН ШОМОВ

Нантският дневник „Крачка встрани“ не е от книгите, които се „измислят“, или от онези, които дълго се носят и зреят в съзнанието на писателя – тя е от „непредвидимите“ книги, които просто се случват. Авторът ѝ попада за 9 месеца в близко-далечния град Нант, Западна Франция, разположен на десния бряг на река Лоара, на един час от Атлантическия океан, и преживява изключителни срещи с природата и с хора.

Защо ни интересуват те?

Първо, няма защо да се лъжем, че познаваме релефа и историята на нашия континент. Мястото Нант е просмукано от история, култура и нагледни, неприближавани никога толкова близко до българския читател. Географската отстраненост от родината по принцип изостря/изкъпва сетивата, а в писателското съзнание на Румен Шомов тя лесно се превръща в „остранение“ (термина на Шкловски) – способност да предадеш на хартия „първия поглед“ към нещата, да ги превърнеш в уникално преживяване, да подариш „очилата“ си на своя читател, да го направиш съпътешественик. „Остранението“ в случая е засилено и от езиковата бариера, превърната в допълнителна самопровокация. Въпреки посещаващите уроци по френски, отбелязвани всяка седмица в дневника, и чудесния преводач, любимата жена до него, авторът с известна самоирония ни предлага и този ракурс: „...описвам случващото се единствено през погледа на полусещащия се беззичник.“ (с. 52)

Второ, попадайки в средата на учени от цял свят (като начало от 22 страни), стипендианти на Института за академични изследвания, присъствайки на техните колоквиуми и лекции, съпроводени с дискусии и дебати, авторът има възможност да сравнява своите с чуждите концепции, да верифицира, да осмисля световни тенденции и световна проблематика от нов ъгъл; а в неофициалните моменти да практикува мултикултуралния живот, потопен във френска атмосфера и вкусове. Този, да го наречем дедуктивен опит, се наслаждава интересно върху актуалните новини от България и света – емпирията, която добре помним от 2018/2019 г. и която е също част от дневника. Ефектът на комбинацията е, така да се каже, конципиране в ход на случващото се: разказано и осмислено от една по-глобална гледна точка, отколкото „домашната“. Мотото „Да мислим света различно!“ Румен Шомов буквално упражнява в тази си книга. Оттук и вслушването във всяко мнение, вглеждането в другия, опитът да бъде разбран. И българската ситуация изглежда по-различно: никъде не

е пропуснат шансът за сравнение през чуждото огледало, равносвойно на твърде често сурово самопознание. Сякаш споменатият семинар „В търсене на Европа“ върви успоредно с Шомовия „В търсене на днешната България в Европа“. Самоналагащите се изводи не са оптимистични, но въпросите си заслужават.

Трето, тук ще видим писателят Румен Шомов като зрител на немалко театрални постановки, на документални и художествени филми. Видяното е не само споделено (дори с прегадени фабули), но и етико-естетически оценено. Рядко можем да прочетем подобно откровение на автор като читател на други автори: „Ако има нещо, което ме гразни с пълна сила, това е, когато някой се опитва да напише моя живот без да го е живял...“ (с. 53).

И още: макар и фрагментиран от записите по дни, дневникът звучи повествователно единен чрез вмъкнатата открай докрай пълноводна Лоара. Рекама „протича“ през всичките над четиристотин страници и сякаш определя (мисля си съзнателно) ритъма на повествованието. Така речните пътеки и житейските пътеки, човешките битки и битките на виграта се оказват в неочакван синхрон – още една смяна на гледната точка. Изкушавам се да нарека тази книга „повествователен дневник“.

Книгата е написана искрено (подчертавам това качество) и с искрено откривателско любопитство; неизкусно, в смисъл без търсена литературоведска ефективност; със „спонтанна“ повествователност, подобно на словесна фотография; със спонтанно реагираща чувствителност и спонтанни мисловни асоциации, обвързани с моралната и интелектуална отговорност на социалния човек. И най-вече: без евтин флирт с читателя. Формата „дневник“ е предпазила автора от подобни авторски „изкушения“.

проф. БОЖИДАР ЙОНОВ • Червенокоси, емайл

Арсо Арсов

ХОРА И ДИВИ ЖИВОТНИ

Разказ

Пог номерата на автомобилните табели в Ню Джърси има надпис „Щат градина“. И това не е случайно. Целия този щат е потопен в зеленина. Като се започне от разнообразните видове цветя, декоративните храсти и гървета, та до отколешните стволоче на гигантите по улиците. Глен-Рок е малко, чисто и погрегено граче в този щат. Отстои само на 40 км. от големия Ню Йорк. Разположен е на хълмиста местност сред богата, вековна гора. Има към 30-40 хиляди жители предимно от европейско, азиатско и малко от африканско потекло. Къщите им са типично американски – рядко на повече от два-три етажа, гървени, с преден и заден двор и много зеленина!... Плащат си редовно данъците, с които общината е създала всичко необходимо за техния спокоен и нормален живот. А те са изградили свои черкви съобразно тяхното вероизповедание. Срещнат ли се на улицата, с усмивка се поздравяват, макар и да са непознати. Тук няма проблем, ако случайно си забравил да си заключиш къщата.

Имам приятелско семейство в Глен-Рок и понякога им гостувам за по-дълго време. Любувам се и на хората, и на природата, които живеят в пълна хармония. Обичайно е зайчета да щъкат из дворовете, да си хават от тревата, а понякога и от цветята. Ако имате басейн, могат да долетят диви патици и да пожелаят да се окъпят в него. Да не говорим за катеричките, птиците. И само това ли!...

Една сутрин ранното майско утро ме примамва да изляза на двора. Слънцето все още не пилееше своя зной по мократа от снощния дъжд земя. Беше свежо, въздухът възраждащо чист. Листата по гърветата и по избуялите цветя потрепваха от лекия полъх на вятъра, а капчиците по тях проблясваха на галещите ги вече слънчеви трели. Всичко обещавахе един прекрасен пролетен ден. Стоях в края на двора и дълбоко вдишвах омайната наслада, с която природата щедро ме гаряваше.

Изведнъж от горския храсталак край мен изскочи заек, а след него изникна и мъничко зайче. То имаше същия цвят като майка си. Но за разлика от нея по главичката, гръбчето и опашчицата му се бяха разпилели тъмни петънца. Стъписани от ненадейната им среща с мен, природният инстинкт моментално ги прикова на място. Пак така изведнъж от храсталака изскочи загъхано съвсем младо лисиче. Вероятно бе подушило пресните следи на зайците и може би за първи път се бе втурнало в улов след тях. Но внезапната му среща с нас застава и него в миг да замре на място. Само разкошната му сиво-бяла козинка настръхна от уплаха.

Знаех, че това наше вцепенение в следващия миг изведнъж ще изчезне така, както се и появи. Искаше ми се тази картина да я имам не само в съзнанието си. Телефонът беше в мен, но помръднеш ли дори и с малкото си пръстче, тя веднага щеше да изчезне. Все пак реших да опитам невъзможното. Проплъзнах ръка, за да откляча апарата... и това беше достатъчно! Майка-зайка и лисичето инстинктивно отскочиха нагоре, извиха телата си във въздуха, тупнаха на земята и... потънаха в гъсталака. А след тях и малкото зайче. В мига живата картина се разпиля. Като човек живял и израсъл в столицата на друга, далечна страна, останах угивен от тази необикновена среща и усещах как сърцето ми бие силно...

Но тя не бе единствена. Веднъж го един от училищните стадиони видях сокол, който в здравите си нокти гържеше катеричка и спокойно се хранеше. С известен страх се спрях да го погледам. Моето присъствие не го впечатли. Страхувах се да не връхлети върху мен, но се приближих на 3-4 метра от него. Той спокойно прогължи да се храни, но все ме гържеше под око. Вероятно се опасяваше не от друго, а да не посегна на улова му. Личеше – беше свикнал да общува с хората.

Често наг градчето прелитат ята от гиви патици. Обикновено кацат на централния стадион, когато няма състезание. Привлича ги тревата по него. Майките дошли с децата си на разходка, не ги спират да отидат към тях, да им се порадват. Птиците не се притесняват, докато съвсем не ги доближат. Но и тогава не отлитат, а само отскачат малко напред и продължават да си хапват от свежата тревица.

Виждах съм в рекичката, която протича през градчето, наскоро родени патенца, проточили се в речичка да следват майка си, или да плуват около нея. А тя ги учи как да си намират храна. Гледка, която не може да не радва добрия човек. И още нещо. В градчето има изкуствено езеро. И зиме, и лете там живеят гиви патици. В горичката край него се влят пътеки, по които се разхождат, или тичат хората за здраве. И какво видях веднъж? Може би 8-10 годишно момиченце гържеше телефона на ухото си и възбудено и настойчиво съобщаваше нещо тревожно на някого. Като хвърляло храна на патиците, те се втурвали в нагпревара към нея. Но имало едно пате с подвито, наранено краче и никога не успявало да се добере до храната. Станало му мъчно на момиченцето и само решило да му помогне. Обадило се на службата за защита на животните. И сега упорито им обясняваше, колко много страда това патенце, че те незабавно трябва да гойдат, да го приберат и непременно да го излекуват. Та и то както другите, да се преборва за храната си. Родителите му търпеливо чакаха встрани, момиченцето им успешно да завърши благородната си постъпка. Явно бяха доволни, дори горди, че то проявява такова състрадание, такава грижовност към патето.

Българският ми приятел, в когото гостувам, разказа какво му се бе случило. Забелязал, че на тавана в гаража му има някакво животно. То изровило отвън проход под основите, влязло и се настанило горе. Било женско, защото след време чул звуци на малки. Най-лесно било да се покачи на стълба, да убие неканените гости и да ги изхвърли в реката. Но такава постъпка тук се смята за престъпление. И без всякакво съмнение ще

бъде осъден. Затова се обади в общината. Те дошли и поставили капан с примамка. На следващата сутрин в нея се бил хванал женски американски енот (Рассоон) – животно от рога на миещите се мечки. Майката и малките внимателно били взети и пренесени в подходяща за тях жизнена среда. Така се постъпвало, за да се съхранява биологичното равновесие в природата.

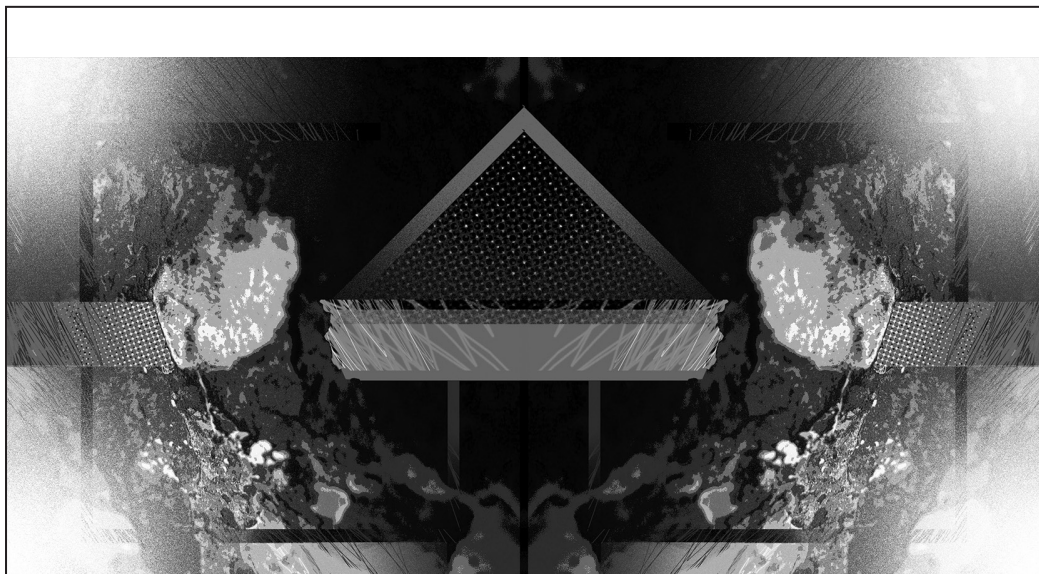
И още. Пак беше слънчево утро и усещах как обичайната разходка по уличните пътеки на градчето постепенно ме ободрява. На един от ъглите завих вдясно и... буквално на два метра пред мен видях млада сърна!... Делеше ни само желязната ограда на двора, в който беше влязла. Никак не ѝ е било трудно, да я прескочи. Аз се спрях изненадан, а тя... дори не трепна! Гледах я и не вярвах, че това е истина. В красивите ѝ влажни очи нямаше уплаха. Навеждаше се, откъсваше си тревичка, изправяше глава, гъвчеше и спокойно продължаваше да ме гледа. Сякаш сме стари приятели. Страхувах се да не я изплаша, затова много бавно извадих телефона си. Бързах да я заснема, преди да си е отишла. А тя въобще не се притесняваше. Спокойно си хрупкаше тревичка и зелени листенца. Изправяше глава и докато предгъвкваше, не снемаше поглед от мен – все едно, че нещо ми говори. Срещата ни продължи, докато сама не реши да се разделим. Тръгна си, но преди да се скрие зад каменния зид, няколко пъти се обърна към мен, сякаш да ми каже: „Ще се видим, пак ще се видим!“ После сви към съседния двор. Радвах се, че я заснех. Иначе егва ли някой щеше да ми повярва, ако само му разказвам.

А ето какво наскоро се случи в градчето. И всички очаквахме, че то ще завърши щастливо – и за мечката, и за хората. Сутринта човек забелязал, че на голямото гърво в двора му се е покачила мечка. Черна, неголяма, но не и малка. Веднага съобщил в общината. Полицията незабавно оградил района. Предупредила хората да останат по домовете си. Заклучили гимназиалното училище, да не би някой „смелчага“ да излезе навън, за да гледа отблизо какво ще стане с мечката. Полицейски хеликоптери закръжиха над градчето. Един от тях се включи в местната телевизия и веднага започна на живо да предава развитието на това събитие, за да имат хората точна информация. А животът извън опасния район с нищо не се промени. В къщи по телевизора следях всичко с голям интерес, защото за първи път виждах такова чудо – да се покачи дива мечка на гървото ти в двора!... Полицаите искали да я прострелят с упойка, докато е на гървото. Но се опасявали, че ще падне от него и ще се нарани. А мечката, усетила че нещо става около нея, сама слезе на земята и започна нервно да се разхожда из града. Гледах я на телевизора как преминава между паркирани коли в дворовете на хората, като избира задънени в зелената места, за да се прикрие. Да я следват долу беше опасно и за нея, и за полицаите. Защото можеше да се стигне до неизбежна самозащита и мечката да бъде убита. Тя за кратко излизаше на открито и веднага се скриваше сред гърветата. Инстинктът за самосъхранение я тикаше към тях. Полицаите изчакваха удобен момент да я прострелят и приспят. Това търсене продължи около два часа. Най-после този момент се появи. Хората от службата за защита на животните я изчакаха да заспи

гълбоко. Качиха я в специална за целта кола, за да я отведат галеч от градчето. Пуснали я в гориста местност, подхождаща за нейния начин на живот. Така завърши тази интересна история с нечаканата красива, но и опасна черна гостенка.

Ето как хората в малкото градче Глен-Рок живеят в пълна хармония с дивите животни. И неусетно се сецам за галечен спомен от моето детство. Понякога в неделен ден родителите ни водеха на разходка в „Борисовата градина“. В езерото „Ариана“ бяха пуснати няколко бели и един черен лебед. С моите две сестри им хвърляхме залчета от нашите гевречета, и много им се радвахме. А те плуваха на воля по езерото, общуваха с хората и така красяха цялата градина. Но бомбардировките над София убиха и тази някогашна прелест. Към 60-те години отново в езерото се появиха два бели лебеда. Радвахме им се, но... не повече от седмица! Една нощ просто изчезнаха!... Не беше трудно да се досетя каква е била тяхната съдба. Страдах дълго и толкова години оттогава продължавам да се възмуштавам и сега. Затова спирам дотук. Не за друго, а за да не помрача човешката доброта, за която разказах!...

проф. БОЖИДАР ЙОНОВ • Пирамида 1, дигитално изображение

Проф. Петър-Емил Митев
ВОЙНАТА. ОБРАЗИ И РАЗМИСЛИ

Две неща ме връщат към преживяната война.

Първо, историческите юбилеи. Миналата година се навършиха 80 години от откриването на Източния фронт. През януари тази година стават 80 години от финала на битката за Москва. Първото голямо поражение на Хитлер. През юли ще се навършат 80 години от началото на лятното настъпление на неговите войски, а през ноември – 80 години от началото на контранастъплението на Червената армия, създадена през революцията като РККА – Рабоче-крестьянская Красная армия...

Второ, никога след пролетта на 1950 г. не се е говорило толкова много за нова война в Европа. И за възможна „голяма война“... През 1949 г. Коминформбюро излезе със злобеща резолюция: „Югославската комунистическа партия в ръцете на предатели, убийци и шпиони“. Вестниците се препълниха с материали и карикатури срещу Тито, признат от съюзниците за герой във Втората световна война, а в Източна Европа и у нас – за „комунист номер две“ в света... Сталин беше очевидно вбесен от опита на Тито и неговите сподвижници да водят самостоятелна политика... През пролетта на 1950 г. стана много тревожно. Във в. „Работническо дело“ се появиха на два пъти уводни статии, които подготвяха обществеността за война с Югославия... На 25 юни война наистина избухна. Показа се, че приказките не са били напразни. Но обществеността си отгърна. Войната започна далеч от България, в Корея, и беше ясно, че не може да има още един фронт...

Ще се опитам да предам личния си опит с няколко образа и заключения. Непредугбедени и незабравими детски впечатления. И премислена част от светогледа.

***

Сън с отворени очи. Не с полуотворени – с широко отворени очи. Почти злобещо. Едва ли може да се види или дори допусне възможността от такъв феномен в мирно време. Плод на *пренапрежението* по време на война... Моят чичо Борислав, брат на баща ми, беше военен куриер, който пренасяше военната поща от щаба на Българския окупационен корпус в Сърбия до Министерството на войната и обратно. Пътуваше изключително нощем. През лятото на 1944 г. по време на кратък отпуск гоиде при нас, по това време семейството ни беше евакуирано в с. Дълбоки, Старозагорско. Чичо ми отказа да спи на легло, обясни, че така е свикнал от службата и не иска да развали толкова трудна и важна привычка.

Седна на стола и заспа с широко отворени очи...

Омразата. Символ на войната са „жълтите звезди“. Въпросът не беше само в наложените официално репресивни ограничения. По улиците се движеха групи от легионери, готови при среща с евреин да го обиждат и малтретират. А евреите, колкото и да избягват поява на публично място, трябваше да си купят хляб, свещи, газ за горене... Биеха беззащитни хора, независимо от възраст и пол, с крясъци „България – напред и нагоре!“... През 1943 г. за първи път влязох в Народния театър. Водиха ни от училище. Основното съдържание на пиесата ме поразява – сръбското робство! Знаех за византийско и за турско робство. Оказа се, че най-лошо е сръбското... В учебника прочетох, че всъщност цялата история на България е борба на живот и смърт със сръбите и тяхната държавност. Едва сега е завършила успешно...

Тракащи зъби. Ужасът започваше със сирените. Нямам нищо общо със сигналите на днешните линейки или на пожарната. Немски сирени с вой на ранен вълк, но не жалостиво, а озлобено и агресивно. Чух ги само веднъж след войната. В съветски филм маршал Жуков обяснява идеята си за психическа атака с прожектори и сирени в настъплението на танковете към Берлин... Ние, майка ми, братчето ми Илчо и аз, се укриваме в мазето на съседите, които обитаваха едностранната масивна къща. Започва кошмарният трясък на бомбите. Толкова силен, че създава физическо усещане: бомбата е паднала най-много на петстотин метра. А следващата? Тялото ми започва неволно да трепери, а зъбите ми да тракат в буквалния смисъл. Изненадан съм от самия себе си. Срам ме е, но преценявам, че не мога да ги спра, а и не е необходимо. Поглеждам брат си, още няма пет. Изглежда спокоен. Мисля си, той е твърде малък и не разбира за какво става дума...

Сигнал „отбой“. Не е просто край на страха. Връща се смисълът. В най-широк план. Бомбардировката е ирационална, тя е загуба на логиката, на смисъла. Сега отново: аз е равно на аз. аз съм. Майка ми е. Ние сме. Хора.

Скривалище. Софийнци се спасяваха от бомбите не само в частни мазета на солидни къщи, но и в публични скривалища. Сравнително близо до нас – на 700–800 м, беше скривалището на спирка „Братя Бъкстон“. С лице към „Княжево“ беше вдясно от линията на трамвай номер 5. Два или три пъти бяхме там, заварени от сигнала „тревога“ в трамвая или на път. Това беше зала на 15–20 м под земята, строена за около 150 души. Но са влезли два пъти повече. Звукът от падащи бомби не се чува. Сигурно е. Няма страх. Има дървени пейки, бързо заети, за всеки новодошъл места няма. Можеш да стоиш прав или да седнеш на земята, по време на сурова зима. Някой кашля. Малки деца проплакват. Притеснението се увеличава... Ирационална алтернатива на ирационалното мазе.

Подгост. В София нямаше военни обекти. Бомбите бяха предназначени за гражданското население, т.е. бяха терористични. Ефектът беше усилен с военни подгости. Една от тях бяха бомбите със закъснител. Тревогата е свършила. Хората излизат от убежищата. Връщат се в къщите си. И точно тогава бомбата избухва. Силен психологически ефект имаше напалмът. Запалителните бомби предизвикваха пожари и не можеха да се загасят с вода. Но най-чудовищно беше хвърлянето на детски играчки

и пероргръжки. Майка ми ме предупреди на няколко пъти, че не трябва да вземам играчка, ако видя на улицата. Не съм сакал само защото не ми попаднаха. В къщи никога не се е говорило негативно за американците. Майка ми е американски възпитаник, има две американски дипломи. Не можех да си представя, че американски пилоти са изроди, които осакатяват деца. Днес се знаят и имена на осакатени за цял живот деца. Журналистът Димитри Иванов припомни някои от тях в своя публикация.

Храброст. Срещу превъзхождащата английска и американска бойна авиация излитаха българските летци. Противникът винаги беше превъзхождащ. Но не по смелост. Образ на войната е поручик Списаревски. Неговият подвиг беше постоянно коментирани. Бомбардировките имаха за цел да сломят националния дух. Не успяха.

Красота и ужас. Звучи перверзно. Невъзможно. Но самата война е постоянна реализация на невъзможното...

На 10 януари 1944 г. тревога беше обявена към 10 часб сутринта. Къщата ни в „Красно село“ се напълни с хора от центъра... Към обяд започна бомбардировката. Не беше шокиращо интензивна, нито продължителна. Имаше силно противодействие. Отбой обаче така и не последва. Вечерта родителите ми се съвещаваха какво да правят. Къщата беше паянтов градорег. От сътресението можеше да падне таванът. И настаняха мене и братчето ми в леглата като над главите ни сложиха гървени маси... Някъде към 22 ч. се събудих от силни трясъци. Започна нощната, много яростна бомбардировка. Къщата потреперваше. Родителите ми решиха, че на открито е по-безопасно. Близо до нас започваха обширни ливади; застанахме до купа сено, но не плътно до нея, защото беше заснежана.

Гледката беше изумителна – като грандиозен празник. Бяха пуснали множество осветителни тела. Можеше да се чете. На фона на тази зрелищна красота се открояваше дяволският танц на вражеските изтребители и бомбардировачи. На другия ден равностметката показа, че англичаните (именно тяхна беше нощната атака) добре са направили сметката, осветлението беше допринесло за ефективността. Най-много жертви София даде през тази нощ. Едва сутринта на 11 януари, към 8 часа, беше даден отбой.

Жълтият хляб. Образ на недоимъка. От самото начало на войната беше въведена купонна система за основни храни и грехи. Промислените стоки се продаваха срещу домакински книжки, в които се вписваше покупката. Например. Ражда се дете, трябва да се купи нощно гърне. Може, но с домакинска книжка. Логиката е, че без регулация спекулант може да изкупи даден вид продукция и да я продава „на черно“. За нашето вегетарианско домакинство най-тежко беше нормирането на хляба. Ако не ме лъже паметта – 350 г на ден за неработещи, 500 г с купон ФР, какъвто имаше баща ми. Хлябът се замесваше с все по-голям дял царевично брашно. Стана жълт. Току-що изпечен беше много вкусен, но вечер се „вкаменяваше“. Първият ми морален проблем беше изкушението да си отчупя от хляба, който купувах за цялото семейство...

Годеж по време на война. В съседите се настаняха на квартира немски командоси. Очакваха да бъдат прехвърлени в Северна Африка. Съседите

ни имаха две гъщери. По-младата, на 20–22 години, беше хубавица. Един от немските войници я хареса. Започна ако не роман, то новела. Завърши с шумен годеж. Целият квартал научи името на немския командос – Гюнтер. Беше щедър и дори аз, съседско момче, получих ценен подарък – немски водни бои „Пеликан“. Твърде бързо всичко се промени. Цялата част получи заповед да се отпрати към Източния фронт. Връзката се прекъсна. Доиде краят на войната. Българското момиче взе за съпруг добре сложен и образован млад мъж, архитект. Но съдбата отново потропа на вратата. Съпругът заболя от тежка, у нас нелечима, животозастрашаваща бъбречна болест. И... съпругата се сети за Гюнтер. Издириха го. Оказа се, че е оцелял от войната и живее в Западна Германия. Има семейство. Това обаче не му попречи да посрещне бившата си гогеница и нейния съпруг, който на негови разноски постъпи на скъпо струващо лечение в немска болница... Военновременната връзка беше плод на случайност, но очевидно не е била случайна. Военната новела все пак се оказва роман – с неочакван край...

Щастие. Лев Толстой беше установил, че всички щастливи семейства си приличат, но всяко е нещастно по своему. С великия писател е неприлично да се спори. И все пак може да се допълни, че щастие е разнокалибрено. Може би само по време на война се вижда гъното на нещастие и състояние, което наричаме „връх на щастие“...

Бул. „Бъкстон“, често наричан „Боянското шосе“, беше с най-хубавата алея в града. От двете ѝ страни бяха извисени клонести канадски тополи... Един есенен ден, в началото на октомври 1944 г., срещнахме – бях с майка си – семейството на поручик Механджиев. Беше с жена си и сина си, излезли на разходка. Никога няма да забравя лицето на съпругата му. Грееше, сияеше, излъчваше щастие. Никога след това не съм виждал подобен феномен. Вероятно никога не може да бъде толкова щастлив, колкото жената на офицер, който току-що се е върнал от фронта, а на другия ден заминава отново на бойната линия.

...Срещата беше в неделя. В четвъртък научихме, че поручик Механджиев е загинал на фронта край Страцин.

Войната изглежда като гигантска зловеща игра с човешките съдби на „тука има, тука нема“.

***

Мисля си, какво ми е останало от войната? За три неща съм сигурен.

Първо. Пацифизъм. Убеден съм, че няма по-голямо зло от войната. Ако може да се представи обобщено, войната е всеядно чудовище, което поглъща цели и мъже и жени, и млади и стари, и свои и чужди, и болни и здрави, и умни и глупави, и красиви и грозни... Ненаситно и безпределно...

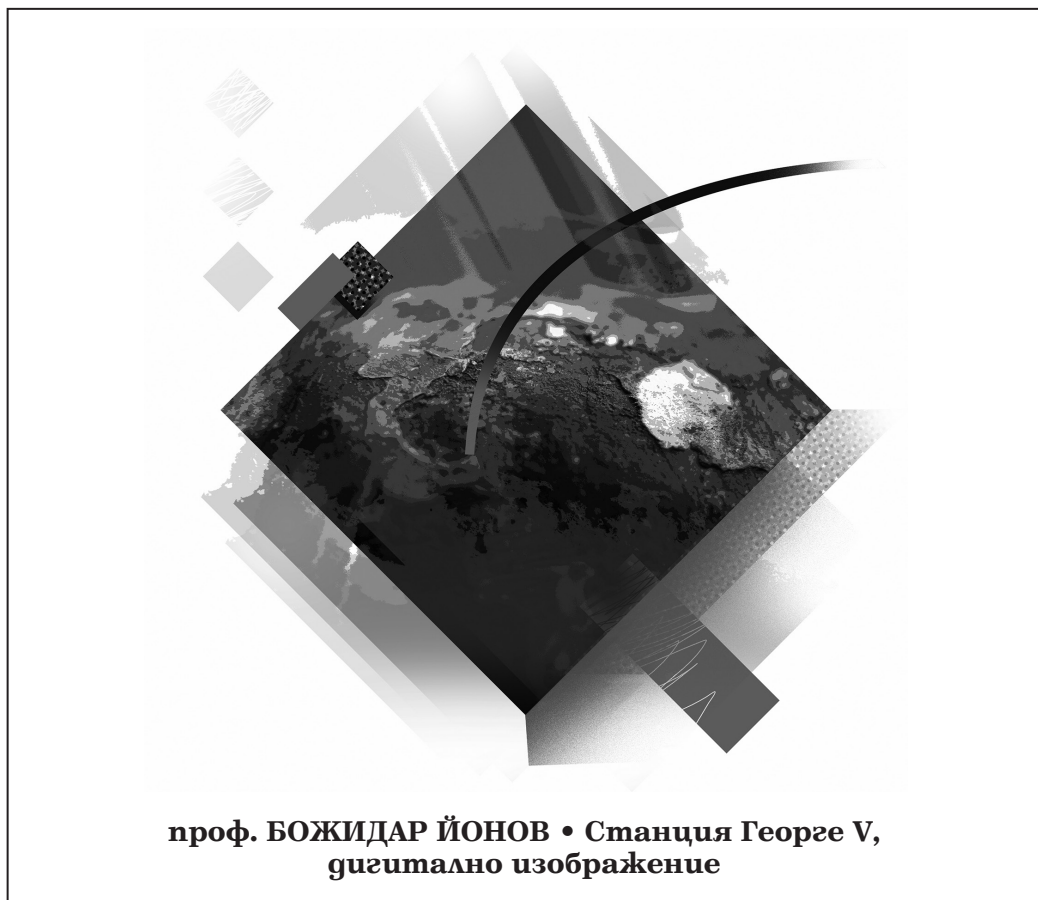
Второ. Алергия към национализма. Поразително събитие от моето детство беше една малка случка с голяма поука... Пред училището цари голямо оживление. Един първокласник с жълта звезда е обграден от множество ученици, които неимоверно се радват, подскочат и викат: „Чифут! Чифут! Имаме чифут!...“. Бутат го с пръст сякаш за да се убедят, че е реално. Момчето стои мълчаливо, зачервено от напрежение... Въпросът е: защо се радваха толкова искрено и толкова много учениците от на-

чалното училище? Чрез „чифута“ те ставаха нещо повече. Отблъскваха се и се осъзнаваха на по-високо и комфортно стъпало във въображаема етническа йерархия... По-късно си дадох сметка, че съм имал пряк досег с молекулата на национализма...

Трето, свързано с второто. Юдеофилия. Симпатизирах на малкия Йосиф. И на другите хора с жълти звезди. Когато станах студент по философия и с моя много близък приятел Асен Игнатов в дълги разговори определяхме светогледа си, решихме, че сме на обратния полюс на анти-семитизма. Не може обаче да се нарече „семитофилия“, защото семити е по-общо понятие. Точното е „юдеофили“... Храним самочувствие като българи, които са издържали на петвековен икономически, политически и духовен натиск. А ако нямахме обща територия? И ако беше прибавен геноцид? Възможно ли е изобщо да се устои?

В историята има само един положителен отговор. И сякаш се съдържа в Стария Завет...

Нека се надяваме, че в бъдещите учебници по история ще има раздел „Втора и последна световна война“...

проф. БОЖИДАР ЙОНОВ • Станция Георге V,
дигитално изображение

Трендафил Василев
СТИХОТВОРЕНИЯ

КОЗЛЕ

Пасеше дядо бяло козле.
Той бавно пристъпваше вече,
та беше го вързал с въже
да не ходи далече.
Козлето пасеше,
растеше,
опъваше дядо все към гората.
Старецът –
от път побелял, за път го болеше,
но как да откъсне
нозе от земята.
И тъй, лека-полека
въжето тънееше.
И взе, че се скъса.
Превърна се дядо
на малка могила от пръст.
Въжето –
на козя пътека.

ЖЕНА В РЕКАТА

Прегръщат ръцете и шумящата плът на водата,
тя се гмурка в кипящия вир, сякаш някого гони.
И слънцето и рибки от злато до нея премята,
докосва гърдите ѝ, бедрата ѝ голи.
И навсякъде тук – в семена и във корени,
в хралупи, в гнезда, подмоли, въртопи –
във взаимството всичко намира покой,
неизтощимо всеки миг се зачева живот.
Само нейното тяло утихва в умора самотна
и тъжна.

И защo ли, изпратено чак от всесилния Бог,
на брега до върбите не стигне загъване мъжко –
да се хвърли към нея семецът гбуног...
Тя вечерта в обезлюденото село ще скита.
А тук – в грехите скрита, от никой нечути –
ще я намери ли семецът спасител?
Или между реката и сушата докрай ще се лута...

ЗАПУСТЕНИЕ

А тук, до реката, всичко е зелено и право,
оцеляло от моето детство бухлаво.
Върбите навеждат реи над бистра вода.
Тополи и церове тихо люлеят гнезда.
Припява птичий хор, извива се писък в хралупа.
Надбягват се мравки, рана за зимата трупат...
И ето, слънцето сяда на селските къщи,
в такъв час помня – хора от труд се завръщат...
Сега е пусто... Пътят към Шишови ниви
се е изгубил в треви и в бурени диви...
Орачи, сеячи, жетвари от моето детство,
не ви виждам, не ви чувам, къде сте?... Къде сте!
– Пристъпвам през онемялото село... И аз немея
пред свещения покръст: Земя и Човек над нея.

ЖИВЕЕ СЕЛОТО МИ...

Живее селото ми – шарена торба,
преметната през рамото на хълма,
живее то и не една съгба
през времето пренесе и погълна.

Но всеки – тук родил се, тук живял –
оставя своята следа незаличима,
животът му, смъртта му – цял
във епоса на селото го няма.

От тая първа книга на живота ми
най-първо учих се да зная
какво доброто е, какво е злото,
защо е болката и радостта кога е...

Затуї, където в моя шарен свят да ида
и накъдето и да свърне моята съдба,
ако все ще се завръщам боя си да видя,
тук, в селото ми – шарена торба.

ХЛЯБ И ВИНО

На жена ми Таня

По булеварда пъстър, шумен,
и под нестихващия гъжг
вървях в града – сам, изгубен,
един усамотяващ мъж.

Жена от рамка на прозорец –
на лък опъната стрела –
усмихна се и заговори:
„Със хляб и вино ти ела!“

Легло и маса със столове,
а на прозореца – перге.
И след играта луда, гола,
запахме песен над дете.

По булеварда пъстър, шумен,
и под слънчевия небосвод
вървим в града, но вече трима –
любов, взаимност, вяра, рог.

Димитър Васин
СТИХОТВОРЕНИЯ

**А плодовете
– обрани**

Вече за толкова много неща ни боли
– отболява ни нещо.
И отмилява ни нещо.
Ръцете на майките в кръст отмаляват.
Нещо научено в миг ни спасява.
Но друго ни с болката среща.
Вежди разравяме с пръсти събрани.
Заравяме болката здрави.
Как си, приятелю, как си към края?
Имането ге ще изровиш?
Дето го няма какво ще откриеш?
Животът е пъстра поляна.
Всичкото искаш да вземеш,
стараеш се, съдиш душата ми ловко.
В локвата суха, приятелю,
семе поникнало още все няма.
Никой на камък гърво не засажда.
Да чака напразно родитба.
Птица гнездо да не свие.
Дете от зеленото да не откърши.
Чужди сме вече, приятелю,

и не разбирам ще ме отболи ли!
Имаме болката, всичко си имаме.
Нещо обаче привърши.

Тайна

Горе на небето, долу на земята.
Пъргаво си тръгвам първи.
Или пък последен.

Винаги незабелязан.
Горе на небето, долу на земята.
Хвърлям стих да те настигне.
Топло на ръка ти нося.
Винаги незабелязан.
Горе на небето, долу на земята.
Дните си римувам – да те има.
Нощите ти осветявам.
Винаги незабелязан.
Горе на небето, долу на земята.
Минах по ръба на ножа – игвам.
Пазя светостта ти.
Винаги незабелязан.

Главовъртеж

От малък те търся, любов.
Въртях през света колелото,
привично познат или нов
настигах по пътя и злото.
До злото деня си подпрях
със гумичка своя за здраве.
Сега колелото със страх
във пътя си пращен оставям.
Животът изстива, но ври
все още красиво във всичко,
с което се лъжем – дори
с което стиха си изричам.
Аз игвам: оставям следи
и те зад гърба ми се гънат.
Земята със тях ме върти
и ме предизвиква презгърнат.
Презгърнат – че солово пях
за чувството, екнало късно,
посяло във мене и страх
сърцето преди да се пръсне.
Минавам от пътя встрани
обратна следа да разгледам.
Обратно ме, боже, вземи
да кажа какво е напреде...

Среща

Едничката ни радост беше да сме ние –
и ние радостта си тъжно да обичаме.
И гледали сме в пътя да не ни отмине
преди да стигнем нашите различия.
Че радостта ни може и да ни излъже
приличахме единствено на себе си.
Прибирахме се често капнали и тъжни
и над децата късно се надвесвахме.
Тъй светлината не угасваше до късно.
Тъй светлината ни и рано будеше.
В съня децата от земята се откъсват
и стигат зрели звездните си купища.
И вземат по звезда земята да ги види
по пътя им към нея и към близките.
Привикнали с отсъствията ни, завити
децата ни в сърцата ни си влизаха.
По ниското се ораняваха децата –
ранени всъщност бяхме ние. И искрят
звездите им, очите мокри ги засяват
в душата ни и вече в закъснелия ни свят.
Светът напред мъглата ще размие
и ние радостта си тъжно ще обичаме.
Ще гледаме във пътя си да бъдем ние,
дори при среща и със нашите различия...

Джина Панчева
СТИХОТВОРЕНИЯ

ЗАБРАВЕНА ЛЮБОВ

Перце от птица в зрача тихо пада,
докосва плахо моята ръка.
Забравена любов ме изненада,
изпрати знак, изпълни ме с тъга.

От чашата вълшебна ще отпия
пенливо вино, глътка светлина.
От другите тъгата си ще крия
и пак ще се усмихвам на инат.

Една въздишка вятъра ще гони
и с него ще се слее през нощта,
а той от свода облак ще отрони,
в мъгла да скрие мойта самота.

МИРАЖ

Как ухае нощта на липи и на гъжд,
на отминала буря, на идващо лято,
на сълзи от любов, изживяна веднъж,
но сърцето оставила много богато...

Още тича по прашния, мокър паваж
онова нетърпение старо към мене
и отключва вратата за летен мираж,
сред пустинята тиха на спрялото време.

АРОМАТ НА ЕСЕН

По-хладен, все по-хладен става вятърът,
навярно ми прошепва за сбогуване,
но още ме ухажва с ароматите
на есен и несбъднато пътуване.

Пътеката, постлана с диви кестени
нанякъде отвежда, свечерява се,
а там, напред, гората, вече есенна,
проплаква и сълзите ѝ са алени.

А залезът е кратък, бяга слънцето,
в луната светлината отразява се
и носи във лъчите си безсъние,
носталгия по огъня на лятото.

По-хладен, все по-хладен става вятърът
и маха през листата за сбогуване,
но още ме ухаждва с ароматите
на есен и несбъднато пътуване.

ПРЕДИ ДЪЖДА

Преди дъжда и сивото безмълвие
на клоните, изгубили листата си,
когато още светят в мрака мълнии
и огнени надежди по лицата ни,
преди мъгла навред да се е спуснала,
преди да стане много леден вятърът
и да прошепнат за раздяла устните,
преди да сринат храма бял на вярата,
ще тръгна, без да махна за довиждане
към някой бряг, където няма спомени,
а има само радост и безгрижие,
две капки дъжд преди да са отронени.

ЕПИЛОГ

със всяка своя клетка.
По пътища задъхана се лутах,
препъвах се в гласа ти... Странна гледка.

Но ти не пожела любов такава –
отчаяна, възторжена, горчива,
а обич, топлина която дава,
която идва, после си отива.

Да, аз не съм голямата Невена
и ти не си на праскови крадецът.
Светът за мен сега е празна сцена,
игра на жмичка – ще броя до десет.

Не дойдеш ли при мене като вихър,
не пари ли в сърцето като огън,
ще тръгна към вратата много тихо
и стъпките ми ще прошенат „сбогом“.

проф. БОЖИДАР ЙОНОВ • Икона, емайл

Иван Митев
365 ЦЕЛУВКИ

Откъс от роман – продължение от брой 4-ти, 2021

По палубата на кораба моряците се разминаваха с всякакви животни – лъвове, тигри, камили, якове, ламы. Маймунци се катереха по въжетата, лемури с опашки като куки презръщаха мачтите, игуани и хамелеони се бяха вкопчили в чували и бурета.

Капитанът – може би това бе самият Ной – с поглед, устремен в необята, ми направи знак да отида при него. Застанал беше пред две кошници, покрити с капаци.

– Дойде време и ти да дадеш своя отговор – каза. – В едната има змия, в другата – куче. Какво избираш?

– Змията – отговорих веднага.

– Какво те накара да направиш този избор?

В този момент корабът се наклони и аз политнах към оловносивите дълбини отвъд борга. В последния миг капитанът успя да ме хване за рамото. Стисна ме така силно, че болката прониза цялото ми тяло.

Отворих очи и видях тънка ръка, която ме разтърсваше.

– Събуди се, събуди се! – изкреця жената срещу мен. Беше слаба, с повехнало лице, облечена в избелели джинси и окъсял потник. В ръката си гържеше бутилка. На седалката до нея съзрях двайсетинагодишен младеж с изпъкнали очи и отворена уста – все едно, че риба-балон се полюляваше върху раменете му.

Откъм вратата бях притиснат от нисък мъж с бичи врат, кръвясали очи и синина на челото. Върхната му греха беше сако с отпран горен джоб, облечено на голо.

Този, който седеше от другата ми страна, нямаше нито едно косъмче по главата си – дори веждите му липсваха. Лицето му бе украсено с воднисти очи и подпухнали устни. По фланелката му зееха гузина черни дупки от изгорено. Сякаш се бе въргял в огън с нея.

Ужасът изпълни душата ми до краен предел. Тялото ми започна да трепери и нищо не бе в състояние да го накара да спре.

– Да пеем, да танцуваме! – развика се жената, стана, вдигна ръце и раздвижи ханша си насам-натам. – Да пием! – тя размаха бутилката. – Да пием за Хабел! Хабел вече е на Храг! Да гласуваме за Гражданския форум!

Едва намерих сили да се усмихна.

– Граждански форум! – изломоти момчето отсреща и показа значката с образа на Хабел, закачена на ризата му.

– Чу ли? – наведе се към мене тя.

– Аз не съм чех – казах почти без глас. – Българин съм.

– Оооо! Вземи, пий! – погаде ми шишето. – Ето и салам! Няма значение какъв си, нали пътуваш за Прага, към Хавел!

„Значи влакът пътува към Прага! Какъв късмет!“ – мина ми през ума.

В следващия миг плешивият стана, отвори със замах прозореца и веднага го вдигна. После ми отправя погледа на касапин, който е свършил с точенето на ножовете си.

„Късмет ли? Та нима моя ще ме остави да стигна до Прага?“

Усетих, че е въпрос на минути да ми строши врата и да ме изхвърли навън. Сигурно си мислеше, че имам много пари. А може би и само грехите ми бяха достатъчно основание да се заеме с мен – заека сред вълчата глутница. В сакчето носех чорапи, бельо, съвсем нови джинси и много красив снежнобял пуловер – последното нещо, останало от майка ми. Плете го много дълго. И какво от това, казах си, след малко някой от тия ще го нахлузи. Дори и да се сбиеха за него, това нямаше да ме утеша. Игеше ми да кресна: „Защо ме будите? Не виждате ли, че нямам сили да издържам повече?“

– Ром. Туземски! И конски салам! Какво груго ти трябва? – запита жената.

„Искам да стигна до Прага“ – бих могъл да ѝ отговоря, но тя не ми даде възможност да си отворя устата.

– Аз съм Хана. Това е Ташко – посочи към момчето. – Мартин и Михай. Всички сме приятели.

Проследих погледа ѝ – опираше в стена от широки мъжки гърбове в коридора.

– Аз... не съм си купил билет – казах.

– Ха-ха-ха! – разсмя се тя, а Ташко се усмихна. Останалите не промениха свирепите изражения на лицата си. – Мислиш, че тук може да припари кондуктор? Никога! Пий спокойно!

Но преди да надигна бутилката, касапинът изръмжа, изправи се рязко, направи половин крачка и стовари огромния си юмрук в огледалото на отсрещната стена. Парчетата се посипаха около Ташко, който хвана главата си с ръце и нагаде пронизителен вик. След това заговори бързо с плачлив глас на някакъв диалект, от който не разбрах и дума.

Без да му обърне никакво внимание, плешивият се тръшна на мястото си, като впери поглед отново в мен.

– Ташко мисли, че счупеното носи нещастие – каза Хана. – Много се страхува за бъдещето.

– Искаш ли да ти гледам на ръка? – попитах, за да отложа с няколко минути екзекуцията си.

– Ти предсказваш?

Кимнах.

– Оооо! – изпищя тя и се смести между мен и Михай.

Виждах, че нетърпението я изгаря, но реших преди това да изям парчето салам. Дъвчех бавно с поглед, отправен към прозореца, където прелиташе безкрайна искряща белота. Вече беше ден и лъчите на слънцето караха полето да свети като полирано. Влакът седвижи бързо и

безшумно, втурваше се в малките гарички и като минаваше край тях, до болка познатият звук от триенето на спиращките в колелата ми напомняше как се разминах с щастието си. Вече бях на половин ден след него и с всяка измината минута тази дистанция се увеличаваше.

Отпих от рома и си помислих, че може би всичко започна точно от онази глътка сливова, с която ме почерпи Велибор в Пирот. До Белград отказвах да пия, казвах му, че любимото ми питие е налилната бира, но там, вече на разсъмване, той носеше халба след халба от ресторанта и ми ги подаваше през прозореца.

След това продължихме с мерлото на Петер Бернарди – швед с баща италианец, майка словенка и съпруга унгарка, после дойде ред на скътаното в чантата на Андреас, след това той и другият сърбин се опитаха да пренесат запасите на вагон-ресторанта в купето и донякъде успяха. Сякаш онова пътуване продължаваше. С разликата, че сега животът ми бе в ръцете на цял вагон хора с вид на убийци. Какъв вагон, на цял влак. На милостта на братята си от двете ми страни едва ли можех да разчитам, оставаше само сестрата, която ме гледаше с надежда и чакаше.

Върнах ѝ бутилката, тя я подаде на Ташко.

Ръката ѝ беше суха и много топла, с племеница от линии, подобни на паяжина.

Въздъгнах и започнах:

– Ще имах много пари.

– Знам. Това можеше и да не ми го казваш. Където видя пари, аз веднага ги вземам. Всички, до последната монета. Мога човек да убия за пари! „Боже, с какво заслужих тая компания?“ – отправих въпрос, на който нямаше как да чуя отговора.

(„Мили ученици, у всекиго, дори в най-големия престъпник, има човещина, само трябва да му помогнем да я разкрие. Аз ли ви плещех тия глупости? Този, който твърди подобно нещо, никога не е пътувал във влак, пълен с хора, за които човешкият живот има стойност колкото смачкана кутийка от бира.“)

Взгледях се пак в ръката ѝ.

– Колко деца ще имам? – попита неочаквано тя.

Беше ми най-лесно да кажа: едно, две. Но въпреки безкрайната си умора, в гласа ѝ долових болка, която тя не може да скрие. Или пък не искаше.

– Не мога да видя тук за децата. Но ще бъдеш винаги желана. Винаги. – Чак до дълбока старост? Ха-ха!

– До дълбока старост.

– Не ме ли лъжеш? Като циганка?

– Не. Те гледат по линиите, аз – по хълмчетата. Ето.

Стиснах пръстите ѝ, взрях се в очите.

Там, някъде в гъното им, блещукаше онова огънче, присъщо на женското начало – котешка непокорност и закачливост. Едва-едва, но все пак го имаше. През каквото и да мине жената, тя пак си остава жена.

Плешивият отново се изправи. Издърпа бутилката от ръцете на Ташко, клапушна се и излезе в коридора, като остави вратата отворена. Оттам нахлу добре познатият ми аромат от чакалнята.

– Той не може без цигари – каза Хана. – Става много лош, когато не пуши. А тук никої няма цигари. И пари няма.

Прогължавах да гържа ръката ѝ.

– Не ме лъжеш, нали? – запита тя.

– Не.

– Кажу какво искаш за гледането? Ха-ха, нищо не мога да ти дам. Мартин отнесе рома, саламът свърши... Имам само това! – измъкна от джоба си значка с образа на Хавел. – Искаш ли я?

– Искам само да спя.

– Да спиш?

– Да.

– Добре. Спи. Спи си. Никої няма да ти пречи. Ще пътуваме дълго. Ташко иска да му покаже Прага, но аз не ца да слизаме там. Искам да отидем в Братислава, да си намерим работа. Да имаме нови грехи, да ходим на гискотека.

– Той приятел ли ти е?

Тя го погледна.

– Не, не. Той ми е брат.

Затворих очи. Последното, което чух, бе гласът на Ташко:

– Аз ще живея ли много?

Кимнах почти насън.

– Кавааа! Цигаретииии! Цигаретииии! Кавааааа!

Повечето пътници така са свикнали с тези гласове, че почти не ги различават. Продавачите на кафе и цигари ти проглушават ушите на всяка чешка гара. Но само на една те са напевни като реплики от ария и точно затова нея не можеш да я сбъркаш с никоя друга.

Непрекъснато повтарящият се рефрен изхвърли тялото ми като пружина.

„Мили боже, прости ми, че повтарям името ти толкова често, но това е Бърно! Пак съм на триста километра от Прага, само че в обратната посока! И ако прогължавам да стоя, може и да се озова там, откъдето съм тръгнал!“

Срещу мен Хана и Ташко спяха, гушнати един в друг като купренца. Над главите им кротко си стоеше моят сак и като че ли нищо не липсваше в него. Подът на купето беше посипан с блестящи парченца стъкла, наситнени от ходене по тях.

Попинах вътрешния си джоб. Паспортът и чековете ми си бяха на мястото.

Грабнах сака, изхвърчах навън. Скочих на перона точно прег количката на момчето, което предлагаше кафе и цигари.

Влакът потегли. Махнах към прозореца, който мина край мен, за да успокоя съвестта си, че не се сбозувах със спътниците си. Така ми беше тръгнало – да скачам от влаковете на места, за които нямах билет, докато те бродеха из лабиринтите на съня.

Купих си кафе, което не възхищаваше с друго, освен с горещината си, спуснах се в тунела под перона и тръгнах към гарата. Посрещна ме

ниска, прогълговата и опушена сграда, с висок сводест таван на касовия салон и тракащо с премятащите се цифри под него информационно табло. Встрани – касетки за багаж, будка за вестници, прозорчето на валутно бюро. Черна гъска с курсовете за деня, надраскани старателно с тебешир.

Дълъг коридор се отправяше към чакалнята и бюфета. Големите огледала в него ми подсказаха, че имам вид на човек, който не би събудил доверие у никого. Косата ми бе съвсем смачкана от гългия престой на качулката върху нея, брадата – набола, а кожата на лицето ми – изпръхнала от разтриването ѝ с ракията. Ясно беше, че минута по-скоро имах нужда от душ, преобличане и използване на всички тоалетни принадлежности, които носех.

Намерих разписанието и залепих погледа си в него. Точно в пет, след гва часа имаше експрес за Прага. Реших да се кача на него и най-после да стигна там, закъдето бях тръгнал преди гва дни. Но преди това трябваше да се снабдя с пари.

Излязох отвън и застанах до входа да гония кафето си. Докато правех това, първите впечатления от това място, в което попаднах по неволя, си проправиха път в душата ми.

Беше студено, но нямаше сняг. Небето – свъсено, мрачно, като че всеки миг ще забави. Сградите приличаха на ония от призрачния град, от който едва се измъкнах, с тая разлика, че по тротоарите под тях се движеха хора. Върволицата се спущаше от улицата отсреща и се разпльаваше из околните спурки.

Отпред – павирано площадче, прорязано от трамвайни релси. Вдясно, над всичко, зелен неон обявяваше името на хотел „Гранд“. А вляво, над врата, която заемаше самия ъгъл на сградата, беше изписано: „Бюфет Петров“. В същата посока, високо горе, светеха тънките като игли върхове на катедрала, каквато човек не може да срещне всеки ден.

Пресякох площада и влязох в гъмжилото на „Масарикова“ – така се казваше улицата. И тук стените на всички сгради бяха облепени с листовки и плакати, повечето от които писани на ръка или печатани на машина. Хората вървяха с вдигнати яки на балтоните край тази украса, никой не отправяше поглед дори за миг към нея. Сигурно си имаха други грижи. Зазвъня трамвай, всички се отдръпваха почти на педя от муцуната му. Изумен наблюдавах как си проправи път през манифестацията пред себе си. Вероятно жителите на този град така бяха свикнали с ежедневните си маршрути, че всяка крачка, всяко движение им бе разчетено до секунда и сантиметър.

Изравних се с прозорците на банка и хлътнах вътре. Мъжът, който осребри чековете ми, не продума нито дума, докато ми подаваше тестето пари. Пъхнах ги между кориците на паспорта и ги натъпках във вътрешния джоб на грейката си.

Излязох и въздъхнах.

Какво свършваше, какво започваше?

Реших да използвам времето до влака да поразгледам града. Тръгнах по една от преките вляво към онази катедрала. Озовах се на голям овален площад с фонтан по средата. Водата се изливаше около варовикови

скулптури на хора и гракони, накачулени с гълъби. Наоколо пробляскваха олющените ламарини на маси за продажба на зеленчуци. Около някои от тях потропваха с крака възрастни жени с дебели палта и кожени шапки. Предлагаха гругки, семена, картофи. Встрани, на самия тротоар, един човек бе поставил маса с газово котлонче на нея, а върху него – тенджерата с мътна течност, в която плаваха някакви поправки. И той потропваше с крака.

Поздравих го и го попитах какво има в съда.

– Бурчак – отговори, изумен от това, че не бях наясно с толкова очевиден нещ. Продаваше по две крони чашката и аз го помолих да ми напълни една.

Опитах пицето. Беше горещо лудо вино, ароматизирано с карамфил. Бузите ми веднага пламнаха.

Помня, че когато застанах до него, се чувствах общо взето, добре. Краката ми се бяха стоплили във влака, сънят бе възстановил гонейде силите ми, настроението ми след посещението в банката бе приповдигнато. Продавачът ме попита откъде съм и аз му казах, че съм българин.

– Сутринта говориха за голяма демонстрация в София – започна той.

– Не чух кой я организира.

– Всеки ден има демонстрации – отговорих му.

– И у нас беше така, докато Хавел стана президент – той напълни на себе си чашка, поднесе я към устните си. Прогължи: – Заг Агамец стояха комунистите, Дубчек имаше подкрепата на словаците, а Хавел го искаха студентите. Всеки ден бяха на Вацлавка. Ако Хавел не беше се качил на Храд, щяха да тръгнат към радиото, телевизията, парламента. И можеше да стане като в Румъния.

– Не е ясно какво точно става в Румъния.

– Не е ясно? Как така? Вие би трябвало да знаете най-добре какво става там. Нали сте съседни? Кървава баня в Тимишоара, танкове газят хора по улиците, от хеликоптери стрелят, болниците препълнени... Не се ли чуват гърмежите у вас?

– Чуват се разни неща. Но няма официални потвърждения. И не знаеш на какво да вярваш.

– Ооооо! Там има гражданска война! Министърът на отбраната се е самоубил... армията се бие със силите за сигурност. Целият Букурещ – той посочи в краката си – е в тайни тунели. Крият се в тях, изскачат и стрелят по хората – с картечници, снайпери... пет хиляди са убитите само в столицата. И Чаушеску ръководи всичко от своя бункер.

– Мисля, че това вече отмина. Съобщиха, че работи комитет за национално спасение. Нашето правителство изпрати помощ.

– Консерви и сухари, нали? Винаги това изпращат. Чакам ги да се избият, после хранят оцелелите.

– Границата е затворена, обявено е извънредно положение. Какво ни остава, освен да слушаме новините? Да се включим в битките?

– Вярно, това не е ваша работа, а на ООН! Но какво прави тази организация? Тя трябва да има винаги готовност... Щом започнат да се избиват някъде хора, да протегне ръка и да каже: стоп! Дотук! Как да стане това,

като там се разпореждат две страни? Но сега руснаците няма да се намесят, договориха се с американците. Затова Европа се пука, разпада се. Тук Хавел има готова програма, хората ще я подкрепят, всичко бързо ще се промени. Големият проблем може да дойде от Германия. Германците са най-нетърпеливи в момента. А знаете ли колко ракети има там, колко чужди войници? Петстотин хиляди! Заг всеки бор – войник! И не можеш да ги изметеш с метла, просто ей така. Германия винаги е била проблем за Чехия...

Спрях да го чувам, изумен от това, което се случваше с мен. Няколко горещи вълни преминаха през тялото ми, челото ми се овлажни от пот. Веднага след това те отстъпиха място на студа, който проникна чак до костите ми. Остра болка прорязва челото ми, очните ми ябълки натежаха. Коленете ми омекнаха. После топлината се върна, но се пренесе в стомаха ми и всичко в него започна да се надига. Едва успях да кажа:

– Довижгане.

Надеждата, че движенето ще ми помогне да дойда на себе си, ме крепи съвсем кратко. След десетина крачки едва не коленичих от безсилие. Спрях пред маса с погредени на нея дълги зелени стръкове, прилични на бамбук и се направих, че ги изучавам внимателно.

– Вие сте се простудили, господине – каза ми едната жена със шанка от заешка кожа на главата си. – Трябва да пиете чай и да лежите на топло.

Спуснах се по навирана уличка към гарата със замъглен поглед. Ясно ми беше, че никакъв влак няма да мога да дочакам. Трябваше ми стая, легло, топлина. И почивка.

Краката ми сами ме отвехоха във фойето на хотел „Гранд“. За разлика от опушената фасада, вътре блясъкът беше ослепителен. Сигурно в очите на жената от рецепцията съм изглеждал като клошар.

Фина жена, изискана. Типична чехкиня – с тънка кожа, руса, светлоока. Сдържана усмивка. И неизменното „моля“, произнесено на чешки с безкрайно угължаване на втората гласна.

– Просишиим!

Най-милата дума на света.

– Колко струва една стая при вас?

– Седемстотин крони, господине.

Добра цена. Една трета от парите, с които разполагам.

– За една нощ, моля ви.

Изчака търпеливо да наброя зелените банкноти, след това премести поглед от тях към очите ми.

– Не е нужно да давате толкова пари. На пет минути оттук има груг хотел – „Метропол“. Всеки ще ви го покаже. Ще можете добре да си починете. Ако случайно не се намери стая, върнете се.

– Благодаря ви.

Портиерът ми отвори вратата с облекчение.

Затърпах крака към гарата. Попитах един, който идваше срещу ми. Изобщо не се спря. Вторият също ме отмина. Възрастна жена ми посочи подлеза, над който трещяха влаковете:

– Ето там. Заг него.

Сграда, която с нищо не може да те впечатли. Строга фасада, настръхнали гълъби по первазите на прозорците. Тясно фоайе. Отляво – рецепцията, вдясно – вратата за ресторанта. Широки стъпала към първия етаж. Палма в саксия, огромна графика на старо Бърно.

Някакъв старец в черно и с папийонка се надигна от стола, на който седеше. Приличаше на диригент на читалищен оркестър.

– Една стая, моля ви.

– Само с едно легло. Сто и петдесет крони.

Дадох му две стотачки. Той ми върна няколко монети и се зае да ми обяснява нещо. Говореше съвсем тихо, приведен към мене. Чух „шампанско“ и помислих, че е включил и вечеря към цената. Едва дочаках да ми подаде ключа.

Изкачих бавно стъпалата, разтреперан и плувнал в пот, намерих стаята, отключих я. Широка спалня, масивен гардероб срещу нея. Масичка с огромен стъклен пепелник с цвят на аквамарин. До прозореца – малко бюро с телефон и лампа. Две картини на стените, високо горе – абажур. Радиатори в бяло, нагreti така, че да не могат да се пипнат. Порцеланова мивка с огледало и кран, от който потече жълта топла вода.

Не можах дори да измия лицето си. Тоалетната и банята бяха точно срещу моята стая. Затворих се там и повръцах, докато не се убедих, че са ми останали сили само да дишам. Преди да се просна върху леглото, успях да преровя сака си в търсене на лекарства. Всички блистери, които носех, бяха разсипани и смачкани, а таблетките им – напрошени. Събрах в шепата си някакви парченца, напълних чаша вода, пих ги едно по едно – дълго, много дълго. Уви, отчаяната ми съпротива забави с не повече от минута мига, в който потънах в кошмарните видения на треската.

Най-напред се появи момичето с шампанското. Дотика го върху количка с чаши, чинии с разни сладкишчета и прибори върху нея. Усмиваше се мило със своите устни, сочни като череши, лицето му приближаваше моето лице, ръцете му търсеха моите ръце, то започна да ме съблича внимателно, и пак се усмиваше – миловидно като ученичките, които учех, непослушно и виновно като тях. Напразно се опитвах да обясня, че не трябва да пия шампанско с него, не трябва да го целувам, не бива дори да го докосвам и гледам. То не ме чуваше и аз разбрах, че говоря без глас и се ужасих, че не само то, но и никой няма да разбере какво казвам. Искях да обясня, че съм учител, че не е позволено да общувам по този начин с малолетни – защото това момиче несъмнено беше ученичка – със своята разгърдена бяла блузка, синьо сако и пола. В един миг всичко изчезна, останаха само устните, които започнаха да се уголемяват, превърнаха се в пламък, който ме вдигна нагоре като изгоряла сламка, вятърът ме понесе нанякъде и аз почувствах, че целият съм превърнат в страх да не би да падна на земята, защото тлеех и щях да запаля всичко, до което се докоснех.

След това започнаха да се редувам светлина и тъмнина. И гласове – толкова познати гласове, а не можех да разбера чии са:

– Като всеки млад човек, вдъхновен от идеите на Партията, вие сте длъжен...

– Като всеки млад човек, отвратен от методите на управление в тоталитарното общество, вие сте длъжен...

– Като всеки млад човек вие сте длъжен... Длъжен сте!

Постепенно гумите се превърнаха в шум, който започна да се увеличава, в бучене, в тътен от придвижването на хиляди крака по паважа:

– Ние сме народа! Ние сме народа! Оставка! Оставка!

И отново всичко изчезна, за да се върне като безкрайна варосана стена. Докато осъзнавах това, няколко тухли паднаха в краката ми и точно пред очите ми се отвори пролука. Погледнах в нея и видях груги очи, които ме гледаха отпътък. Кръгли бляскави очи, които украсяваха зелената глава на огромна риба. Докато я гледах, рибата мълниеносно отвори своята пасть и се стрелна към мен. Паднаха още тухли, вдигна се облак прах, а когато той започна да се разсейва, видях прекрасна млада дама, която поднасяше кутия западни цигари на смръщен съветски генерал. Вятърът си играеше с краищата на червената ѝ рокля, впила в тялото. Нови облаци прах от рушенето на стената покриха и гвамата, прахът започна да ме загабя, напразно се опитвах да различа нещо в него. Накрая очите ми срещнаха онези кръгли и безпощадни очи, устата на рибата бе пред самото ми лице, червената ѝ гръдна перка се стрелна като флагче, което дава сигнал за изстрел, зъбите шракнаха, рибата изви змиевидното си тяло и отнесе грехите ми. Останах гол сред безкрайната белота и тогава разбрах, че всичко около мен е лег, стената, която отново си беше цяла, бе ледена, и отвъд нейната прозрачност беше лег, сигурно и цялата планета беше такава.

Стуът скова тялото ми и точно когато то нямаше сили повече да издържа, заваля сняг. Снежниците пареха и аз се молах да вали още и по-силно, да вали безкрайно, исках снегът да ме затрупа, за да спра да треперя, горещото и студеното се сливаха и не можех да разбера дали ми е студено или горещо, докато в един миг, след кратка мълния, всичко отново изчезна.

Нямаше дори мрак. Тишина и неописуема безкрайност. Липса на каквото и да е усещания.

Отворих очи. Нямах представа ден ли е или нощ. Всички лампи в стаята бяха светнати – настолната, нощната, тази над мен.

Вдигнах полека ръка, поднесох часовника към очите си.

Сегем вечерта.

Бях спал повече от двайсет и четири часа.

В този момент вратата проскърца и в стаята влезе момичето от съня ми. Не можех да повярвам на очите си – ако го срещнех на улицата, бих се обзаложил, че е ученичка от близкото училище.

– По-добре ли сте, господине?

Не знаех какво да отговоря.

– Запазих ви стаята за още една нощ.

– Каква сте вие? Дъщеря на управителя?

– Вие се шегувате и това е добре. Бяхте много зле, господине.

Бълнувахте цяла нощ. Имахте температура.

– Вие ли ме съблякохте?

- Правила съм го и друг път, господине.
- Искали сте да ми помогнете?
- Вие сте платили... Отначало помислих...
- Не можем ли да бъдем заедно тази вечер?
- За тази вечер не сте платили. Освен това не сте възстановен достатъчно.

„Аз ли грънкам всичко това? – запитах се, въпреки че бях наясно с отговора. – „Аз, учителят?“

После всичко пак замина нанякъде.

Когато отново отворих очи, навън се развиделяваше. Заедно с утрото в стаята пристигнаха и различни звуци – глухото боботене на влак, който се изнизваше от гарата, галечна сирена на полицейска кола, плясък от крилата на гълъби над прозореца.

Изгърпах възглавницата назад и се облегнах на нея. Лека болка в слепоочията ми напомни кошмара, който бях преживял, а някакво тропане в коридора – за момичето, което се бе грижило за мен. Имаше ли наистина такова момиче? Или пламналото ми въображение го беше създало заедно с останалите видения?

Някой почука на вратата. След кратка пауза – отново. После гва скърцане и в очертанятия на рамката се появи слаба възрастна жена с прошарена коса, хваната на кок. Заг нея в коридора съзрях количка с празни чаши и чинии, а по средата ѝ – отворена бутилка шампанско.

„Същата количка!“ – отекна в мен. И веднага след това: „Видял съм я в коридора, когато съм идвал към стаята, а всичко останало е просто сън. Хайде, успокой се!“

– Желаете ли нещо, господине? – попита жената.

Помолих я да ми донесе закуска. Тя се появи отново чак след половин час с табла, върху която имаше фунийки от тънки резени шунка, пълни със сметана, каничка с мляко и хлебчета.

Докато я чаках, успях да установя, че цялото тяло продължава да ме боли, но вече поносимо. Погледът ми не се премрежваше, а след като закусих, събрах сили да прескоча до банята и да прекарам половин час под топлата струя вода, която изливаше душът върху мен. След това се пъгнах отново под огромната пухена завивка и се опитах да подредя събитията от последните дни в главата си.

„Запазих ви стаята за още една нощ“

Ако това не беше се случило, камериерката най-напред щеше да попита: „Колко време смятате да останете?“ или нещо подобно.

Значи наистина е имало момиче. Ако е било сън, нямаше да помня така отчетливо лицето му, устните, докосванията.

„Всичко това вече няма никакво значение – казах си. – Единственото, върху което трябва да мислиш, е, че ваканцията ти неумолимо се топи. Но какво пък, и в Прага щеше да имаш легло, и тук си в него. Единствената разлика е може би във възможността да се развличаш. Но най-важното е, че си жив. В тези размирни дни това не е малко. Ето, можеш да протегнеш ръка, да погалиш лицето си, да мислиш, да виждаш, да чуваш. Светът е пълен с момичета. Почивай си сега, събирай сили. Ако

толкова гържиш на развлеченията, съзерцавай отсрещната картина. Или пусни радиото.“

Втората идея ми хареса повече. След шракването на копчето стаята се изпълни със звуците на някакво ноктюрно от Шопен. След това изслушах дълга беседа за Свети Вацлав. Последва опус за духови инструменти от пражкия композитор Франтишек Душек и започнаха новини.

В Чехия студентите ще почистят градовете от предизборните плакати.

В Полша хората са на улиците.

В България – големи митинги в градовете Разград, Кърджали и Смолян.

В Румъния – много убити и ранени.

„Слава богу, че не съм там – казах си. – Но е време да помисля за себе си.“

Освободих стаята, минах през гарата и оставих сака си в една от багажните клетки. Отделих малко време и за привеждане на самочувствието си в ред – спрях пред огледалата в коридора, за да се възприема с новите джинси и снежнобелия пуловер. Идеята ми беше да стопля тялото си с гореща закуска, да разгледам центъра на града и едва тогава да мисля какво да предприема. Не исках да правя никакви планове предварително, за да не се разпаднам те за семен път.

Три минути след това бях пред „Масарикова“. И тъй като улицата водеше началото си от запотените стъкла на бюфета „Петров“, не ми оставаше друго, освен да надникна зад тях.

Още с влизането установих, че това е любимото място на тези, които топлеха в джобовете си предимно монети – общи работници, мошеници на дребно и всякакви пройдохи. Влизаха и почтени хора, но купуваха набързо своя сандвич и напускаха колкото се може по-скоро.

Заведението имаше Г-образна форма, като в дългата част на буквата бяха витрините с различни салати, соленки и сладкиши, а на рафтовете отзад кротко съжителстваха малките блестящи чашки за ром, порцелановите за чай и кафе и стъклените за вино. И в едната, и в другата част стърчаха плотове за бързо хранене на крак, но един път влезли, традиционните посетители никак не бързаха да излязат. Най-вече затова, че откъм другото помещение се носеше аромат от току-що сварени супи, гулаш и печено месо. Там се точеше и пивото. Това пространство бе запазена територия за възрастни господа. Те пристигаха със светнали очи, зачервени бузи и вечните си старовремски шапки. Техният възбуден говор, смесен с тракането на чинии и гръмовния глас на касиерката, която неуморно въртеше ръчката на грамадната си сметачна машина, караха гладният да си мисли, че е попаднал в преддверието на Рая.

– Три корун! – известяваше огромната жена с бяло лице и скули, които нямаха нужда от руж.

– Три крони! – дивеше се старчето с халба бира в треперещата си ръка. – Но вчера беше две!

– Ех, господине! Вчера и ние бяхме млади!

Гласът на касиерката стигаше и до облакътмените отпаятък бараби, между чиито груби пръсти се губеха малките чашки с ром. Не знам как

е било в другите дни и в предишните години, но тази сутрин бе пълно с измет – все едно, че ония от влака си бяха дали среща тук. Всички се бяха вторачили в моята чаша с двоен ром и аз, нагледал се до насита на кръвожадни физиономии, бях свел очи. Установих, че подът е от мозайка на големи бели и черни квадрати и че съм стъпил с единия си крак в бял квадрат, а с другия – в черен. Не толкова от суеверие, колкото, обзет от интуитивното желание да променя нещо около себе си, се преместих с половин крачка надясно. Усетих, че блъснах нечий лакът и още преди да вдигна глава, промълвих:

– Извинете!...

В мига, в който погледнах наоколо, сърцето ми направи най-отчаяния си удар до този момент, сломено от поредното спиране на притока кислород към него. Това е усещането, когато си видял, че босият ти крак стъпва върху пепелянка с вдигната глава, но не можеш да го спреш. Казано с други думи – усещане за неминуемост.

Аз бих ù гал двадесет и осем. Това едва ли имаше значение за някого. Всички я гледаха както смък гледа птиче, до чието гнездо току-що е стигнал – с погледи, които идваха от стомасите им, вцепенени, решени на всичко.

В този момент проумях, че една война наистина може да започне заради жена. И че е прав она, който беше казал: Исус се ражда в яслата, за да ни покаже, че всяко място може да бъде център на света.

Явно Бог бе изчислявал дълго, усецайки между дланите си материал с особено качество. Колко ли бяха ваяли пръстите му този овал на лицето, символ на последния тон на възхновенето, веждите, изрисувани като знаци за свян, миглите, които с движението си подканваха за игра, ноздрите, от които лъхаше непокорност и очите, съчетали хладна пресметливост и зов за помощ. С една дума: жена. С две: истинска жена. Онази жена, която се опитват да опишат всички поети и се отказват, преди да са започнали.

А устните? Като че бяха създадени да целуват неспирно. Това, което бе накарало сърцето ми да изпърха, бяха техните тъмни тъгълчета. Те внушаваха всекиму, че след подобна среща никога не можеш да останеш същият.

– Извинете! – прошепнах в ухото ù, защото при моето движение почти се бях притиснал в нея.

Тя кимна едва забележимо и оправи кичурче от косата си с цвят на старо злато, накълцана като с овоцарска ножица. Прическа, която може да те довърши, след като всичко останало вече те е влудило. А за да бъде магията съвсем черна, фигурата ù беше украсена с късо палтенце с цвят на чароит, бяла блузка, сива вълнена пола и ботушки, от които всеки би мечтал да пие до безпаметност, дори да знае, че във виното има отрова.

– Очите ви са прекрасни – казах, след като кракът ми се върна в черния квадрат.

– Знам – отговори тя.

Но като всеки мъж, възхновен от възможността да посажда, аз прогължих:

– Всичко във вас е...

И млъкнах, защото усетих сърцето си да погава пак оня сигнал. Явно много му се беше събрало в последните дни.

Жената обърна лицето си към мен. Ъгълчетата на устните ѝ едва забележимо потрепнаха.

– Какво?

– Интересно.

Тя се засмя – естествено, непринудено.

– О, няма да ми стигнат парите да си платя комплимента.

Боже мой, бях преминал първата бариера! Но този, който направляваше гумите и действията ми, явно бе решил да спре готук. Омръзнал му беше поредният театър, с нищо непроменящ света.

Дамата погледна малкия си позлатен часовник и каза, сякаш на себе си:

– Закъснявам. Сестра ми пак ще се сърди.

И веднага след това:

– Довиждане.

Побутна чашката внимателно върху плота, приютявал безброй квартални пияници и бързо излезе.

Иди, че живеи оттам нататък.

Празнотата след нейното изчезване бе така осезаема, че пръстите на всички сами стиснаха по-силно чашите.

Допих набързо рома и излязох на улицата. Хора, хора, хора – млади и стари, мъже и жени – с якета, с кожуси, с грейки, с племени и кожени шапки, с шалове, с боти и ботуши – пъстро гъмжило, което се носеше като река по леко наклонената улица. Но онова палто с цвѐта на редкия скъпоценен камък бе изчезнало без следа.

Не бях изминал и петдесет метра, когато откъм една врата иззаг първия ъгъл чух гълчава, която не бих могъл да сбъркам с никоя друга. Можеше да идва само от едно-единствено място. А да налетиш по това време на деня на пренаселена кръчма в непознат град, си беше истински късмет.

Вдигнах глава. Над вратата разкривени букви известяваха: „Чернохорска пивница“.

Влязох вътре. Това, което ме поразил, не бяха дъната на огромните бурета по стените, украсени със сентенции, изписани с готика. Нито фенерите от ковано желязо, чиято жълта светлина създаваше уютен полумрак. Нито пък десетките халби с тъмно и светло пиво по дебелите три пръста маси.

Най-уникалното нещо тук беше шумът – смесицата от говора на десетки хора. Този шум е различен във всяка кръчма и въздейства по особен начин върху сетивата. В едни кръчми е като блъбукане на ручей, който подскача между големи скални късове – опиянението от живота се усеща във всяко движение. Такива са повечето малострански кръчми в Прага. В други – като жужене на стършелци в хралупа – превъзбудата на посетителите е завладяла дори сервитьорите и барманите – като във всеизвестната „У Флеку“ или мюнхенската „Хофбройхаус“. Има и такива, в които, ако затвориш очи, можеш да усетиш непрестанния ромон на ноемврийския гъжд по всяко време на годината – монотонен шум от сякаш

изговаряни полугласно гуми. Такива са кръчмите, в които посетителите не се познават помежду си и не се заседяват дълго.

Тук имаше от всичко това плюс усещането за някакво тайнство във въздуха. Сякаш присъстващите бяха членове на хор, който репетираше тайно и с упование химна на Вселената. Участниците в този хор се сменяха непрекъснато, но въздействието оставаше същото. Не години, а столетия наред.

Седнах до огромен мъж в черен лъскав шлифер, който имаше вид на човек, неизлизал години наред оттук. Пиеше съсредоточено, със свъсен поглед, сякаш се боеше да не забрави броя на глътките си. В един миг в халбата му цопна черна дамска ръкавица. Той бръкна, извади я и я запрати зад себе си. След което поднесе отново пивото към дебелиите си устни, сякаш за да провери дали вкусът му е още същият.

В момента, в който сервитьорът остави на масата поредните халби с преливаща от тях бира с гранатов цвят, на отсрещния стол се настани дългокос младеж – синеок, с права руса коса и приветлива усмивка. Ако не беше лекото треперене на ръцете му, щях да си помисля, че професията му е да бъде безгрижен.

– Добре дошли в най-прекрасното място на планетата! – привече се към мен той. – Ако искате да се докоснете до великите му тайни, Рони с удоволствие ще бъде ваш гиз! И можете да бъдете сигурен, че ще разкажете за тях на внуци и правнуци. И целият ви рог ще се гордее с вас! Направих знак да му донесат бира. На подобни типове обикновено това им е тарифата.

Той се навече още към мен. После, проследил погледа ми към чиниите с димящи късове месо в тях, залети със сос, при вида на който слюнката в устата ми заплашва да те удави, каза:

– В никакъв случай не си поръчвайте гулаш! Това можете да го направите навсякъде в Чехия! Вие сте италианец, нали?

– Не. Българин съм.

– Оооо! България! Ке-бан-че-та! Шопски салат! – произнесе той. – Препоръчвам ви най-невероятният специалитет в цяла Европа, който можете да опитате само тук – закуската на барон Трънка!

И преди да дочака мнението ми по въпроса, вече го беше поръчал от мое име. Малко след това между нас се появи огромна чиния с гузина правоъгълни късчета, засипани с настърган кашкавал, обилно поръсен с лют червен пипер.

– Сега е много важно навреме да ни носят пивото! – установи новият ми познат. – Защото ястието си го бива. Та то е вдъхновявало самия барон!

Срещнал учудения ми поглед, попита:

– Не сте ли чувал за барон Трънка?

Поклатих глава.

– Да или не?

– Не.

– Оооо... Барон Трънка е любимецът на Мари Терезия.

Той протегна вилницата си и измъкна изпод стърготините парче сирене.

– Френски камамбер! Реже се само със специален нож! – и го погнесе към устните си.

– А сега да видим и вашия късмет! Опитайте! Яааа, това е холандски маасдам! Над петдесет процента масленост! Едно късче – едно пиво! Кой би могъл да се усъмни в гениалността на барон Трнка!

Гениалността на Рони също нямаше граници. Но това си беше част от играта. Къорав карти не играе, казали са хората. Или влизаш в моя свят, или изобщо не помисляш за него. Алтернативи като „Петров“ – дал господ. Сетих се за бюфета, въздъгнах и поръчах пиво преди уносказателното подканване на събеседника ми за това. В резултат на което той даде воля на вдъхновението си:

– Напипахте английското синьо сирене от овче мляко! Виж ти, при мене пък гойде швейцарският ементал! Да видим на кого ще се падне гръцкото кефалотири! Това е австрийски полутвърд бергбарон!

И така нататък. Късче след късче, пиво след пиво – постепенно навлизахме в траекторията, която с шеметна скорост те отдалечава от всичко земно.

Изведнъж Рони вдигна пръст, за да привлече погледа ми.

– Внимание! – произнесе той на няколко езика. – Ахтунг! Позор!

Кога за последен път сте били на стадион?

– Преди четири-пет години.

– Не ме разочарвайте! Не обичате ли футболни мачове?

– Обичам, но на българските стадиони скуката просто има малко по-различен вид.

– Българският национален отбор има велики мачове!

– Трудно ми е да си ги спомня.

– Точно затова нашата среща не е случайна! Само срещу двайсет крони ще ви заведе на стадиона. Затворете очи и слушайте!

И за моя безкрайна изненада започна на български, бързо и задъхано:

– Динамично темпо в началните минути на срещата между отборите на България и Белгия на неутрален терен във Флоренция. Няма гол досега, нула на нула. Добра игра на българските футболисти, които играят в бели фланелки, бели гащета и бели чорапи. Атака на белгийците – топката е дадена вдясно към Пласки, Пласки след това прехвърля на Барие, Барие – на Жулиен, обаче Колев, който се е върнал, отнема, прехвърля към Шаламанов, Шаламанов губи на свой ред от Стокман. Стокман се опитва да стигне до десният ъгъл на наказателното поле, оттам връща малко назад към Ван Химст, Ван Химст вкарва топката вътре в нашето наказателно поле. Сега тя е избита от Гаганелов, след това поета от Абаджиев и върната назад на Ларгов. Малко успокояване на играта, Ларгов намира в коридор Якимов, Якимов прехвърля напред към Жеков, Жеков играе за първи път в националния отбор на България, той подава вляво на Колев, Колев отново на Жеков, Жеков на Колев, след това двойно подаване Колев е до десният ъгъл на наказателното поле, оттам центрира, внимание – скача Аспарухов, удар! И топката е във мрежата на белгийският отбор! Гол, гол и гол! Двайста минута от започване на мача! Белгийците започват от центъра на терена, но нашите веднага овладяват топката, сега тя

се контролира от Якимов. Внимание, Якимов преминава на пет-десет метра в половината на белгийският отбор, след това подава вляво от себе си на Колев, Колев връща назад топката сега пак към Якимов, Якимов поглежда разположението на играчите, пуска напред към Аспарухов, Аспарухов настига топката и може би нов гол! Удар и гол! Гол, гол! Само за една минута и България води със два на нула!

Наистина бях удивен.

– Е? – запита Рони. – Ако продължа, ще си получа ли хонорара?

– Ти знаеш така добре български?

– Знам двеста мача на десет езика, но не говоря тези езици.

– Рони, ти наистина си...

– Обикновен черноработник. Сезонен при това. През цялото лято съм в Прага. Най-добре плащат немците. Всеки с удоволствие хвърля десет марки за едно полувреме. Двайсет души по десет – това са двеста. Не е чак толкова лошо. През зимата само си поддържам формата. Да продължа ли?

– Не, Рони. Нищо старо не ме вдъхновява.

– Поредният омерзен от социализма... – в гласа му се появи разгързненост. – Трябваше да се сетя. И по какъв начин си вадите парите, та ги стискате толкова?

– Учител съм.

– Да, гоїде времето и учителите да влязат в крѳчмите. Вие сега трябва да се учите да говорите истината. Никѳде другаде не можете да го направите така, както тук.

– Аз съм говорил винаги истината, Рони.

– Винаги? Да не би в България да не е имало социализъм?

– Нима сега истината се чува по-добре?

– Сега сме на ничията земя, но комунистите са вече отзаг. Това не значи, че тези поглеци не могат да ни застрелят в грѳб. Но не ме убеждавайте, че сте говорили винаги истината, щом имате работа. При социализма всеки, който искаше да работи това, което му харесва, трябваше да забрави за нея. Виж, аз никога не съм бил зависим от политиката! – разгореци се той.

– Един футболен мач също е политика. А ти казваш, че имаш двеста в главата си.

– Хайде да не спорим. Виждам, че тази тема не ви е приятна. Темата се сменя най-добре, като се смени пивото. Предлагам да го направим.

– Да минем от „Чернохорско“ на „Старобърненско“?

– Не. Да пием ром.

Порѳчах, след което и двамата замълчахме. Той сигурно се зае да си припомня поредния мач, а аз, прегърнал в дланите си малката чашка, се сетих за...

Ясно е за какво.

Откъм входа се чу унгарска реч. Влезе възрастна двойка и седна под бурето, на чието гъно бе изписано: „Който не пие пиво, рогатия нощем сънува“. Тези хора явно бяха решили да си спестят кошмарите, защото мигновено хванаха грѳжките на халбите, които сервитьорѳт положи пред тях.

Рони се изпъна като войник, на чиято гръб щяха да закачват медал. – Йоно пуккивано – промълви той на унгарски – Добър ген, не може да не помните Пушкаш...

А после към мен:

– Благодаря ти за всичко, приятелю, но не бива да ги изпускам. Все пак трябва да занеса пари поне за хляб вкъщи. Вече е обед, а аз съм още с празни джобове.

След което стана и ми обърна гръб.

Студът в Прага се усеща като особена материя – като нещо, което идва отдалече, долея ледената си буза до златните куполи, изпълва въздуха с хиляди светли иглочки и донася шумове отпреди столетия. Ако застанеш на площада пред старото кметство и затвориш очи, ще чуеш тропота на копита от конете на вестноосци, пренускащи откъм Прашна брана, погвиквания на салджии, които карат по Вълтава греди от високите гори, звън на вериги и скрибуцане на каруци, докарала бурета с пиво чак от Пилзен. С други думи – усещаш се на кръстопът, на място, през което минаваш и заминаваш.

В Бърно зимният въздух е в застои, сякаш пази топлина в себе си. Приглушеното боботене на локомотиви откъм гарата, тракането на десетки гамски токчета по правоъгълните павета на „Масарикова“, звънът, който се сипе над опушените островърхи покриви, създават впечатлението, че си в голям двор, сред много познати. В Прага погледът ти е обърнат към всичко, което те заобикаля, в Бърно – към самия тебе. Въздухът е пропит с усещането, че и в миналото си бил тук, и в бъдещето пак ще бъдеш.

Тук „Масарикова“ със строгите фасади на сградите в жълто и сиво, дългите сводести прозорци със странни листа и плодове по корнизите над тях и решетките от ковано желязо пред малките балкончета замества уютта на цялата „Мала страна“ в Прага, само един храм засипва със звъна си целия град.

И както вървиш сред хората, неочаквано съзираш някъде отпред жена с късо палто в особено лилаво и сърцето ти изтръпва. Защо ли? Може би защото тази греха е с цвета на оня минерал, който вече го няма на планетата? Минералът, открит от най-влюбените на света момче и момиче. Студенти по геология в Москва. Завършват и не искат да се разделят. А трябва да заминат да работят в различни посоки. Там, където посочат на единия и където изпратят другия. Ние се обичаме, искаме да сме заедно – казват пред комисията по назначенията. Ония се смиляват. Щом искате, бъдете заедно. В Сибир. На брега на река Чара.

Пристигат в гървената барака, хвърлят раниците, вече се смрачава. Излизат на разходка и в мрака пълният скални късове в платнените си торби. Влюбеният е влюбен във всичко – и в професията си. Съмва се, слагат върху печката чай, изсипват торбите. И ахват. Минерал, какъвто не са виждали никога, гали с копринения си блясък очите им. Божи гар, за какъвто не са и мечтали!

Изпрацат пробите в столицата, пристигат специалисти, започва добив. Кръцават минерала на реката, за влюбените откриватели никои

не се сеца. Минералът е толкова красив, че спира гъха. Полира се отлично. Решават да облицоват с него станция на метрото. Пилеят го насамнатам – по ателиета и каменогелни. Докато един ген хълмът свършва. Започват сондажи наоколо – на сто, двеста, петстотин километра. Нищо. Няма там други влюбени, които Бог да зарадва.

Тогава започват да прибират онова, което е останало по палетите, в сейфове. И славата му тръзва. От хилядите минерали по планетата никой няма такъв цвят, никъде няма такава палтенце.

Увлякох се. Нима единствено този цвят ме тегли към жената, след която вървя като кученце, очакващо хляб, топлина и ласка? Разменили сме само няколко гуми с нея, а аз вече треперя да не би да свърне в някой вход и да изчезне в него. Но тя спокойно и равномерно отминава книжарница, кафе, катедрала, универсалния магазин... Наоколо е пълно с хора – като че ли всеки е решил да компенсира престоя си у дома по новогодишните празници с неустово обикаляне из центъра точно днес.

На спирката, до която застава, също е пренаселено.

– Може ли да постоя до вас?

Лека изненада, едва забележима светлинка в очите.

– Ами стойте си. Тук всеки стои до някого. Нали е спирка.

– Как се казва тази спирка?

– „Театърът“. Отзад е старият театър.

– Колко хубаво би било да го посетим заедно този театър.

– Аз не ходя на театър. Освен това той сега е във ваканция. Но можете да зарадвате някого друг с подобно предложение.

Автобусът. Точен до секунда както винаги. Всички мълчаливо се качват.

– Довиждане.

– Довиждане.

Въздишката на вратите, потеглянето. Не можеш да я откриеш в претъркания автобус. Пък и за какво ли? Тази топлина не е за теб, тя бърза към дома си, а твоят избор отново е неудачен. И небето ти го подсказва – снисява се, във въздуха започват да танцуват снежинки. Залутани, сякаш учудени от това, че ги пращат на тая безкрайна улица, по чийто тротоар вече се движи само един-единствен човек в посоката на отминалия автобус, към следващата спирка.

Тя вървеше бавно, много бавно, със сведена глава. Точно срещу мен. Спряхме и гвамата. Иначе челата ни щяха да се докоснат.

Едва чух гласа ѝ – тих, съвсем тих:

– Казах си: може би това е съдбовната среща. И аз се разминавам с нея. А може би е поредното загубено време.

– Човек никога не знае... – започнах аз.

– Кого ще доведе вятърът – допълни тя.

– Не беше вятър. Беше ураган.

– Всеки ураган носи и възможност за нещо ново.

– Само за тези, които го желаят.

Тя се усмихна едва забележимо.

– И все пак...

– Името ми е Иван – казах, прегугаждайки въпроса.

– Аз съм Жужа, Ваня.

Нито нейното, нито моето име в този вариант ми прозвучаха вдъхновяващо. Моето поне не напобояваше име на котка.

Поех извадената от ръкавицата топла ръка и я задържах в ледената си длан.

– Помислих си: вони на алкохол като всички останали. Дали го отличава нещо от тях? Може би само това, че е...

– Българин.

Тя замълча. После каза замислено:

– Със сестра ми все спорехме дали морето наистина е солено...

Вдигна глава и ме погледна в очите.

Бяхме сами на този протоар.

И в този квартал.

Сигурно и на тази планета.

Почувствах, че отново съм в някакъв влак, който лети нанякъде, а наоколо се сипе сняг и затрупва всичко. И че нямам сили нито да мисля за онова, което се задаваше, нито да се съпротивявам срещу него.

– След като театърът е във ваканцията, можем да поседнем някъде – казах.

– За малко. Само за мъничко – тя погледна елегантния си часовник.

– Колкото да ми разкажете за морето.

Дневният бар „Пилзенка“ – просторен, уютен, изискан и без нито един човек в този ден, в този час. Навън снегът вали така, като че небето иска да се слее със земята.

Пивото, естествено, е „Пилзенски празрой“. Чашите – тънкостенни, картините по стените – сякаш до една нарисувани от Моне, всички в бели рамки. Сервитьорите – манекени от ревю на Ив Сен Лоран.

В забедения като това, още преди да си поръчал, ти пълнят масата с дребни вкусни сандвичи, засипани с подправки, за да активират слюнчените ти жлези. Вероятно разчитат само на едно отхапване от тях. И много се дивят, когато пожелаеш да ти донесат още.

– Цибуленки, господине. Чешки специалитет – обясни сервитьорът.

– Веднага разбра, че съм чужденец – поклатих глава аз. Нали разговорът трябваше да започне някак.

Тя се разсмя така, че се запитах истина ли е всичко това. Смях, който не може да се купи с нищо на този свят.

– Оооо, сърдитото дете! – имитира гласа ми. – Едва се познаваме и ще трябва да го успокоявам. Ти говориш добре чешки. Но всеки ще познае, че си чужденец още преди да си отворил устата.

И като видя учудения ми поглед, добави:

– Пуловерът.

– Какво му е на пуловера?

– Особен е. Аз например бих го окачила на стената, за да не се похаби никога.

– Просто е плетен на ръка.

– Не само това, Ваня. Правен е с голяма любов.

„Благодаря ти, мамо“ – прошепнах в себе си.

Донесоха пивото – голяма бира за мен, малка – за нея.

– Да пием...

Тя постави пръст на устните си, за да замълча. После каза:

– За демокрацията.

И протегна чаша към моята.

Отпихме.

– Учудва ли те моят пост? Ако не беше тя, ние нямаше да се срещнем, Ваня. Никога нямаше да вляза в оня бюфет. Направих го, защото исках да преодолеем нещо в себе си, да се изплезя на това, което отмина.

– Достатъчно жени влизат там.

– Но никой не би си позволил да пие чай сред криминали. Особено в тези дни.

– Не е ли така всяка заран?

– Не. Хавел ги пусна, щом стана президент. Той е бил в затвора, затова го направи. Двайсет хиляди излязоха на свобода.

– Двайсет хиляди? Та това е един малък град!

– Да. Но това е шансът им да се поправят. Въпреки че много от тях тропиха витрини, биха се помежду си и се наложи властите да предупредят хората да не ги предизвикват по никакъв начин...

– Боже мой! Значи затова...

– За какво говориш?

– Чак сега разбирам...

– Това, което трябва да разбираш, е, че нещо страшно остана назад.

Сведе глава, сякаш искаше да прикрие сълза в окото си.

– В Румъния са застреляли Чаушеску. Там всичко става много мъчително. Тук на 17-и ноември студентите принудиха правителството да приеме техните искания. Аз видях всичко с очите си. Случи се така, че този ден бях в Прага. Не можеше да не отида на Вацлавския площад, той е на две крачки от гарата.

– Знам.

– Но не знаеш какво е да разбереш, че си точно на мястото, където малко след това ще свърши старото и ще започне новото.

– Прости ми отклонението, но какво работиш?

– Работя с хора... по цял ден.

Тя въздъхна.

– Нямам образованието, което ти сигурно имаш. Тук не всеки можеше да си позволи да следва... И затова, когато чух възгласите на студентите, отидох на площада. Имаше хиляди полицаи с бели каски и щитове, линейки и пожарни коли с включени светлини. Три цвята играеха пред очите на всички – бяло, синьо и червено. Това са цветовете на нашия трибагреник.

Кимнах, загледан в лицето ѝ. Това ли беше жената, с която искаха да закусят ония в „Петров“? Не, тази жена се беше току-що появила на сцената иззад снежните завеси.

– Тогава разбрах, че ще се случи нещо. Нещо, което ще промени живота изцяло... Там имаше много хора. И всички го очакваха. Затова, когато се

появиха момичетата с цветя в ръцете, затаихме гръх. Те носеха червени карамфили. Искаха да ги поднесат на момчетата с каските и щитовете. Приблжиха към тях. Видях този, който замахна пръв към ръката, протегната срещу него. Всички гледаха и не вярваха. Видях как четирима полицаи носят една от студентките към полицейска кола. Бяха я хванали за ръцете и краката. А един млад мъж, скрит зад своята каска, удряше с все сила с палката си по гърдите и корема това момиче. Тогава се разплаках. Плачех и се молех: Дръж се, мило дете, още малко остана, още малко...

Тя спря да говори, преглътна, след това ме погледна и се усмихна.

– Сигурно неслучайно точно сега си тук. В Бърно не идват много чужденци. Има араби, които учат във военното училище, но ние сме свикнали с тях...

– Аз не трябваше да съм в Бърно. Но се озовах в „Метропол“...

– С камериерките, които вършат различни услуги срещу заплащане. Ти възползва ли се вече от тях?

Ето го и разгразнението, присъщо на всяка жена, щом стане дума за обкръжение от нейни погобия. Това е истинската ѝ същност, както и да изглежда. Тя толкова леко и неусетно ще премине от съгубовното към клюката, че може да те накара да се чудии всичко това случва ли се наистина. Но може би за жената всичко е съгубовно – включително и предпочитанията ти към мястото, където си отседнал. Друг е въпросът, че аз нямах голям избор. По-точно, изобщо не можех да избирам.

– Извинявай, Ваня, ти можеш да правиш каквото си пожелаеш. Ти си свободен човек, най-свободният на света. Не си женен, нали?

– И това ли ми личи?

– Да. Иначе нямаше да отделяш толкова много време...

Замисли се, вгледана в мен.

– На какво?

– На мустаците си, разбира се.

И ми подари една от чудесните си усмивки.

– Не знаех, че са толкова въздействащи.

– Ти целият си такъв. Със своята сериозност. „Очите ви са... – имитира ме тя – много хубави“. Защо сега не гледаш очите ми, щом толкова ти харесват, а си забил поглед в чашата си?

– Опитвам се...

– Да разбереш колко струвам, нали? Аз сигурно не съм за теб, Ваня. Имала съм вече съпруг и знам цената на много неща. Но ти се появи, когато всеки иска да забрави колкото се може по-бързо нещо. Завинаги. Затова си помислих, че тази среща не е случайна. Че някой те е пратил в Бърно. Оня, който бди над всички нас. Разкажи ми за урагана.

Сега аз на свой ред възгърнах. Защо пък да не разкажа? Всеки ден разказвам по нещо на децата, които уча.

– Много пъти се питах кога бог реши да промени пътя ми. Сигурно когато след полунощ в Пиром се качиха онези сърби. Един от тях – Велибор, непрекъснато спореше с полковника срещу себе си. На какво я учиш тая армия, питаше го? За какво ѝ е да се бие, с кого ще се бие? Ще те пази – отговаряше му полковникът. Ще пази теб и децата ти, за да спят спо-

койно. Тях аз ще ги пазя, докато пораснат. А после сами ще се пазят. Ти учи войниците да не стрелят никога. Защото пукне ли веднъж пушка тук, в Югославия, войната никога няма да спре. А на мен каза: „Моята баба ми е разказвала, че българите са набивали на щиковете си малки деца. Ти вярваш ли в това?“ Слезе в Белград. Беше утро, мъгла. Не се изгуби в нея, а се върна с две халби. Бях му казал, че обичам наливната бира. Три пъти ходи до ресторанта, подаваше ми халбите през прозореца, той пиеше на перона. И когато някой му изкрещя от съседния прозорец: Защо го поиш моя българин, като че ти е брат?, той му отговори: Всички сме братя и живеем в един европейски дом. Не може в него единият от братята да ти бъде враг.

– Един ден сигурно много хора ще мислят така. Но дали това ще ги направи щастливи? За едни гомът е всичко, за други е затвор. Толкова усилия... Да го имаш, да го подреждаш по свой вкус, да се хвалиш с него. Докато разбереш, че всичко вътре те гразни. И започваш да си мислиш, че времето, което си отделил за него, е загубено време. Тогава и най-долнопробният хотел ти се струва по-привлекателен от стаята, в която спиш. Затова мъжете обичат корабите, самолетите, влаковете. Влизат в купето, създават си уют за няколко часа и когато той им омръзне, му обръщат гръб. Сменят го с друго място. Както ти си направил.

– За „Метропол“ ли намекваш? Между онова купе и този хотел се случиха такива неща, че ми се ще всичко това да е било сън. Особено стугът.

– Било ти е студено?

– Да. Много студено. Не знам как издържах.

– Пуловерът не ти ли топлеше?

– Не бях го сложил. Пазех го.

– Пазел си го? Но за какво?

– Сигурно за нашата среща.

– Наистина ли?

– Наистина.

– Ех, Ваня... До тази сутрин ти дори не си знаел за моето съществуване. Може би си искал да срещнеш някое момиче.

– Ако съм искал да срещна момиче, щях да го срещна.

– Искаш да кажеш, че желанията ти се сбъдват?

– Когато попаднах тук, няколко пъти тръгнах за Прага. И все нещо се случваше. Тогава си казах, че е писано ваканцията ми да премине по този начин. И че сигурно ще се сблъскам с някого...

– С когото ще пишеш празрой в „Пилзенка“. Кажи ми, Ваня, ако не бяхме се срещнали, къде щеше да си сега?

– Сигурно в някоя книжарница.

– Така ли наричаш кръчмите?

– Обичам и кръчмите, и книжарниците, и катедралите...

– Пет минути в катедралата, десет в книжарницата и през останалото време – в кръчмата. Защо мъжете търсят непрекъснато кръчмите? Какво получават там – смелост, вдъхновение... или просто бягат от отдавна омръзналите им домове?

– Трудно е да се обясни с няколко думи... Това е още един живот.

– Разбирам. Живот без отговорности. Халбата е винаги безмълвна, колкото и да я галиш. Докато жената може да поиска нещо срещу това.

– Жената също е един свят.

– Който, за разлика от този в кръчмата, може да се защитава.

– В кръчмата мъжете също воюват.

– За какво? За щастието да се наливат до свършека на света?

– Жената винаги ще смята, че щастието на мъжа е да се бори за нейното сърце.

– Какво лошо има в това?

– Уморително е... непрекъснато да вървиш, та дори и към най-прекрасното място. Затова всеки иска непрекъснато да получава доказателства, че това наистина е правилният път. Защото, ако е сбъркал, може да няма сили да тръгне отново. Поне не със същото желание.

– О, какви думи... Трябвало е да станеш философ, а не учител. Нещата сигурно са много по-прости, Ваня. А ние ги усложняваме. Най-хубавите неща се казват без усилие. Можеш ли да си спомниш последното, за което си мечтал от цялото си сърце?

– Да. За една топла стая. Казах си: Бих дал всичко за нея.

– Човек си мисли подобни неща, когато е убеден, че те не могат да се случат. Сега какво би дал? Не повече от сто крони, нали?

– Бях готов да дам много повече...

– И след като се наспиш в своята топла стая, тя вече няма да е същото за теб. След това ще бъдеш готов да платиш за една хубава кръчма, а след това – ясно е за какво. Това е, общо взето, виждането на всеки мъж за живота – да го прекара в сегнало и в легнало положение.

– И сега сме сегнали. И е чудесно.

– Чувстваш се чудесно... с мен?

– Естествено.

– Защо, Ваня? С какво те радвам аз? Доведох те в едно съвсем празно заведение. Знам, че би предпочел някоя препълнена кръчма. Но мислил ли си защо всички се свират там?

– Защото се чувстват защитени.

– От какво?

– От всичко навън.

– О, Ваня... Навън вече нищо не ги заплашва. И тук има алкохол, но както виждаш – празно е. И това не е само заради разликата в цената. Тя не е толкова голяма. Но за да бъдеш тук, трябва да положиш поне малко усилия, да направиш гребни жертви – в грехите, в поведението си... У нас хората не са свикнали да се напрягат. Сигурно и у вас е така. И сега се страхуват, че ще се наложи да го правят. Страхуват се от това, което угва. Ето, и ти си правил всичко възможно да стигнеш Прага. Защото я познаваш. Мислята, че може да попаднеш на непознато място, те е ужасявала. Удивляваш се, че по нашите витрини има гвайсет вида колбаси, но ако беше стигнал в Германия, щеше да видиш в техните магазини гвайсет вида живи риби. Плуват! Германците имат всичко! Ако изтръскаш на земята един каталог „Некерман“, ще разбереш за какво става дума. Всички имат всичко. Там нощта е като ден – неон в цветовете на гъгата. Ще се умориш от ходене

само в един магазин. И всички говорят само за пари. Пари, пари, пари – това ги интересува. Всеки показва на другия какво има – телевизор, кола, това, онова. А тук – тук всички пият през работно време. И германците пият, но след работа. Германците се хвалят какво имат, а тук хората казват: това нямам, онова нямам, това е лошо, онова е лошо. Тогава искам да ги забедя в училището за слепи деца. Там има деца от всички възрасти – и малки, и големи. Те нищо не виждат... А са красиви – като от приказка. Като че най-красивите момичета са там. И си имат приятели. Без да са ги виждали никога. Чуват само гласа им. Най-много обичат да играят на влак. Всеки иска да е локомотив. И него не са виждали. Пускат музика, едно момиче свири на рояла. Танцуват. Веселят се. А ние?

Замълчах. Виждах прекрасно нейната красота, но истина беше – не бях весел.

Тя погледна бегло часовника си.

Край, казах си. Получих, колкото подобаваше. Сега ще ми подари онази усмивка за последен път и ще каже: „Всичко беше чудесно готук, но аз отново закъснях. И сестра ми пак ще се чуди...“

– Гладен ли си?

– Не още.

– Не още? Та вече е три!

– Тези сандвичи...

– Остави сандвичите. Искам да ти поръчам нещо друго.

– Но...

– Жените обичат да ги глезят. Сигурно и с мъжете е така. Позволи ми да те погледея.

– Аз не съм направил нищо, за да го заслужа.

– Напротив. Ти дори не предполагаш какво си направил.

Половин час след това.

– Мислех, че познавам чешката кухня. Но подобно нещо виждам за пръв път.

– Всяко забедение си има специалитет, с който се гордее.

– Предполагам, че се гордеят и с цената му.

– Неговата цена е написана в менюто. Но ти знаеш, че има неща, за които не стигат и всички пари на Земята. И когато излезем оттук, ще разбереш, че времето, през което си ял тези картофи, никога няма да се върне. По-точно, когато излезеш ти... Аз няма да мога. Мисля, че съм пияна. Ти ме напц, Ваня. Така ли постъпваш и с другите жени?

– Моля те, не се шегувай. Тази бира не може да напие никого.

– Уточнявай: тази бира плюс твоите думи. Защо не се храниш?

– Храня се.

– Но с притеснение.

– Защото съм скромнен и свенлив.

Тя ме гледа дълго с изпитателен поглед, след това завъртя глава:

– Сега разбирам: никакъв вятър не те е довявал. Ти самият си вятър.

И аз, горката, се случих на пътя ти.

Един час след това.

– Мили Боже, та ти си преминал над Елба! Не те ли беше страх?

– Мисля, че бях отвъд страха.

– Отвъд страха... Кой те е учил да говориш така? Сега ще проверя дали те е страх.

Тя разтвори дланта си и закачи на ръба на чашата ми малка порцеланова бяла мишка с розови очи.

– Племенницата ми ги прави. Подарила е на всичките ни познати. От модурит.

– Какво е това?

– Пластелин, който се втвърдява. Каза ми: Лелю, твоята е най-мила, за да преодолееш по-бързо страха си от тях.

– На колко години е?

– На дванайсет. Възраст, в която децата не се страхуват от нищо. За разлика от родителите си.

– Ти от какво се страхуваш?

– Всеки ден от различни неща.

– А сега?

Тя не отговори веднага.

– Познай.

Трябваше ли да мисля много? То беше ясно – от това, от което се страхува всяка жена – дали да направи онази последна крачка, след която се изпада в ужас при мисълта, че през цялото време другият просто се е забавлявал.

Въпреки че в момента и двамата нямахме вид на хора, които се развличат.

– Защо въздишаш, Ваня? Скучно ли ти е с мен?

Тази провокация не бе случайна. Тя просто искаше да разбере докъде имам намерение да стигна.

Но в момента и аз нямах отговор на този въпрос.

Когато я видях в онай бюфет, бях онемял от възхищение. Единственото, което минаваше през главата ми, беше: дори само докосването до това божие творение ще ме изпълни с вдъхновението на създателя му, ще проникне във всяка клетка на тялото ми и ще ме направи най-щастливия на света! Завинаги! След като тя си тръгна, си казах, че най-големият подарък, който Бог може да ми поднесе, е да я срещна отново. Не само я срещнах, а седях вече часове наред толкова близо до рамото ѝ – трябваше само да я прегърна и ѝ да кажа, гледайки я в очите: Моли се сърцето ми да не спре, защото това е най-прекрасният миг в живота ми. Мила моя! Нека бъдем заедно, завинаги заедно, нищо не ме интересува от твоеето минало, аз коленича пред теб и те моля: Спаси ме! Спаси ме, за да мога и аз да те спася! Защото онова, отвъд което изглежда, че сме в момента, никога не си е отивало, то е отвън и ни чака, за да ни обгърне и да изпълни въздуха между нас с думи и гримаси, които пълнят очите с невидим пясък. Този пясък е във въздуха, милчка моя, той иска да засипе и душите ни и единственият начин да се опазим, е да се слеем – устни в устни, очи в очи, душа в душа!

Но сега не можех да повтора гвижението, което бях репетирил хиляди пъти преди това, години наред – да повдигна ръка и да погала най-прекрасното лице на света. Не можех да направя онова, което изглеждаше толкова лесно – да протегна пръсти и да ги вплетя в косата ѝ. Ужасен установих, че възприемам всичко около себе си с безпристрастието на учител, който е наясно каква оценка ще постави на ученичката, още преди тя да е завършила разказването на урока. Усетих, че в кръвта ми, незнайно защо, въпреки уютата в заведението и нежната музика, чиито тонове достигаха до нас подобно кристален звън, заедно с алкохола се разхождат струг и тревога и аз дори не мога да изиграя тези жестове!

– Защо той носи още пиво? Ти ли му поръча?

– Не. Усетил е от какво имаме нужда.

– Аз имам нужда от кафе, Ваня.

– В целия свят хората коленичат пред пилзенското пиво.

– И тук коленичат, най-вече като излизат от кръчмите. Не ми се ще ти да си единият от тях.

– Няма. Обещавам.

– Обещаваеш? Не съм сигурна дали изобщо можеш да вървиш по права линия.

– За да не се притесняваш излишно, аз също бих изпил едно кафе след бирата. А преди него – един малък ром.

– Господи! Да не си наркоман?! Та ти сутринта пи ром.

– Ако бях си поръчал гулаш, нямаше да те срещна. Впрочем, винаги ми се е искало да пиям някого защо е толкова вкусен чешкият гулаш.

– Ти си опитвал гулаш? Успявал си да стигнеш до него?

– Опитвал съм много неща. Свинско бутче, конски салам, картофите на поручик Дуб. Даже и мезето на барон Трнка.

– И кое ти хареса най-много?

– Нали ти казах – гулашът.

– Този гулаш, който си ял, е от рецепта за обществена кухня. Домашният гулаш е нещо съвсем различно.

– И ти можеш да го приготвиш?

– Да. Защо ме гледаш така?

– Защото... Аз пък знам как се пекаат тиквички на фурна.

– О, с тези думи трябва да започваш разговора с всяка жена. Те ще я впечатлят повече от любимия ти комплимент. И тогава няма да се налага да навеждаш глава, за да не види тя погледа ти, докато я лъжеш...

– Аз никога не лъжа, Жужа.

– Дори и жените? Затова ли не си се оженил досега? О, извинявай...

Тя ме погледна с любопитството, присъщо на онези момиченца, които са решили да впечатлят на всяка цена околните с кокетството си.

– Кажй ми, Ваня, какви жени харесваш?

И ми отпрати пак оня поглед.

– Такива, които могат да казват добре „мяу“.

– Само това?

– А какво друго?

– Например да споделят твоето виждане за нещата...

– Това е моето виждане за нещата. Да се чувствам като коленце, на което освен кълбо прежда, нищо друго не му трябва. Нищо. Нищо, нищо, нищо.

– Защо говориш така?

– Защото от всичко друго ме боли глава.

– Главата сигурно те боли от алкохола в нея.

– В Чехия никога не ме е боляла.

– Боли те само в България? Да не би да имаш невроза?

– Не.

– Тогава от какво те боли?

– От очакването на всички около мен някой груг да се погрижи за тях.

– Ваня... идва такава време, в което умните ще успеят. Ти ще имаш невероятни възможности... да стигнеш далече.

– Човек не може да стигне по-далече от мислите си.

– Но твоите мисли зависят от теб самия. И ти си достатъчно интелигентен...

– За да разбера, че умората ми винаги ще бъде планирана в някой кабинет.

– Твоята умора?

– Да, моята.

– Но, Ваня... Кой може да ти забрани да си почиваш след работа? Да не би след училище да продължаваш да работиш? Тук много хора го правят.

– Не.

– Тогава от какво си уморен?

– От всичко. От правене на преустройство. Години наред. От участие в един процес, за който е трудно да ти обясня. От четене на списание „Огонек“. Години наред. От взирание в „Иностранная литература“ и „Литературная газета“. От непрекъснатото вписване в разни обстоятелства.

– Но защо си чел тези списания?

– Защото някой ми обясни, че оттам ще дойде свежият въздух, както ти сега ми казваш, че новото време ще го донесе.

Помислих си: Не това е пътят да се излезе от омагьосания кръг. Не говори повече за тези неща. Никога не говори. Колкото и да е трудно. Направи нещо, защото иначе си загубен. Забрави своя континент, забрави гържавите в него, годината, новините във вестниците и разговорите между хората. Хайде, усмихни се и забрави всичко, което минава през главата ти. Хайде!

– Пък и много се надявах...

Усетих очакването в погледа ѝ.

– На какво? – запита тя тихо.

– Да намеря в тях поне една рецепта за гулаш.

– Нямаше ли?

– Не.

Усетих, че пръстите на ръцете ни се сплетоха бавно.

– Не тъгувай. Аз ще те науча да правиш гулаш.

Светлозар Дамянов
ЩРИХИ ОТ ИСТОРИЯТА
НА БЪЛГАРСКАТА КОРУПЦИЯ

Най-ранни сведения за българската корупция се срещат още по времето на първата българска империя, в Югоизточна и Централна Европа, когато хан Крум, за да избегне корупционните практики, довели до пробвала на аварския хаганат, създава законодателство, съдържащо сурови (преки и косвени) антикорупционни процедури. Смъртта му, настъпила при неясни и съмнителни обстоятелства, открива не само началото за погазване и постепенно изчезване на въведените от него закони, но заражда и такива взаимоотношения в поредната българска държава, които закономерно я унищожават и превръщат свободните българи в роби на Византия.

По-късни писмени сведения за състоянието на корупцията в българските земи, се срещат в дневниците на Ожиен Гислен дьо Бусбек (1522–1572). Този фламандски аристократ, от 1553 до 1562 г., е посланик на австрийския император Фердинанд, при двора на султан Сюлейман Великолепни. Известен е не само с това, че е откраднал и пренесъл в Холандия лалето и люляка, но и с друго – нееднократно е прекосявал българските земи и като всеки дипломат, в качеството си на неафиширан разузнавач, е съставил много графична и писмена информация за маршрутите, по които е преминавал, за настроенята, духа и поведението на покореното българско население и на султанската администрация.

Така например той коментира построяването на някаква обществена сграда по следния начин: „За изграждането на всяка една такава постройка са нужни три пъти повече от необходимите греди, камъни и тухли, защото всички – от държавният чиновник, надзираващ строежа, до принудително доведените да работят българи, всички крадат...“

Подобни сведения за държавните служители в българските земи, е оставил 20 години по-късно и Стефан Герлах (1546–1612), професор от Тюбингенския университет, изпратен с мисия до Високата порта.

„Михмангарят (турският чиновник, съпровождащ мисията) постоянно се опитваше да изкопчи допълнителни пари от господин посланика с оправданието, че предоставените му от неговото правителство са недостатъчни, за да ни осигури нужния комфорт при пътуването. Но ние разбрахме още в началото, че всичко – коне, нощувки и храна, той плащаше на местните българи наполовина от цената, а най-често – нищо и така задържаше парите за себе си.“

Тези и много други сведения показват, че корупцията в Османската империя е била част от „естествения“ обществен рег, в който неизбежно са

участвали и поробените българи – бедните, за да не се лишат от малкото, което имат, а по-богатите, за да не изпадат от тяхното положение. Дори ръкополагането на свещениците от християнския клир например, не можело да стане без да се плати подкуп на турската власт. Типичен е случаят със Софроний Врачански (Стойко Владиславов), който е бил въведен в свещенически сан едва, след като котленските чорбаджии, при посредничеството на владиката, са платили на турските аги, поисканата за това сума.

Бакшишът и рушветът обаче, до Освобождението от турско робство, са се преплитали в икономическата и социалната култура и по чисто български канали – не един и двама чорбаджии, изпаднали във финансови затруднения, оглавявали инициативи за строеж на училища и черкви, с тайната надежда да се „пооблажат“ от общите пари и така да стабилизируют положението си.

Тази ситуация обаче, коренно се променя след края на турското робство. Във вече освободените български земи се установява един неприкрито корумпиран, клиентелистски модел, при който политическите партии скоротечно започват да придобиват характеристики на организации от мафиотски тип. Процесът е изключително улесняван от обстоятелството, че ориенталските навици си остават изначална природа на българската административна машина.

Много от държавните и общински служители, доброволно и без задръжки, се оставят да бъдат подкупвани, като привилегия, че са се домогнали до заемания от тях пост.

Докато в Османската империя българите са имали ограничен достъп до управленски позиции, след Освобождението, чиновничеството се развихря. Броят на общинските и държавни служители се увеличава лавинообразно. Ловките политикани бързо схващат значението и изгодата от чиновническите постове, които могат да се използват като награда, за най-„заслужилите“ партийни активисти.

Държавните и общинските служби се превръщат в най-съществената част от бакшиша, който всяко ново правителство раздава на привържениците, роднините и любовниците си.

Щатът на чиновниците се „раздува“ несъразмерно спрямо нуждите на държавата и ресурса на бюджетите. В края на ХХ век, по брой чиновници, България изпреварва всички европейски страни, с утвърдени административни традиции.

Така например, към 1899 г., у нас, на 1000 души население са се падали 10–12 чиновници, докато по същото време в Германия, същият брой хора е обслужван от едва 5 чиновника.

Политическата нестабилност в страната допълнително разраства ла корупцията. Временното пребиваване във властта и явната заплаха от предстоящо политическо уволнение дава силен тласък на стремежа към осигуряване на битието (тук и сега!) чрез корупция с натрупвания, които да осигурят комфорт за времето на твърде вероятната опозиционна безработица.

С цялостната си практика, при назначаваните от него правителства и дори с подкупните си жестове (раздаване на златни наполеони „за

спомен“, позлатени часовници, гуамантени брошки и игли) на отделни политици и висши гържавни служители, българският монарх Фердинанд насаждал сред тях сребролюбие и раболепна всеготовност. По този начин, той загълбочавал дефектите на българската политическа система и обезличаването на т.н. български политически елит. Ето защо, никак не е случайно, че наблюдателните съвременници на тези събития го опериличавали на турския султан Абдул Хамид.

Практически, изцяло е била съсипана идеята на борците за национално освобождение за чиста и свята република – в освободена България, турският деспот само е бил заменен с един подобен на него, който под маската на конституционната монархия, не променя съществено предходните управленски практики. Драматично доказателство за това е фактът, че след като първото българско правителство е съставено на 5 юли 1879 г., сведенията за корупция в него (в съдебната система) започват да постъпват само четири гена по-късно, на 9 юли. След няколко седмици се разразяват още скандали, този път за корупция в митниците и строителството на пътищата. Но тези нейни прояви са по високите етажи на властта. На по-ниско ниво, тя манифестира в по-примитивни и нерядко – в натурални форми.

Запазени са данни за военните доставки и дипломатическите служби. Така например, през 1882 г., за закупените мебели на дипломатическото представителство в Букурещ, е осчетоводена двойно по-голяма сума от реално изразходената. Офицери и сержанти от пограничния батальон в Кюстендил пък, отказвали да пропускат пътници и търговци през границата, докато не им платят „нещо, на ръка“. Пак тогава, в-к „Български глас“ съобщава, че околийският началник на Трявна – Илия Бонев, рогнина на вътрешния министър, принуждавал жителите на околните села да го снабдяват безплатно с гърва.

Тези и много други случаи показват, че в ранните си етапи на капиталистическо ошлайфване, българската корупция е имала не само пирамиден, но и повсеместен характер, с ярко изразена безогледност, безочие и наглост, на всички нива.

Още тогава, в съдебната система, тя предлагала много добри възможности за „извънцатно“ забогатяване на властените.

През есента на 1894 г., директорът на Пловдивския затвор – Крум Карапетров, става посредник между негови „питомци“ и адвокати, имащи влияние в управляващата партия. Той получавал от обвиняемите и осъдените пари, които предавал на адвоката Стефан Бобчев, като гаранция, че ще им издейства оневиняване или помилване. Впоследствие, Бобчев разделял натрупаните суми с министъра на правосъдието Теодор Теодоров – негов шурей, който пък издействал помиловките и оневиняванията.

Анализите са запазили и доста подобни „работни“ схеми с участието на депутати и магистрати от Свищовска околия.

Предельно безскрупулен в стремежа си за лично облагодетелстване е бил и самият министър-председател Стефан Стамболов, с чиято болезнена комарджийска зависимост е бил запознат дори самият монарх.

В сдружение с кмета на София – Димитър Петков, той изкупувал десетки евтини парцели в столицата, които многократно повишавали

цената си, при всеки нов регулационен план на града. Очакваните промени обаче, не били публично достояние, поради което премиерът и кметът са знаели достатъчно, за да изберат за себе си „най-апетитните“ парцели. Във вихъра на тази градоустройствена вакханалия, Стамболов например подарил на една своя 15-годишна „симпатия“ половината от днешната улица „Пиротска“, с което разкошно осигурил не само нея, но и за поколения напред, преживелите я нейни наследници.

Корупционни ползи са извлечени и от всевъзможни международни договори, по които България е била страна (външни заеми, минни концесии, оръжейни сделки), като в аферата „Шарл и Жан“, за която даже днес, в извратливата УИКИПЕДИЯ, може да се научи, как е оплела в мръсните пипала на подкупа освен двамата герои – Фердинанд и Рачо Петров, още двамата министър-председатели и двамата военни министри, продали негодно оръжие и боеприпаси на борците за освобождението на Македония.

В съзвездието от корупционни случаи блести и един изгладнял финансов министър – Лазар Паяков, който гузно се опитвал да обясни с получаването на някакво наследство внезапното си забогатяване след сключването на един външен заем, през 1904 г. Този заем гискрегутира корупционно и министъра на търговията и земеделието Никола Генадиев.

При отпускане на парите, от френската „Банк дьо Пари“, в договора, изрично е записано условието, че част от тях, задължително трябва да се употребят за изграждането на ж.п. линия Велико Търново-Трявна-Боруцица. Такава линия не е била най-належащата за развитието на националната ни икономика, но пък е била тясно свързана с частния интерес на самата банка-кредитор, която лично и чрез подставени лица притежавала мажоритарен дял от мината „Княз Борис“, в Тревненския балкан. Държавно построената жп линия, в близост до мината, „гарантирала“ многократно печалбите от добиваните въглища.

Ето защо и на министър Генадиев, който тържествено „отрязал“ лентичката на трасето, също бил връчен значителен пакет поименни акции от минната експлоатация.

Горните редове са само леко повдигане на мръсното перде на корупцията в България, но едва ли е нужно да се описва всичко. Едно обаче е ясно със сигурност – всичко ново, под Слънцето, в тази парясана от Бога земя е уж добре забравеното старо...

Марко Ганчев
на 90 години
РАЗГАДАНАТА
УСМИВКА

Стихотворения

ДНЕВНА ЛЮБОВ

Игваше денем при мене жената омъжена.
 Игваше весела, не игваше тъжна.
 Радваше се, че можела да открадне
 от живота любов и то посред пладне.
 Но имаше странния навик да пали нощната лампа.
 Ставаше светло като на театрална рампа.
 Не съм знаел, че действително осветявала грама
 с тая лампа жената, и то голяма.
 Бяха даже и дневните срещи за нея разкош,
 но мечтаеше тя за любовна нощ
 и запалената лампа ѝ даваше тая
 илюзия, че среднощ е дошла в моята стая.
 Може би обществото съвсем не греша,
 когато говори за тъмните женски души.
 Но ето че понякога се случва, нали,
 една нощна лампа да ги осветли...

УБИЙЦАТА

На родственицата далечна баба Дора,
 наскоро върнала се стара от затвора,
 където казваха, че влязла като млада,
 поклонник беше детската ни кавалкада.
 Към най-любвеобилната от всички баби
 търчеше всеки лакомството ѝ да сграби.
 Любовникът ѝ бил пъдар и имал пушка,
 с която той успял мъжа ѝ да ошушка

освен по нейно поръчение идеино,
и при участие на място нейно дейно.
Родителите ни разказваха с омраза
това, но то от бабата не ни отказа.
Било какво било, но да не става дума
да се лишим от лукчето и от локума.
И аз в живота патил съм от хора с маски,
но пък от леги Макбет съм получил ласки...

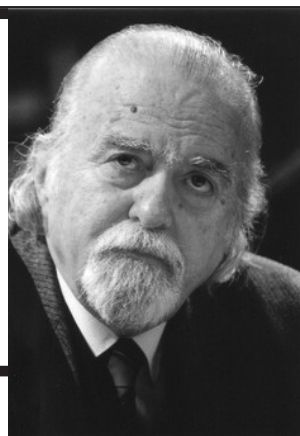
РАЖДАНЕТО НА АФРОДИТА

В село, в кътче ужким скрито,
ала явно дяволита,
гола в дървено корито
къпеше се Афродита.
Не на видеокасета,
не на цветна снимка порно
аз я гледах в пубертета,
а на живо и безспорно.
Права докато се реса,
стичаха се струйки тънки
да ми кажат точно где са
най-божествените гънки.
Както в онова корито
над оскъдната му пяна,
сигурен съм, Афродито,
не си била тъй желана.

Критически отзиви

Петър Донеvски
ПОЕТЪТ
С НЕПОКЛАТИМА
ВЯРА В ДОБРОТО

Драгомир Шопов

Нека да споделя откровено...

...Няколко пъти съм сядал да напиша нещичко за поета Драгомир Шопов, но все не се решавах докрай и все отлагах. Не знам и сега гали ще намеря най-точните думи, за да изразя моето уважение към човека, който ме откри като автор, даде ми стимул и определи вярно моя творчески път. Страхувам се гали ще намеря правдивите, а не хвалебствени думи, защото, както казват за него литературните ценители на хуманитарното слово, той живее в една земя гревна, божествена, свещена като храм и в която завинаги ще остави своя вековечен български корен. И който знае, че да си силен трябва да имаш непоклатима воля в доброто. И да пазим вековната памет на България.

Драгомир Шопов – един нежен лирик, ярък публицист, общественик роголюбец, скътал свиден спомен за „старата бащина къща, с прозорец, от който гълъби кълват трохи и старинен двор, потънал в зеленина, ухаеща от аромат на череши, вишни, черници, круши, двор с кехлибар плодове и цветя, най-вече перуника и момина сълза.“ Двор... С она романтичен изглед към Витоша и Люлин планина. И бленувани мечти.

По какви ли пътища не е пътувал роголюбецът поет. „Какъв живот! Проскръзва тишината... И нищо друго – само черен път. Вървя навсякъде. И все нататък – за опрощение или за съд“ – споделя поетът и сам разкрива своята биография. „В моя дом съвсем спокойно се влиза. Махнах всички ключалки. Ключовете захвърлих сам... Какво може да вземете? Втората риза, която и без това щях да ви дам... Боже, закриляй птиците под моята стряха... И това небе над нас запази.“ Как откровено изповяда душата си творецът, който винаги ни е радвал с жизнения си поглед към реалността на времето и общественото битие. Художник по душа и съвест той е една от ярките фигури в българския творчески свят.

Роден на 13. 08. 1938 год. в София, завършил Българска филология в СУ „Св.Климент Охридски“, бил е завеждащ отдел „Поезия“ към главна редакция „Литература и изкуство“ на радио София. Работил като гл.редактор в-к „Земеделско знаме“, Почетен Председател на БЗНС „Ал.Стамболийски“, Народен представител в 37 и 38-мо Народно събрание. Бил е член на УС на СБП, Славянското дружество в България, чл. на СБЖ. Издал е 36 книги с

поезия, публицистика, кривка и детска литература. По негови текстове композитори създадоха незабравими песни и мелодии. Творби на Драгомир Шопов са преведени на руски, полски, белоруски, английски, френски, румънски и гр. езици.

Обикнах Драго Шопов – моя писател с висока естетическа норма... Поет, журналист, творец с чист морал и човек необременен с подвизите на „днешните демократи“. Обикнах неговата лирика, усещах неговата искреност, с която вникваше в човешката душа и като изкусен майстор ни разказва за видяното там. Драго ми е да бъда в компания с Драгомир, и заради обичта му към земята, кърмилницата, която дава живот на всичко, за която Драго с радост и гордост живее. От земята той получава опора, стимул и непоклата вяра в доброто. Поет, мъдър, човечен, който се радва на приказните сезони на годината, на забучалия в планинските вериги вятър, и гревните истини, откриващи големия смисъл на живота ни.

Чета и препрочитам творчеството на Драгомир Шопов... И отново го преоткривам по-зрял, по-мил, с много опит и нов житейски път. Лириката му е написана с истинско човешко преживяване, дълбоко, открито и нежно, с неспокойна гражданска съвест от тревожните дни, в които живеем днес и от безбожното безразличие на днешните политици към оцеляването на България от утре. Каква съдба, какво ранено време? Понякога поетът е тъжен, смълчан, бягащ от светския шум и парадност и обидено пита в днешното тревожно ежедневиe, дали е наранил със сурова клетва, дали е обидил някого за нещо, та му е съдено неговите стъпки да глъхнат нечути и да не вижда пред себе си брод... Тъгува, че днес търсачите на истини у нас са много по-малко от търсачите на скритите дълбоко в земята златни, сребърни и какви ли не други съкровища. Очите му се насълзават, защото той обича хората, вярва в доброто и таи надежда да се върне времето, онова време когато учениците ставаха на крака и сваляха шапка щом край тях минаваше учителят. Но колкото и да е раним, чувствителен и тревожен, той остава верен на себе си и отново гарява своя читател с гражданска отговорност, творческа възбуда, с упование, вяра, мъдрост и надежда в игните дни. Не емоция, а съвест и истинско Родолюбие е нужно днес на България, за да я има в Бъдното и да не се връщат някога нашите потомци с много тъга и неизказана виновност към нас. „Понякога е нужно малко... Една китара и няколко песенни строфи. И по клоните на живота да трепнат птичи крила“, „Една птица да прелитне в съня му и на заранта върху възглавницата си да намери птиче перо.“ Каква мечта, каква надежда само...

И днес, макар и с натрупани години, очите на поета си остават млади, огнени... И макар под тях да има тъмни сенки, те излъчват „умен поглед, пълен с възшебство и мечти.“ Излъчват пориви... „Най-егрите звезди аз тук ще събера и по пътека от звезди ще се опитам да се движа“. Понякога с приятели се питаме – Що за поет е Драгомир Шопов...Та той има генетичен талант да усеща радостта и болката на хората, причинени от асматичният пристъп на времето и промененият свят, в който живеем, в който никой никого не познава и не признава, защото всичко се променя така бързо и безпоощадно...“ Небето е кално, издъхват птици, ниби съх-

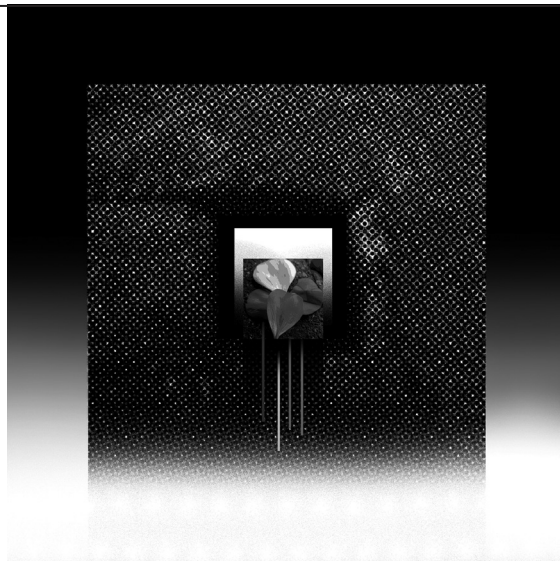

нат в зрачината, къщите потъват в забрава, тревожен залез ляга над селата и едва тук-там, някъде около реката, с тъга хлопатар плаче след уморените стъпки на стар овчар...“Особено ме трогва милият спомен на поета за неговите родители. „Не искам друго... Искам само, когато нощ се спусне върн, ти от небето да дойдеш, мамо, и да забиеш с детското ми одеало моя сън.“ Поетът е много мил и към своята най-голяма опора... Неговата Галя. „Видяхме много, а какво ли ни очаква на старини...“ „И сладни дъхът на циганското лято... С тебе дъва към върха вървахме дълги дни. Ние търсихме обич, търсихме думи, в които любов да личи... Но Бог за нас да се помоли след всички преживяни дни.“. Силна е лириката на Драгомир Шопов – стихове писани просто, човешки, в които има и болка, и радост, и страдание и упование за доброта, човечност, любов, съхранени в душите на хората, душите населени с хармония, чудни багри и пейзажи на сезоните и природни превъплъщения. И днес макар да върви по есенна пътека, поетът пази своя златен трон.

Поезията на Драгомир Шопов е високо хуманна, патриотична, роголюбива, вярвам, че колкото и да минават и се множат годините, тя няма да остарява, винаги ще бъде достояние на широка общественост защото поетът е с непоклатима вяра в доброто, с поезията си ни показва свят с надежди, пориви и мечти за по-добро бъдеще и достоен живот в обичаната от всички нас България.

17.11.2021 год.

Гр. Враца.

**проф. БОЖИДАР ЙОНОВ • Цвете за теб,
дигитално изображение**

Лалка Павлова
ЧОВЕКЪТ И НЕГОВИТЕ ИЗБОРИ
В СТИХОСБИРКАТА „КРИЛАТА МИ“
ОТ МАРГАРИТА МАРТИНОВА

Всеки житейски избор носи в основата си някаква вяра, обвързана с известно познание за живота и света, макар и първоначално да не го осъзнаваме. Въпросът за взаимовръзката, взаимоотношкването и взаимопроникването между съдържанието на понятията „вяра“, „религия“ и „избор“ като тема за размисъл съществува още от дълбоката древност. За Аристотел (384–322 г. пр. Хр.) всички причинно-следствени връзки в нашия свят имат свое начало в т. н. Същност, в която няма нищо материално, защото представлява чиста енергия, безтелесен Дух, съчетаващ мислене, действие и разум, в съвършена мисъл. Според него Бог въздейства на света не с това, че активно присъства в този свят, а чрез устремеността на всичко съществуващо към Него (трактатите „За душата“ и „Метафизика“). Въпреки че Тома Аквински (1225–1274 г.) преобразува учението на Аристотел в съгласие с християнството, като поставя акцент върху връзката между вярата и разума („Сума на богословието“), във философските си тези твърде често цитира своя древен предшественик и на базата на неговите съждения достига до извода, че постигането на знание за материалния свят може да стане чрез идеите на разума, а не на сетивата. Разумът води до вяра, а вярата стои в основата на убеждението за истинността на нещо. Върху тяхната основа се надгражда фундаментът на изключително важното за всеки човешки живот понятие – за избора, пряко обвързано с индивидуалния жизнен път на личността. Кое да изберем на прага на живота си – да се облегнем на готовата формула на миналото, създадена чрез опита на нашите родители, или да предпочетем чистото пространство на бъдещето, в което сами ще полагаме своите точки, тирета и многоточия на базата на собствения си сблъсък с материалния свят, върху който Съдбата ни е положила като съчетание от дух и материя. Именно този проблем стои в основата на стихосбирката на Маргарита Мартинова „Взemi крилата ми“, издателство „Български писател“ и издателска къща „Прима прес“, Сф., 2021 година.

Една книга въздейства на читателите още с външния си вид, със заглавието си, с начина на художествено оформяне на нейната корица. Заглавието на стихосбирката на Маргарита Мартинова и акцентуваният брой на творбите в нея още на корицата ѝ (66 стихотворения), предизвиква размисли за символиката на образа на крилата и на числото

66. В световното културно пространство образът на крилете се свързва със стремежа на душата да достигне наиндивидуалното свое състояние, като се отпласне от материалната обвивка на тялото и с помощта на познанието се опита да достигне до божественото. Крилете обаче нито се получават даром, нито се купуват отнякъде – те трябва да се извоюват с цената на унициационното пречистване, което се постига бавно и с много лични жертви. Затова заглавието на стихосбирката на Маргарита Мартинова звучи предизвикателно – подвеждащо, обвързано преди всичко с цифровата символика на числото 66, което сочи лирическата героиня като посредник между принципа и проявата на майчинския инстинкт за състраданието и стремежа за взаимопомощ, за желанието да жертва част от себе си, за да подсугури баланса и хармонията между току-що прохождащия млад човек и непознатия за него свят, защото „майките и без крила са лесни...“, те ще бъдат щастливи, ако „децата им летят“ („На Стаси“). В срещата на двете поколения образът на лирическата героиня, чрез числото 66, посочено на корицата на книгата, се слива с представата за Ангел 66, който напътства и дава духовни сили на човека в сблъсъка му с проявите на Сатаната в земния ни свят, той е призван да обгърне неопитния млад човек със своята безусловна любов, състрадание и щедрост, за да му помогне да преодолее всяко предизвикателство, пред което ще го изправя бъдещето. Ангелът, превъплътил се в образа на родителите, трябва да го научи на истините, до които те са достигнали – но без да го поучава назидателно, без да го подчинява на собствената си воля, без да го лишава от правото му на избор за собствена индивидуалност. Неслучайно заглавието „ВЗЕМИ КРИЛАТА *ми*“ поставя проблема за личния избор, акцентувайки го и графически, и цветово, чрез особеното изписване на притежателното местоимение „ми“. В семантиката на композиционното подреждане на творбите в книгата също е акцентуван проблемът за избора – стихотворението „На Стаси“ е изведено самостоятелно, дори пред съдържанието ѝ, като по този начин се дава знак на читателя, че то представлява ключова творба за цялата стихосбирка, още повече, че заглавието ѝ всъщност е цитат от него. Императивът „вземи“ подканя, но не представя резултат от действие, което дава възможност на субекта, към който е отправен, сам да направи своя избор как да постъпи. Резултатът от решението му е поднесен чак във финалните творби на книгата чрез стихотворението „Сляп избор“.

Произведенията в книгата на Маргарита Мартинова са разпределени в осем цикъла със собствен паратекст, който акцентува съдържанието на последователно подредени във времето периоди от земното съществуване на човека: „Светлата и тъмната страна“, „Всичко е любов“, „Творчество пророчество“, „Вяра и съмнения“, „Демисезони“, „Началото и краят“, „Мъртвило“, „Спасение дебне отвсякъде“. Лирическата героиня в тях превежда читателя през сезоните на своето битие, за да му разкрие онези истини за смисъла на човешкия живот, до които сама е достигнала чрез личните си избори по време на кръстопътищата и изпитанията, пред които я е поставяла Съдбата. Младият човек току-що е поел щафетата на живота си напред, в хода на лутанията и търсенията на посоката

на собствения си път ударите на живота могат да го повалят или да прекършат волята му да продължи да се бори за правото си на щастие. Човешкото съществуване е краткотечно, в него „надеждата е шепя зърна“ в „изронената пазва“ на бързо променящия се свят и е твърде вероятно да остане под руините на „рухналото време“. Лирическата героиня – поетеса е част от миналото, част от листопада на това рухнало време, тя е онзи „тревожен гълъб на перваза“, в чиято мисъл е узряла истината, че е невъзможно да се учим без болка, но и че „изборът, а не шансът определя съдбата“ на човека (Аристотел), че за нея „светът е стар, / за теб е тесен“, че лейкопластите по вените, в които вече стихва „състената утайка на кръвта“ ѝ, не могат да върнат назад времето, в което „човек расте със своите мечти“. И затова щедро, с майчинска грижовност и жертвеност, с надеждата да види летежа на гетето си, му предлага своите крила, докато неговите пораснат и укрепнат. Това своеобразно поетично предисловие на книгата събужда тревога, дори страх пред онзи, който току-що е застанал на прага на живота си. Той първа ще открива истината, че смелостта е най-важното човешко качество и че от него зависят проявленията на другите. А да „събереш“ себе си, да преодолееш страховете си, е възможно само тогава, когато знаеш какво те очаква. Така със стихотворението „На Стаси“ Маргарита Мартинова поставя първия щрих в композиционната рамка на книгата, в която след това ще полага детайлизирано рисунъка на собственото си познание за живота, за да я затвори в края ѝ с предупреждението, че „дежурният предател“ сред „лисунгерите“ вече чака със стрела в колчана си и следи внимателно „орлите отвисоко“. Всяка човешка мисъл, всяко действие или емоционално състояние на лирическата героиня или в рисунъка на света, в който тя е положена, са представени с богато нюансирано метафорично слово, което прави съпричастен читателя, ако той съумее да прочете и онова, което имплицитно е вписано между редовете на произведенията в книгата.

Първият цикъл („Светлата и тъмната страна“) носи още в паратекста си символните кодове на светлината (знак за познанието, свързано с живота, за спасението и щастие, но и за пътя към тях, който може да изведе човека и отвъд светлината – до произхода на въображението, родено от нея) и на тъмнината, на мрака (символи на нещастие, наказание и смърт). Стихотворенията в цикъла акцентуват мотива за взаимопроникването между светлината и мрака като начало и край на жизнения път на човека в неговото земно съществуване: „все по-кратък е пътят“, „влизва сянката тъмна като къса кама“, „все по-дълга тъгата“, „все по-кратък сънят“, „все по-близък е краят“. По подобие на Пенчо-Славейковия цикъл „Сън за щастие“ земният път на човека е видян като сън, но граматично-трагически осмислен сред пусати градове, „потънали в изворна вода“, в която ръцете се разпадат в пясъци, а плътта в мигени черупки, като мираж, обгърнат в черната мъгла на Мировата скръб. Единствените светлинки, които мимолетно проблясват в мрака на битието, са „гълъцката вино с приятел, / споделена в зори“ и „звездата“, родена посред земната мъка. Човекът се е превърнал в пеперуда с мъртви крила, скрита в кибритената кутийка на своя затвор, в безлистно дърво, около което

слухтят гървари „с брадви като пушки“. В началото на своя жизнен път лирическата героиня е била изпълнена с огромна енергия и много мечти, подчертани чрез многократното повторение на глагола „исках“ в минало свършено време („Душа – заложница“), но за съжаление „Юда, предрешен във зрача“ не позволява тяхното събъване. Заложила душата си, лирическата героиня живее „в гората – на високото-студено“, за да спаси от неговото посегателство светлината на своите „рими любими“:

*Гълтах дума след дума и чудото стана.
Вън светът – сгромолясан, водата – изпита.
В мен е езеро бистро, цветята – в нирвана,
със небе светлосиньо до блясък измито.
На гърба ми мъчаната риза – протрита.*

*Оглушалите риби прочуха реката.
От гнездата излюпени думи излитат:
всеки ред е дописан и стих е изплакан.*

*Подмених си живота в ням обет пред съдбата.
Днес си искам обратно чисто-бяла душата.
„Душа – заложница“*

А тя, душата ѝ чисто-бяла, сред този свят, който „не ни оставя шанс / да сме / добри“, в който „април е куче, / вързано / в снега“, а човешката съвест – „бездомница с побъркана душа“, като по божие чудо се преражда в една Мария, която „недокосната върви“ из болния и „истерясал от тревога“ свят, за да върне обратно вярата в красотата на живота, за да го нахрани с хляба на онзи неуморен хлебар, който „от три до три“ плаче, пее и меси тестото на „детство щастливо“, „на сладка филия със мед от липи“ („Кръговратът от три до три“). Хлябът, символ на божие присъствие, е свързан с малките тайнства на количествените промени. Пасхалният хляб е знак за чистота и жертва, защото е съчетан с виното – метафоричен образ на големите тайнства на качествените промени. Именно от тяхното съчетаване произтича внушението за кръговрата на живота „от три до три“.

За Маргарита Мартинова еднственото нещо, което може да превърне сънят-живот в реалност, е любовта. Неистовата жажда („Танцува ми се!“, „Прегръща ми се! С есента. И с теб.“, „Напива ми се!“) неочаквано за читателя е въведена в стихотворение, което чрез рефрена си „А тъй е рано, ах, така е рано!“ асоциативно свързва читателя с „Писмо“ на Никола Вапцаров: Ти помниш ли как / някак много бързо / ни хванаха в капана на живота. (...) А беше рано, беше много рано.“ Четирикратното повторение на рефрена в стихотворението „Полутонове“ на Маргарита Мартинова едновременно драматизира човешкия ген, но и аксиологизира споделеността на чувството, имплицитно вписано в образа на нощта:

*Будилникът звъни и прави рани.
Във ракли сънищата са прибрани.*

*Кафето в чашата на сутринта горчи.
Във огледалото е друг, но не и ти.
Нощта отнесла е любовните тюрбани,
с които е красила вечерта ни.
„Полутонове“*

Денят опъва края на границата между влюбените, превръща тяхната обич в „далечен хоризонт“, поставя ги сякаш в двата края на света и превръща чувствата им в „измислени слънца“, в миражен сюжет, „във който се докосвахме / отвъд живота. И отвъд смъртта.“ Оказало се е, че и любовта им, също като живота, е краткотелна, но пък е последната „връзка с Бога и Рая“, тя е красив сън, който лирическата героиня ще възкресява в своите нощи, за да може „да гиша“, да живее. И ако все пак любовта е неутрайна като реалност (въпреки че според Библията вечността на Бога се отъждествява именно с нея), то за Маргарита Мартинова частицата от Бог в човека е преди всичко мисъл, творчество, насочено към познанието за света и себе си, изкристализирало в хога на битките, изпитанията и кръстопътищата, на които я е поставяла Съдбата. Бог е познанието за Истината за живота и смъртта, която се придобива с много упоритост и лични жертви. Познание, извоювано дори с „гръклян прегрязан“, от който „капят стихове под клоните“.

Цикълът „Творчество пророчество“ е изключително експресивен, населен със сенките на Айнщайн, Бодлер, Емили Дикинсън, Гео Милев, Саваторе Куазимодо и всички творци, за които е валидна мисълта на Аристотел: „Високо мислещият човек трябва да се грижи повече за Истината, отколкото за това, което хората мислят.“ Те са бунтарите, способни да разбият „римите на милион парчета“, да нарежат с лазер стиховете, да изтръгнат езика на думите с клещи и да го заковат с пирони, но да накарат словото да свети, „когато светлината не достига“ в душите ни. Те могат да възкресяват красотата дори само „с една-единствена пчела“, с „една мечта“ и една ливада, събирайки меда на думите „в кошнички от самота“. Те искат да върнат отново сразената ни памет, да сплотят времето и в мрака на битието да накарат, с едно око дори, написаното да свети, защото вярват, че „Христос, повел с лъчите си поета, с едно око помежду нас върви“. Личната творческа изповед на Маргарита Мартинова свързва миналото със сегашността, в която съдбата на твореца не е по-лека от тази на неговите предшественици:

*Живях на мъртвите в света
и търсих смисъла.
В безсмъртието и смъртта. „Цветя на злото“.
Кръжаха думите край мен – души орисани,
сълзи-светулки над самотната
Голгота.
В гората листите
опаднали покълваха,
цъфтяха рими на „прокълнати“ поети.*

*Крещяха бухалите слепи и осъмваха
в „един-единствен лъч“,
останал им да свети.
Вълчица в мръкналото,
тъмна неизвестница,
с гръклян прегризан вия ноцем към луната.
И капят стихове под клоните, дървесните,
за да ги лочи, до повръщане,
земята.*

„Decadence“

Макар да носи в себе си божествената искра на творческите заложи, поетът също е човек, който върви „по вкочанената земя“ и търси място, където да засее зрънцето на своята вяра. Разкъсан е от съмнения, че може „със заблудата“ да свикне и да се поблазни от мисълта, че е „облечен в кител бял на адмирал“. А всъщност Съгбата отгавна е „покръстила“ виното на живота с вода и той, като всеки друг човек, е само една „проекция от кал“ на небесната флотилия, въобразил си, че Съгбата го е гарила с крила:

*Спри!
Човече, събери крилата!
Тя те маме, докато си жив.
Крез е казал: „След смъртта съгбата
ще покаже – бил ли си щастлив!
„Събери крилата“*

Животът в този свят, в който никой не знае „кой беше жертвата, кой палачът“, в който всички се варим в един казан и „уж вървим, а пък стоим“, ни е превърнал в „пресъхнали реки с изтекли в пясъка води“ и дори Бог вече не иска да ни е баща. А тя, лирическата героиня на Маргарита Мартинова, продължава да залага „ва банк“, вярвайки, че истинските моряци „пътуват със мечтите си“ и само „страхливците умират у дома“. Заблудата ѝ я превръща във „висока вода в стомна заледена“, в „замръзнал компас“, а животът „без стреме“ и „мисъл с юзда“ бързо я затваря в капана на Съгбата. Последното зърно на надеждата е забравила в багажа на отминалите си дни и има опасност да свикне, да се примири с положението си, очаквайки, че все някой ще измисли много бабен трен, към младостта ѝ наобратно да пътува. Достигнала „на жизненото поприще средата“ (Данте), тя нито може да се върне назад, нито напред да върви. Единственото, което ѝ остава, е да бъде самотна птица в ранено гнездо, която не знае, ако заспи, дали ще се събуди на следващия ден. След тази особена граница на битието човекът усеща само своите „демисезони“, в които всички са равни пред страха и съгбата ги измерва с един и същи аршин. Хората в тях са „ни живи, ни умрели“ и вече няма кой да прибира зърното, „с мерак посято“, защото „няма ред кой първи да умира“, но и не идва ред на никого да живее в болното време, притаено зад вратата

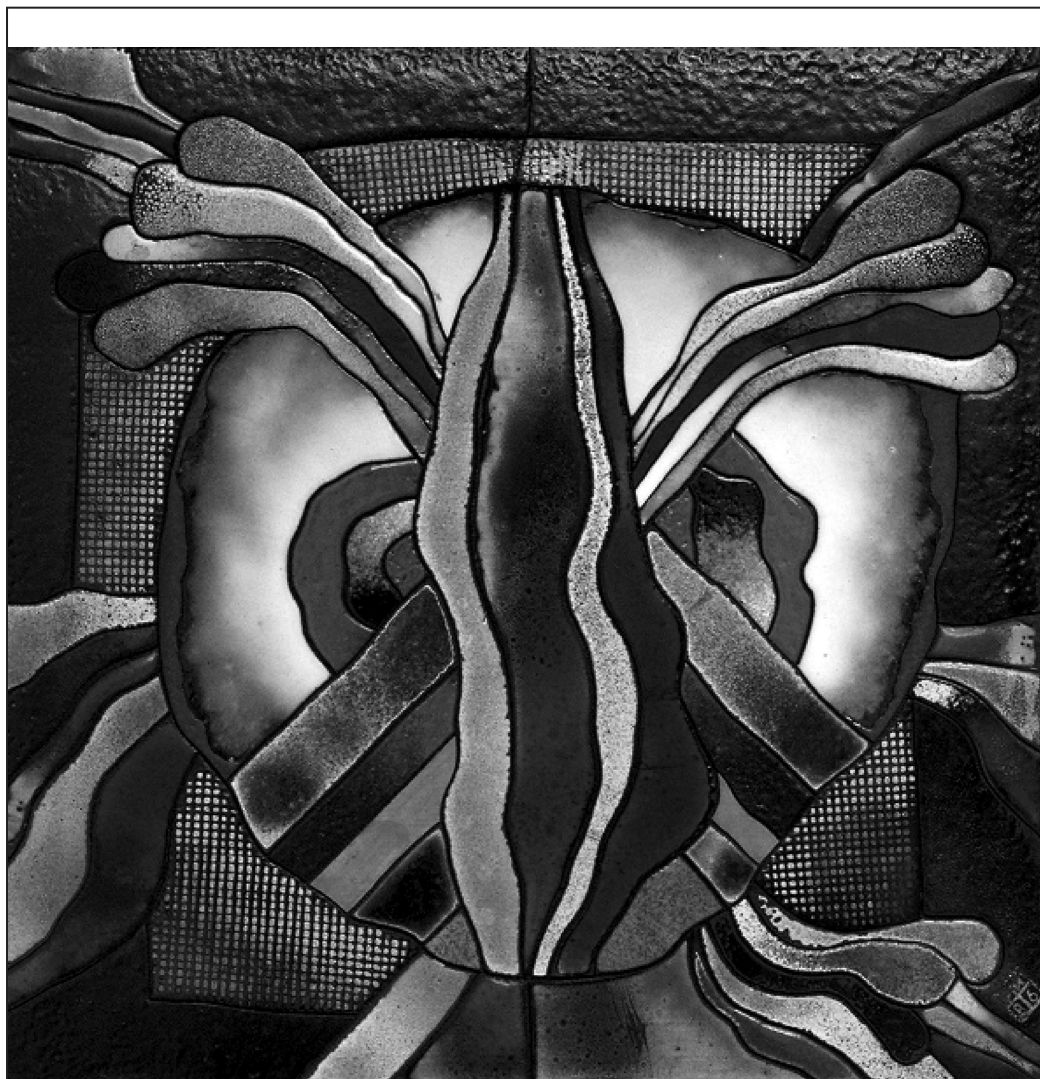
на всяка къща. В призрачните видения на човека гори пролетта, сезонът на надеждите, не прилича на никоя друга досега – в очите ѝ се оглежда лудостта, цветовете са без корени, от небето вали черен сняг през април, а безкрилите птици падат в тревата. И „не е живот / животът след това. / А суха вейка – пролет след войната.“ След такава пролет вече нищо не е същото – лятото е уморено и от небето вали тъга, заблудена лятна мечта троши колелата на мечтите в камънака, „тишината е страшна и приижда направо отгоре“, всичко е разполовено – гордостта, милостинята, краят. Едната половина се е свлякла „без гръх пред вратата“, а другата половина само с едно крило „до смърт за живота се бори“. Есента на живота съблича до голо „и зло, и добро“, „брули слънцето с черно крило“, рони светлината в душите зърно по зърно от чепката на циганското лято, в което човекът се е свил като „птица с ранено гнездо“, примирен, че и след него животът ще продължи по своя път. И може би само в някаква сюрреалистична картина на някой следващ живот ще се повтори тази „метафизика на тъгата“ с татуирани спомени и обувки износени „сред парфюм от въздушки във шишето на зграча“ („Метафизика на тъгата“). За да може в някой измислен ген Той и Тя да се върнат отново в града, в който са се разделили... Някога... Когато Времето го позволи. Защото не някакъв измислен Бог – бил той Христос или Мохамед – а Времето е „общата пълна връв“, която свързва всичко живо на тая земя. И ако човешкото време има край и го възприемаме като отсечка между раждането в реалността и границата с отвъдното, то вселенското време е безкрайно. И човекът е безсилен пред неговата воля. То иска от нас и ни казва какво трябва да приемем безусловно – порива да полетиш, дори да си без крила, „да сложиш на мечтите си юзда“, да отнемеш чуждия живот или своя, да държиш думите си под езика скрити, да се отречеш от бога или да съсещеш вярата си. То, Времето, е нашият сяп избор да бъдем, да ни има на тая земя, защото то е Животът, който държи стрелата в колчана на вселената и от него зависи всеки край и всяко начало („Сяп избор“).

Поетичният свят в стихосбирката „ВЗЕМИ КРИЛАТА ми“ на Маргарита Мартинова е изключително богат на визии, багри и смисли, сложен и многопластов, събрал като в калейдоскоп творческите хоризонти на най-мъдрите представители на човешката мисъл и художествено слово в хилядолетното еволюционно развитие на човечеството. В поетичните ѝ текстове се срещат по своеобразен начин Малкият принц на Екзюпери, Дориан Грей на Оскар Уайлд и Гарванът на Едгар Алан По, води се дискусия за ролята на Бога и Времето в безкрая на Вселената и в границите на човешкото битие, кръстосват ипозите си Истината и Лъжата, Мракът и Светлината, Доброто и Злото и поставят фундаментални въпроси, свързани с разума, вярата, религията и Бога:

*Кажете, щом
„Бог е Светлина“,
защо човеците
се лутат във тъмната?
Отвън покрити с небеса,*

*защо е ябълка проядена Земята?
„Диалектика на Божия промисъл“*

Мисля, че книгата на Маргарита Мартинова има отворен финал. Тя не дава готови отговори нито на въпросите, които поставя, нито на проблема за избора, който човекът трябва да направи. Читателят трябва сам да ги потърси и между редовете в стихотворенията на Маргарита Мартинова, и в собствената си душа.

проф. БОЖИДАР ЙОНОВ • Еволюция, емайл

Александра Ивойлова
**ПАРАЛЕЛНИТЕ ПРОСТРАНСТВА
 НА ПОЕЗИЯТА**

Книгата на Нина Ненчева „Паралелни счупвания“ предлага на читателя съвременен прочит на живота. И същевременно внушения, които надхвърлят времевите граници. Това е поезия, която в пределно синтезирано словесно пространство, често с иронична усмивка, но и със скрита носталгия, засяга значими теми от житейския път на човека. Излитни сякаш на един дъх, тези стихове продължават в дълбочина, в пластове на многозначното. Чрез своите оригинални образи и съгъстен мисловен заряд са вдлъждани в душевните дълбини и в загадките на битието. Без декларативност, от гистанция, изреченото в тях затваря авторовото преживяване и позиция. Тук ще открием всекидневното с цялата му битност, предметност, прозаичност дори – в съчетание с духовните стойности, които прозират през неговото було. Нещо повече – изразяват се чрез него. Дребното наглед и всеобхватното намират общата си връзка и значение в единството на света. Земно и космично се преплитат в авторска символика. Във фантазните видения на инвенцията небесните пространства добиват земни, човешки измерения, сякаш са близо до нас. Но подобно на миража всичко в тях се оказва неуловимо. Поетесата разговаря с „доктор Време“, с Всевишния, който „не чете галактичните Джойс и Фокнър“, за да сътвори света, „а – Книга за домакинята“. Във века на вездесъщата техника „слънцето си прави селфи с дългата ръка на хоризонта“; „никой вече не пише писма, даже Господ се модернизират“ (всъщност кой кого сътворява?). *От птичи поглед/ (или от самолета)/ градът прилича на гърба/ на телевизор – платка/ с миниатюрни части/ върху нея запоени...* Светът не свършва тук (някой от долната земя гледа телевизия) – но той се вижда най-добре отвисоко. Ето я и новата черква – „енориашите се молят в мола“; а край прозореца, вместо телефон, настоятелно звъни лаптопът. Няколко ескизно нахвърляни щрихи, превърнати в знаци, в обобщения, отвеждат към личното пространство – и душевността на лирическият Аз: *Сянка на дим,/ ехо от парфюм,/ холограма на вик./ Ръждясва дюлята,/ разрязана наполовина.* („Собствена стая“).

В книгата се открояват персонажи от емблематични литературни творби, анимирани топоними, приказни сюжети, връзка между конкретно и абстрактно, детайли, които разтварят асоциативни полета... Всяко понятие е одухотворено – в свят, който пулсира с ритъма на авторовите идеи. Лаконичната и парадоксална мисъл на тяхното нерядко афористич-

но звучене ги прави запомнящи се, способни да пораждат нови идеи по нишката на духовното общуване.

Майката на вулкана/ не му дава мира,/ все нарежда, не спира:/ виж Етна и Везувий,/ виж Попокатепетел/ докъде стигнаха,/ как се издигнаха!

Защо не заспиват вулканите? Колко двусмислие има във всяка дума в тази кратка фантазна история за природните гиганти, с намигване към света на хората (а и с немалко ирония) – така върви той открай време. И колко абсурден може да бъде!

В поезията на Нина Ненчева нашият свят се разпростира еднакво и във Вселената, и в Отвъдното. Неприемането на смъртта като свършек на пътя, отъждествяването ѝ с живота, въпреки разрива между живи и мъртви „след глупав кратък спор“, успява да ни убеди в общата линия между „тук и оттамък“:

Такава обидчивост / проявяват мъртвите – / разсърдват се, не проговарят / повече на живите. („Смъртта като изпокарване“).

Парадоксално, именно в разрива на „изпокарването“ границите отпадат, в него е отрицанието на края; нишката продължава и във вечната безответност.

Най-всеобемащият образ е този на огледалото, с всичките му проявления – отражения, съпоставки, паралелни светове. Отразяване (явно или скрито) на явления, на противоположности, които се определят взаимно. От едно „водно огледало“ като начало (*Градът.../ Огледа се,/ политна към водата.*) през стихотворения като „Лявата ръка...“, „Огледалото в хола...“, „Емпатия“, „Паралелни счупвания“. До автопортрета в края на книгата: *Лицето ми,/ абсурдно и почти красиво,/ е огледало – то/ отразява хората,/ небето и фантазиите.../ Недей ме гледа,/ няма в мене да проникнеш./ Поне, огледай се.* Това е може би „портрет“ и на самата книга, възможност да открием собствена интерпретация на пътуването през страниците ѝ, да се огледаме в тях. Двете „огледала“ – първото и последното стихотворение, също се отразяват едно в друго, обрамчили общата поетична картина.

Най-кратката приказка (или притча) започва с *Имало някога един цар, / той не искал да знае / колко е остарял.* За да ни отведе само с няколко думи до финала на една всъщност пълнокръвна история. И до красноречиво потвърдената истина за невъзможното бягство от преходността и собственото ни отражение („Портрет на Дориан Греј като цар“).

Особена дълбочина достига стихотворението „Държа в ръка китката на морето...“. В една приказно-сюрреалистична картина, в която мащабите на реалния свят губят значение, огледално противоположните образи разкриват философски обобщения; доказват единството си: *Море,/ не ти ли се завива свят/ от водовъртежи?/ А то ми отговаря със въпрос:/ Дете,/ не ти ли се завива свят/ от равновесие?*

Малък остава човекът пред вечното движение, пред динамичното равновесие на света – със своя стремеж да се спре, да постигне равновесието на покоя, на собствения си единствен живот.

Любовта – тя е израз на нежност – *целунах цвете / и то ме целуна;* тя е и в ироничната дисекция на страстта, в която обаче художествената мярка на интелекта отново ни отпраща нависоко:

Навехнат пръст, / изкълчен глезен, / и бодил от роза / в сърцето на гърба. / Това ли беше? / Лежим без гъх, / опарени от страст / или коприва, настред / тревите на небето.

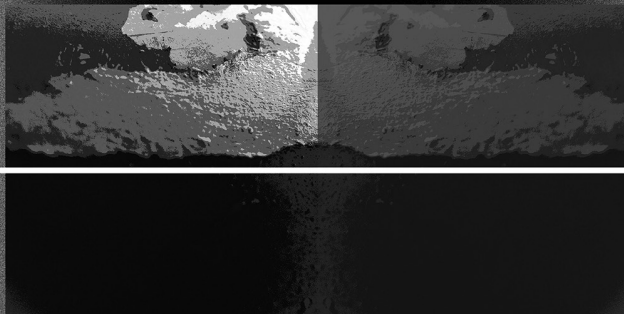
Впрочем стиховете на Н. Ненчева носят амбивалентност на чувствата. А не са ли такива те и в житейските ни преживявания?

Впечатлява категоричният графичен контур на словото, лишен от издребняващи детайли; стройната форма на стиха. И цялостният облик на книгата, за който допринасят естетските корица и графики на художника Калин Николов.

В заключение – образът на прекрасната младост, със своята жажда за живот и с очи, които не познават света:

Момиче
(по Селинджър)
Устата ѝ хубава,
очите зелени –
череша неузрели.

С лекотата, с която тази книга създава всеобемаща картина на света, тя е ново духовно приключение за читателя, преживяване по пътя на Поезията.

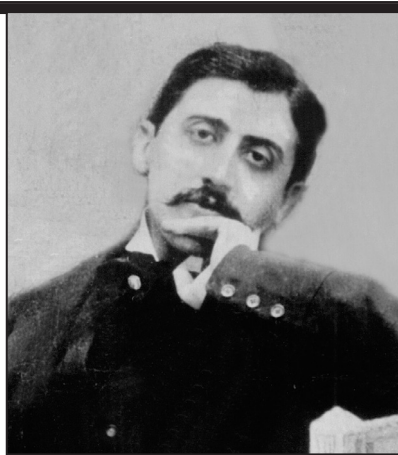

**проф. БОЖИДАР ЙОНОВ • Хоризонти II,
дигитално изображение**

Хоризонти

*100 години без
Марсел Пруст*
**ЖАН КОКТО ЗА
МАРСЕЛ ПРУСТ –
Фалшивите таланти
се боят от смешното**

Всяка нощ Марсел Пруст ни четеше „По пътя към Суан“. Тези четения добавяха към невъобразимия порядък в неговата стая бъркотията на временната перспектива, защото всеки път той започваше да чете от различно място, грешеше, пропускаше отделни строфи или цели страници, спираше, като се опитваше да ни обясни, че шапката, вдигната за поздрав в първа глава, ще придобие особен смисъл в последната, и изведнъж прихващаше да се смее, като закриваше устата си с длан. „Не, това е прекалено глупаво – повтаряше той. – Повече няма да ви чета. Прекалено е глупаво...“ В гласа му звучеше тиха молба – жалостива гама от учтиви думи и укривания. Срамуваше се, че ни е заставил да слушаме „подобни глупости“. Чувстваше се виновен. Не можеше да прогължи да чете. И когато най-сетне отстъпваше пред молбите ни, протягаше ръка и измъкваше някоя страница от разбъркания ръкопис. И ние се оказвахме на гости у Германт или Вердюрен. И след петдесетина реда всичко започваше отново. Той стенеше, хилеше се, извиняваше се, че чете толкова лошо. Понякога ставаше, свалеше късото си сако, разтърсваше синьо-черната си коса – подстригваше се сам, но тя растеше бързо и винаги цапаше яката му. Той се затваряше в умивалнята, но през стъклената врата се виждаше как, облечен в своята виолетова жилетка, седеше вдървен и изправен, подобно механична играчка, с чиния в едната ръка и с вилица в другата – ядеше прав юфка... Не очаквайте, че аз ще тръгна по петите на Пруст в неговите нощни пътешествия и ще започна да ви разказвам за тях. Ще ви кажа само, че той ги правеше с карета, която наемаше за него Албаре, мъжът на Селестин, и това беше нещо като истинския нощен фиакър на Фантомас. Пруст се прибираше на разсъмване, загърнат в коженото си палто (от гжоба му винаги се подаваше бутилка минерална вода), мъртвешки бледен, с тъмни кръгове около хълтналите очи, с разрошени коси, с бомбето в ръце, подобен на призрак. От тези странствания той се връщаше с впечатленията, които после му помагаша да съчинява своите истории. Фиакърът на Албаре изглеждаше особено зловец на дневна светлина. Денем Пруст излизаше само два пъти в годината. Веднъж го съпроводи

отначало при мадам Айен – да види картините на Гюстав Моро, а после в Лувъра – да разгледа „Свети Себастиан“ на Мантеня и „Турската баня“ на Енгр... Гласът на Марсел Пруст „Трябва да пишеш, както говориш“ – това е още една истина, която съм готов да призная. С уговорката, че стилът – това не е устната реч и съвсем не е задължително да го правим разговорен. Просто големият писател може да я следва, разбира се, доколкото е подчинен на своя собствен ритъм. Кривата, която очертава писецът на барометъра, не прилича на бурята, но е нейният точен знак. Така и нас ни вълнуват линиите на стила, защото всяка от тях е знак за определен глас. А гласът на Марсел Пруст е незабравим. Трудно ми е да го чета – предпочитам да слушам неговите книги. А когато го чета – чувам неговия глас заг всяка написана върху хартията буква. Прозата – това е начинът да изразяваш мислите си. Всичко останало са външни ефекти. Да се възхищаваш от мисълта на Пруст и да признаваш неговия стил е направо абсурдно. На този свят словото не се е подчинявало на никого така, както се е подчинявало на него. Никой не е владееел така гласа си, както той владеееше своя. И гласът му, и словото му следваха движението на неговата мисъл. Това съответствие, това сцепление, това вътрешно съзвучие говорят за великолепно устройство на неговия механизъм. Истинското своеобразие на личността му се проявява във всичко и не може да се ограничи в една или друга посока. Заговорят ли Суан или Вердюрен, Олбертин или Шарлю, аз чувам ироничния, монотонен, треперлив глас на Пруст, когато той четеше и съжаляваше, че като е започнал да чете, е „потопил слушателите във вълните на очакването“. Този глас се раждаше не в гърлото му, а в дълбините на неговото съществуване. Звучеше от някаква незнайна галечина... Като глас, който извираше от утроба... Много неща у Пруст ме караха да мисля за съществуването на нещо непознато, достъпно единствено нему. От един негов свят, в който той владеееше несметни съкровища, където царяха непостижими закони. Колко пъти получавахме от него дълги писма с множество поправки, в които съвсем приятелски ни укоряваше за някои наши постъпки. Тези писма са ключ към поезията на Пруст. Всъщност поезията у него беше не там, където обикновено я търсеха. Това не бяха розовите храсти или катедралите и останалите декорации. Поезията у него е безкрайната, стремителната игра на отражения. За да потвърдя своята мисъл и да докажа, че поезията се явява, когато самата тя поиска, ще разкажа една малка, но важна случка. Двамата с Пруст излизахме от хотел „Риц“. Както обикновено, той щедро раздаваше бакшиши и похарчи всичко, което носеше със себе си. На изхода той се обърна към портиера и го попита не би ли могъл да му вземе петдесет франка. „Всъщност – добави той в момента, в който портиерът побърза да извади портфейла си – можете да ги задържите. Бяха предназначени за вас.“ Разберете ли тази еквилибристика на мислите и чувствата, ще откриете „чудото Пруст“ и чудото на неговата поезия. Разбира се, това е само един смешен анекдот. Разказах го съвсем преднамерено. Ще напомня, че само фалшивата поезия бяга от смеха, както дяволът от тамяна. Фалшивите таланти се боят от смешното. А смехът разтоварва докрай човешката душа. Тогава можеш да видиш какво

има в нея – съкровища или пустота. Марсел Пруст обожаваше смеха. За него той беше нещо жизненоважно. Вих искал сега да опровергая разпространеното погрешно мнение, че животът на Марсел Пруст може да се раздели на две – на живот на светски лъв и на отшелник, на първи и на втори период. Това, което наричат „светски живот“, при него никога не е било лекомислено убиване на времето, от което е трябвало да се откаже. Всъщност само болестта го обрече на отшелничеството. Светският живот, който ценеше повече от всичко, а критиците определяха като „забава“, за него бе сърцевината, цветът на неговата поезия. Като събираше своя мед, той така кръжеше и криволичеше, че изненадваше дори най-близките си. И заради това си остана загадка за онези, които не знаеха тайните причини за равнодушието му към литературата; неговата голяма скромност и безкрайните му извинения, прекъсващи четенето на всяка страница от ръкописите му. Пруст служеше на своя кошер. Подчиняваше се единствено на неговия рег. На осемнадесети ноември, на върха на славата си, отказал се от всички лекарства, той напусна тленното си тяло, както пчелите напускат кошер, пълен с мед. И смъртта му бе подобна на загадъчната саможертва на пчелите. Уроците на катедралите. Изведох това заглавие на нов бял лист и неведома сила ме пренесе отново в дома на хазаина, който, както никои друг, обожаваше тези бели листи и ги изписваше един след друг с такава любов и страст. Но този път си спомних за онези времена, когато често ходех у Пруст и когато само ние, четирима или петима негови близки приятели, познавахме Пруст – писателя, и покорени от неговите опуси и от неговата личност, го приемахме като наистина възшебно същество. Тогава още никои не се досещаше, че този нощен дух ще създаде цял свят. Ние – още от първия миг – съзряхме у него човека, белязан със знака на славата и на смъртта.

Сега искам да ви разкажа за нашата последна визита при Марсел – той наскоро умря и вече няма да има кой да ни обсипва с упреци или похвали. Да, такъв беше маниерът на общуването му. В писмата си, написани с неразбираем почерк, в които гумите приличаха на пияни насекоми, или в разговорите си Марсел Пруст ту ни разхваляваше, така че ни ставаше твърде неловко; ту ни обсипваше с обиди – за нас нереални и призрачни, а за него може би напълно справедливи... В това съдбовно утро не се наложи да почукаме на вратата. Нито да се съобразяваме със забраните и опитите на Селестин да ни задържи – тя винаги искаше да разбере дали не сме „докоснали ръкавиците на гама, държала рози“ (имаше опасност Пруст да получи пристъп на сенна хрема!). Нали сам той ми беше казал веднъж, че повече няма да рискува „Пелеас и Мелизанга“ на Дебюси, защото там имало едно място, където се говори за есенния вятър над морето и това предизвиквало у него силен пристъп на болестта му...

От какво умря Марсел Пруст? От предписаната му хигиена, от принудителната промяна на начина му на живот, от дневната светлина, нахлула в мрака на неговата алхимическа лаборатория. В този ден ние с Леон Доде влязохме в познатата стая с капаци на прозорците, която ни се стори странна, плашеща и непозната, защото дойдохме в час, когато Марсел Пруст не приемаше. Едва пристъпили прага, ние се оказахме в на-

пълно чужд дом. Вместо стопанина тук посрещаше Смъртта. През капациите на прозорците на този „Наутилиус“ се процеждаше бледа светлина. Под нозете ни проблясваха кристалчетата нафталин. Чехлите на Пруст се търкаляха сред разхвърляни по пода перуки и изкуствени бради, кожуси и ръкавици и всичко напомняше за разграбена вила. Приятелите бяха застинали на място, като поразени от удар на мълния; да, тази загуба беше удар, поразил и литературата, и толкова близки нему сърца. Селеста ни заведе до домакина. Стаята беше празна. Цареше страшна тишина и една странна тържественост. Отсъствието на познатите аромати – противо-астматичния прахец и евкалипта, потвърждаваше жестоката реалност. Изваден от своята раковина, Пруст лежеше, обърнал профила си към нас. Беше с брада – тази брада той ту бръснеше, ту оставяше и ако не го виждахме често, не можехме да предположим как ще се появи следващия път. Брадата, почти карикатурна приживе (с нея напомняше восъчното копие на убиеца многоженец Карко от Музея „Гревен“), скриваща мекия овал на лицето на този млад генди, сега му придаваше вида на велик маг или цар. Изведнъж, едва освободили се от това потресаващо зрелище, ние видяхме вляво, до камината, покрита с гебел сив слой прах, огромна купчина ученически тетрадки. Тя се извисяваше там, в тъмния ъгъл, на фона на цялата тази тъмнина и светлината от малката порцеланова нощна лампа сякаш разсейваше и стопяваше бледия профил на Пруст и осветяваше единствено тези тетрадки. Същите тези тетрадки, които прелистваше, когато се готвеше да ни прочете следващата глава. И тази неравна и висока купчина – да ми простят любителите на драматичните ефекти! – беше пълното събрание на неговите съчинения. Една последна тетрадка до лявата му ръка продължаваше да живее, както живеят часовниците на убитите войници. Аз не можах да откъсна поглед от нея. И постепенно стаята изчезна, изгуби се, а трогателната купчина листа започна да расте и да изпълва цялата стая догоре! Докато не израсна една цяла книжна катедрала (и аз си помислих как, обзета от пламъците, с грохот рухна Реймската катедрала, а на нейното място сред гима възникна катедрала-призрак!). И над тази книжна катедрала се издигна във въздуха духът на Изгубеното време, в което Албертина ще се превърне в ангел с нащърбена усмивка, а всички останали ще бъдат светци, грешници, химери.

Преведе от френски Огнян Стамболиев

Нова книга

Банко П. Банков
Из „СОЦИАЛЕН
ПРЕХОД“

БАНКО П БАНКОВ

СОЦИАЛЕН
ПРЕХОД

ОРИСНИЦИТЕ

В приказката за спящата красавица пренебрегнатата зла фея Карабос предрича на новородена принцеса; ще се убоде на времено и ще заспи непробуден сън. Закрилницата на момиченцето, добрата фея на Люляка, не може да отмени пророчеството, но го смекчава. Магията ще трае, докато спящото дете израсте като девойка и я събуди целувка на влюбен...

Заложбата, подтикът да я проявиш, заблещуква като гремещо под пепел въгленче и изправя младия човек на кръстопът. Ще срещнеш ли там благосклонен покровител, който да раздуха въгленчето? Да те окуражи и да налучкаш просека през трънака на враждебна гора?

Или недоброжелател ще те препъне веднъж и два пъти, докато ожулиш колена, избодеш ръце и престанеш да се луташ за просека?

.....

Светът на думите не беше единствената пътека, поблазнила ме в школки години. Посех очила, но се потях в трупа за хора и ръченици, скрибуцах на цигулка в училищния оркестър, напъвах се за шестица по рисуване. И до днес пазя сносни акварелни скици в профил на близки.

В края на прогимназията започнах да реда подражателни стихове в тетрадка с розова обложка. Нови учебници сменяха старите, но забената тетрадка розовеше неотлъчно под тях. Бях силен и по алгебра, разваляше ми успеха само физическото възпитание. Учителят М. Б. недоволстваше, но ми пишеше шестица от немай-къде, заради класната.

Пълните отличници рядко са първопроходци в живота, колцина са нестандартно мислещи, със златни ръце? Успехът в дипломите по-често е плод на трудолюбива старателност, на суета да се изтъкнеш сред други, да те знаят. Години ми трябваха да се уверя, че похвални гласове също се случва да те погведат, важно е да усетиш собственото си може.

Колебаех се какво да уча, гали филология, отвъд нея ми се провиждаше писателство; или инженерство. Загрижените ми родители настояха: професията трябва да осигурява хляб. Ако имам погацине, кой ще ми пречи да пиша, макар и с техническа диплома? Вярвали са, че писателството е нива, петимна за всеки кълн.

След години моя близка, литературна критичка, Е.П., ме помоли да ориентирам за частни уроци по физика сина ѝ, тогава кандидат-студент.

На учудения ми въпрос „Защо физика, а не литература?“ отвърна: „Не искам да си изкарва хляба от начина, по който мисли“. Половин век мислене и говорене в България имаха малко общо.

Записах да уча строително инженерство, имах пространствено виждане за сгради и мостове, за чертежи и числа. Градежлъкът е древна професия, вековете са ни оставили паметници за човешка съзидателност, надживели природни бедствия и обществени разрухи. Но продължавах да се ослушвам за вътрешни гласове, единият ме блазнеше всяка сесия да се натягам за отлични оценки, другият – да съчинявам нови стихове в старата тетрадка.

По социалистическо време вечерите в техническите институти бяха време за художествена самодейност. Декламирах собствена басня на студентски преглед, отпечата я младежки седмичник, талантливият лирик Н.В. ми подаде ръка и прекрачих прага на литературен храм, списание „Септември“. Дипломирах се с отличие и възможност да избира къде да работя. За учудване и недомлъвки на колеги, пожелах да постъпя на строителен обект, далече от София. Вторачен бях в гуми на Горки, животът ще е мой писателски университет.

Три години газих в кални изкопи, контролирах отливане на колони и заваряване на покривни ферми. Подслоняваше ме барака в работническо селище, сред царевици – човешки бой; живях в панелка, лъхаща на влага, в градски покрайнини. След мразовит или жегав ден на обекта, бедувах до среднощ, да превръщам ежедневието в римувани строфи. Гъделичкаха ми душата публикации в заводски многотиражки.

Доста време ми трябваше да осъзная, че гладът за стихове, отвел ме сред изкопи и скели, е глас на сирени; подвел съм се. Крилата ми бяха къси за сепваща поезия. Добросъвестно разказвах случки в четириредови куплети, но истинската поезия е отвъд разказа. Магията е да подскажеш внушение зад битийното, образно да вплътиш абстракция в съусещане, съпремисляне у непознат читател. Заплатих катеренето към Парнас с три недоулучени години, но почнах да съзирам истинското лице на гелника, ръката ми – да усеща глад да го прероди в авторски прозаичен свят.

Първите си разкази на трудова тематика изпратих по пощата в две водещи литературни списания. Бил съм бодър оптимист, като Джек Лондоновия герой Мартин Игън. В тогавашно време управленците зорко опекунстваха словото да се вписва в идеологическото петолъние, но се налучкваха и пролуки. Днес писателството е достъпно, плащаш и те издават, но талантливите текстове ги дави поток от графомански самоотпечатки.

.....

След гвайсетина дни ревниво чакане утвърждаващи се редакторки от гвете списания, поетесата С.П. и прозаичката Л.Г., ми отговориха поотделно с насърчаващи отзиви. Видях разказите си отпечатани в кампанийни „трудови“ рубрики; какво от това, такава беше естетиката на времето. Усетих приповдигната вяра в моженето си, убеденост, че съвремието чака написаното от мен.

В друг текст ще отдам дължимото уважение на литературни авторитети, които продължиха да насърчават търсенията ми, следяха

благодарно развитието ми. Но е илюзия, че докато се наборваш със словото, гмуркаш се към дълбокото, ще срещнеш само отзивчивост. Всеки дебютант трябва да е подготвен емоционално и с разум за неразбиране, за отричане. Кога – уж без лично отношение, от дежурни идеолози на конюнктурни естетики, кога – с преднамерена умисъл, да бъде препънат конкурент в състезанието за място под литературното слънце.

Ще те стъписат ли гласове на орисници, вещаещи ти съдба на случаен спътник, на нанос, който литературната река ще отложи в плитчините си? Отговорът е да се взреш в себе си, но след като си прогледал в думите на предходници, след като си наясно с голямата цел в живота си и усетиш какво можеш и какво не ти достига.

За да помогна в самопреценката на млади словотворци, ще разкажа за праговете, които ме спъваха по пътя. За преричанията, които се наложи да опровергая, вторачен напред и евентуално – нагоре.

Окрулен от отпечатаните ми трудови разкази, почувствах подтик да пиша роман, с който да дебютирам. Не с тънко книжле, не с очеркови истории, усещах се узрял да скоча направо в литературния талвег с мой свят от гуми. Проектирах делника си върху строителна канава в ръкопис, който озаглавих „Момче за лятото“. Базери нахапваха черешови градини в подножието на Родопите; астматици, слезли от мина на Горубсо, кашляха над заварки; бетонджии-помаци се вкопчваха в чешитлъка си; разведени бояджийки флиртуваха с апани, замитащи неблагоприятност; рускини вадеха с памук душите на гървосекачи от Коми. Пасторска дъщеря, хубава като икона, виждаше илюзорна пролука отвъд свят на неделни проповеди, сепната от мое нехайно внимание...

Със самоувереност на претендент, застрахован от изживявана фактология, взех ден отпуск и отнесох ръкописа, подвързан в папка с общарски връзки, в издателство „Български писател“. Секретарка от достолепната софийска редакция го заведе под входящ номер и зачаках отговор.

Осъждайки догматичното време, отрекло ролята на егото при умножаване на обществения продукт, нека напомня. Надлежно регистрирана заявка или молба винаги получаваше отговор, често формален, но обикновено – в срок.

След два месеца гочаках преценка, която с дебютантската си самоувереност си въобразявах, че заслужавам. А е била малко чудо. Редакторът И.П., набрал популярност белетрист, по-късно класик на прехода, ми съобщаваше, че харесва ръкописа и ще го предложи за печат. С „Момче за лятото“ щях да вляза в гилдията на оглашени словотворци през висока врата.

Месеците за предпечатна обработка бяха от най-вдъхновяващите в живота ми. Стъпил бях на свой път, по който ме чака методично възкачване. Не допусках, че усещането за житейска сполука се братее с розово облаче.

След проточило се мълчание и зараждащо се безпокойство, редакторът ми писа, въведена е институция „супер-рецензент“. Въпреки категоричната му препоръка, ръкописът на „Момче за лятото“ е предаден на

редакционен сътрудник за второ мнение. Последва ново многозначително чакане и на официалното ми запитване, получих предусещан отговор с изходящ номер. Супер-рецензентът С.Ч., поет-маринист, отхвърлил предложението за отпечатване на романа ми.

Кипях от негодуване и обига, но бях и горделив, и притеснителен. Не пожелах да потърся мариниста, да изслушам недоволствата му, да опитам да ги съобразя. Отхвърлях ги преди да съм ги чул. Не можеха да са верни, той не познава хората от обекта, няма представа от живота им, видян през моя.

Така стихотворец, възпяващ пенести вълни и солени ветрове, провали амбициозния ми дебют с роман-дневник, срещу хонорар за страница-две второ мнение. Оттогава не съм посегнал да прочета и рег от него. Забравата, покриваща името му, лекува нараненото ми его. Години вече с всеки мой ръкопис мълком оспорвам непрочетената му преценка. Оправдавам се, че е обслужвал конюнктурата, бранил е територията ѝ.

Не посягам да отгърна и собствените си пожълтели страници в папката с общарски връзки. Ами ако днес усетя цензорските възражения относно „Момче“-то за основателни? Не, не, завистта у българите е генетичен дефект, колко певци са късани на прием в нашенската консерватория, а ги е чакала световна кариера... Все пак, от отричането има и полза, нахъсва те да го опровергаеш, докато ранно признание може да те затвори в клетката на конюнктурната щампа за теб...

.....

Приютих се да ближа рани в непретенциозната ниша на разказа. Обикалях софийски редакции да предлагам ръкописи, катерех мрачни тавански стълби, изслушвах мнения от разхвалвани прозаисти и вредили се в издателствата списователи, останали на една дебютна книга. В приемното им време веднъж седмично, което те често не спазваха, негласна задача на част от тях бе да отбиват ценния за печат на графомани и упорити дебютанти. Имах конюнктурно предимство, пишех за съвременници от строежи и фабрики, типажи от ръководяща класа. Ежедневници и периодика трябваше да отделят страници за художественото им възплъщаване.

Прозата в официоза на писателския съюз, вестник „Л. ф.“ завеждаше Й.Р., любимецът на критиката по онова време. Мощен талант, чиято различност даваше лице за прег света на хитроватата прослойка, калесана дълговечно за държавната власт.

В чудата проза на „печенега“, така го наричаха зад гърба му завистници, фантазни герои отклоняваха обществения усет от същностни язви на социалистическото село; развличаха висшите управленци с фолклорна екзотика и битово хитреене. Академици-анализатори и млади критички шумяха възторжено по повод всяка книга на класика-съвременник и осребряваха ажиотажа с кариерни позиции и битийни екстри.

Искаше се упорит оптимизъм, за да прекрачиш прага на литературния официоз и да предложиш материал за преценка. На входа на съюзната сграда се изпречваше портиер, който отпращаше без много приказки нечакани посетители. Червендалест и едър като борец тежка категория,

в тъмна униформа и адмиралска фуражка със златна околужка. Проверяваше намусен за пропуски, заяждаше се за приемни часове, сякаш за всеки отпратен графоман ще му начислят премиални.

Следващото препянтствие, способно да обезкуражи и най-напорист кандигат-автор, дебнеше зад етажната врата на редакцията. Дебютантите я знаехме като Лалчето. Дали беше хигиенистка, вживяла се в образ на сътрудничка, дали низша щатна бройка? И тя обеместа, тежка, по калъпа на портiera, с тънка анемична коса около бузесто лице, липсваше ѝ само униформа.

Криеше редакторите-сътрудници на вестника, измисляше им внезапни ангажименти извън сградата, отпращаше кандигат-автори заради преместени приемни часове от днес за вчера. Или просто надничаше през шпионката и не отваряше вратата, докато натискащият звънец се откаже и си тръгне.

Бях успял да прескоча Лалчето и да оставя за преценка мой разказ на съвременна тема. Та след възпитано изчакване нагборих изначалната ѝ подозрителност към литературни натрапници и застанах чинно пред ценения редактор, той четеше стихийната проза. Така означаваша продукцията от непознати автори, нарочена за отхвърляне, в отлика от поръчани материали на съюзни членове. Вярвах, че точно утвърден белегист ще оцени автентичните ми житейски впечатления, психологизма в почерка ми.

Беше слаб, с характерни остри черти, запреравя купчина ръкописи върху бюрото, дали пък разказът ми не е сигнал до него? Най-сетне го намери, попрелести го, забарабани със сухи пръсти по плота, прокашля се да прочисти глас.

– Разказът, другарю Б., е като чорбица, трябва да нахрани въображението на читателя – поспря, търсел е думи, за да се изрази в стила си, образно. – Та вашата чорбица е твърде рядка, не става за печат.

Не ми се полагаше да споря. Възнегодувах безсилен, прибрах мълком ръкописа си, но все пак, казах „довижгане“, преди да прихlopна вратата зад себе си. Отдавна не помня кой от разказите ми класикът оприличи на рядка чорбица. Възможно е с днешен поглед аз самият да преценя написаното като слабовато, като опит да полаская съвременното с проза, възпитаваща в трудова почтеност. Напън да ме забележат сред навалищата кандигати за престижно писателско поприще.

Но обидната преценка за рядката чорбица помня до днес. Тя обяснява градското ми чуждеене от впечатляващата със селски странноватости проза на изтъкнатия автор. Потвърждава приказката за гърваря и мечката, за лошата рана, която зараства и лошата дума, която не се забравя.

.....

Със себевира, упорита работливост и преглъщане на скептически мнения „пробих“ с десетки разкази в периодиката. Раната от опита ми за дебют с роман завяхна, предложих за публикуване сборник разкази в издателство „Народна младеж“. Редактор на „прохождането“ ми в библиотека „Смяна“ на издателството беше Д.О., талантлив поет, бивш партизанин. От по-инаква проба.

Преди да отпечатам сигнала екземпляр от тиража, той неволно ме затрудни. Традицията на поредицата предполагала колега писател да въведе с уводни думи читателя в книгата на дебютанта.

Литературните ми приятелства бяха оскъдни. Идвах от строежи в провинцията, не бях делил разпивки и трапези с бохемата. Не ми се услаждаха, тогава и досега. Логично ми се видя да се обърна с молба за увод към редакторката-поетеса, която бе насърчила прозаичния ми дебют в списание „Септември“.

Бавни снежинки падаха в синкава зимна вечер зад прозореца на уютно отоплената редакционна стая. Настолна лампа под зелен абажур хвърляше кръг светлина върху бюрото. Застанах пред поетесата с очакване за полагащо се доверие. Забелязан от нея, дебютирах в престижна поредица, потвърждавах литературната ѝ проникателност.

Тя имаше впечатляващо излъчване. Хубост, която гържи на разстояние; стройна фигура, медно отсенена коса, изразителни зелени очи. Мелодичният ѝ глас издаваше интелигентно самочувствие, премисляше какво ще каже.

Думите ѝ ме жегнаха легено.

– Не бих могла да се ангажирам с предговор за книгата ви, не съм следила как сте се развивали.

За пореден път се свих като таралеж, нямаше смисъл да моля, да настоявам. Сякаш под ризата ми корясваше броня, от която присъдите отскачаха. Прибрах предпечатния екземпляр от дебютния си сборник и излязох мълчаливо. В синкава зимна вечер, под бавно падащ сняг.

Благосклонен предговор ми написа И.О., рано напуснал света „грагски“ белетрист. Сборникът ми „Дълъг ден“ бе публикуван с две години закъснение, заради чехословашките събития. Пражката пролет събууди патологични подозрения у цензорския апарат, ръкописи, подписани за печат, бяха върнати и препрочитани под лупа.

Получих утвърдителни отзиви, заради автентичното вписване на трудовете ми герои в делника, за търсенето на поведенчески стожери. Но и заради интелигентска почтеност, порив за жестове... Пътят ми към литературното поприще бе открит, чакаха ме бъдещи спъвания и окуражавания; но по нагорнище.

Половин живот след това, с именитата поетеса се оказахме лауреати на награди за поезия и проза в конкурс на популярен ежедневник. С чаша вино в ръка се обърнах спонтанно към нея, тя – вече с ореола на грандама в рогната поезия.

– Госпожо П., признателен съм ви, на времето ми дадохте път, за да стигна днес, редом с вас, до това признание.

Тя ме погледна с избледнял зелен поглед под тънки вежди, много, много отдалеч и каза.

– Съжалявам, не ви помня.

И какво, тя си остана моята поетеса.

.....

Няколко пъти дебютант-режисьори, търсеци киноизява, попадаха на мои прозаични творби и възнамеряваха да ги филмират. Дали съзнаваха,

че поемат риск? Не бях от „наши“-те автори. Достъпът до екран беше контролиран изкъсо; след заявка и аванс, вдъхващ оптимизъм, се редуваха критични обсъждания, нескончаеми преработки, открито недоброжелателство, загримаса на идеологическа угриженост. Плюех през рамо и се заканвах кракът ми да не прекрачи повече прага на киноцентъра.

Филмовата „фабрика“ за целулоидни илюзии беше скупница от тежковати жълтеникави сгради, като апликиран декор пред стръмнозелената Витоша. Сценарните съвети към всеки от производствените колективи бяха ясли за интелектуалци, питомци на статуквото. Оправдаваха щатни заплати заседавайки веднъж седмично, че и по-рядко, и даваха мнения относно проекти за нови филми. Внасянето на заявка от външен ентузиаст беше лутане в лабиринт, нацелен да откаже наивника. До производство стигаха почти винаги текстове на щатни сценаристи към колективите, те спазваха кога очевадно, кога – по-прикрито, идеологическите внушения. Рядко се случваше доказал се правоверен режисьор, екранизирайки творба на писател-фаворит на властта, да смути спокойствието. Неизбежно следваше партийно постановление, изобличаващо вреден уклон, чуждопоклонничество или оклеветяване на действителността.

И все пак, намираха се нетърпеливци, нетимни да надникнат без очила в делника.

Първата режисьорка, Л.Б., решила да екранизира моя повест, беше гъщеря на интелектуалец, изявявал се като левичар отпреди девети. Влизаше в рисковото начинание с известен бонус. Героите ни бяха автентични характери, търсеха път в живота си на национален строеж. Тогаваашната ми тематична ниша днес може да навява позозрения, че съм се нагаждал към схоластиката на времето. Но за разлика от синекурите-цензори, не „слизах“ в живота, за да го проучвам. Познавах от лакът разстояние героите-прототипи от социалистическия делник, които трябваше да коват общественото бъдеще. Бях осъмвал и замръквал с очакванията и недоволствата им, вярвах, че ежедневието им е достойно за художествено превъплъщение. Че душевността на „долния“ свят може да сепне „горния“ с истинност, да го лекува от негъзи.

Още при първото обсъждане на мой сценарий, усетих че не съм в календарния делник, на своя земя. Филмовият вариант по повестта ми следеше зигзаги на близост между авторитетна руска специалистка и млад самонадеян българин, кръстосали пътища на голям строителен обект. И какво чух от синекурите-редактори!

П.К., поет-лирик, привилегирован в четири дни от седмицата да общува насаме с музата си, възпитано оправда заплатата си. Оценява намерението на сценариста, но представеният материал внушава, че авторът не познава строителството. Съчинил е нетипична история, тя изкривява представата за трудовия делник. Домогванията на героя користят братската съветска помощ за изграждане база на новото ни общество.

Идеше ми не да възразя, а да викна! Не съм познавал строителството, дето бях дошел на обсъждането с кал по ботушите, както му е гумата! Изкривил съм трудовия образ на делника!

Възненавидих до гън душа редакторите, но на какво можех да се надявам? Комисията отхвърли сценария с мотивирани говори, актуалната тема не е достоверно разработена, хвърлям сянка върху братски отношения. Докато се лутах в лабиринт от коридори на излизане, си обещах, кракът ми повече няма да стъпи тук.

Заг тортенокремавите административни корпуси и павилиони планината се издигаше идилично зелена, подпираше синьо, ама синьо небе... Човек възнамерява, а животът подмамва с нови уловки; още два пъти излизах гневен от киноградчето.

Пореден режисьор, петимен за киноизява, провидя живот за следваща моя повест върху целулоидна лента. И пак залегнах над сценарни варианти, първи, втори. Заочничка от текстилна фабрика се изкачва до директорски пост, но заплаща кариера с нагарчащи компромиси, с изкривен живот.

И ето ни, сценарист и нов режисьор на съг пред съответен редакторски съвет. Екзекуторите – различни, а циничната им грижа да бранят статуквото от посегателства – същата. Изправи се представителен млад мъж с лице на язвджия, М.К., редактор на филми, без една книга зад гърба си и какво да чуя? Сценаристът грабял образа на героинята с толкова пристрастие, че внушавал съмнения, дали пък в интимния живот не е с обратни предпочитания?

Е, и това гоживях, що ли съдниците не си такова майката! До края на поредната мимикрия на угриженост за художественото здраве на обществото, слушах само гневното сърцебиене в ушите си. Какво правя сред самонадеяни абонати за привилегии, защо търся място под слънце, което свети за провали се таланти? И за бездария, вредили се сред тях по привилегировани пътечки?

С амбициите си за писателство, за изява, не излагах ли и моята съвест, душата си за продан? Много души на кандидати за слава се продаваха на писателската сергия, лукавият отминаваше незаинтересован моята. Години наред тайно я винях, но днес подминаваната душа ми отваря уста да съдя миналото.

Трети сценарий – „Железни мъже“, четвърти – „Зимно слънце“... С него все пак прекрачих от разкаляната пътека на делника до гримираното му лице като за екран.

Режисьорът-дебютант на „Зимно-то слънце“, А.П., несигурен дали ще му се случат бъдещи изяви, вложи в екранизацията всичките си представи за кино, багажа си от житейски впечатления. Екранната история се роееше мъгляво с преживелиците в повестта ми, малко от думите ми влязоха в устата на героите. Все пак, във финалните кадри името ми на сценарист светна на фона на пролетна, многоводна река, тя отнасяше станало и разминало се...

Струваха ли си упорството и разочарованията? Е, животът продължаваше.

.....

За противоборствата ми с пазвантите около театралните сцени вече разказах в „Нагарчащ хепиенд“ от сборника ми с разкази и новели „Социален преход“. Властта беше особено ревнива към театъра, да не

се чуе опасна дума срещу нея от сцената. Каква ти дума, плашеха се от внушение, от намек... Патих не само от щатни театрални названти, амбицията ми да създавам живот върху сцена ме препъна в баналната истина, никой не е пророк сред свои.

По повод годишнина от Чипровското въстание Михайловградския съвет за култура обяви конкурс за пиеса, с която да отбележи делото на изтъкнатия възрожденец Петър Парчевич. Парчевич е високо образован българин, випускник на католическия колеж в Лорето, архиепископ на нашенски диоцез, но много по-съществено – първопроходец на съвременната българска дипломация. В три знаменателни свои мисии при европейски владетелски дворове полага неимоверни усилия с логика и пламенност да убеди короновани глави да подпомогнат с оръжие борбата на българите срещу османското потисничество.

Чипровското въстание е грейнала и угаснала светкавица, родена от усилията му. Векове наред делото на този късноренесансов интелектуалец, бугител и дипломат е загърбвано, подценявано и премълчавано. Заради, нека си го признаем, спотаената ревност на българското православие, то има историческа претенция за конфесионален монопол върху българското религиозно пространство.

Нарекох пиесата си „Чипровски барон“, за да припомня за присъденото високо отличие на Парчевич, прашасало в архивите на миналото. Чувствах се призван да разкрия пред съвременника ни родолюбието, високите познания, неукротимата енергия на този наш предходник, независимо от църковна ревност, дяляща народа ни според това как се кръстим, отгъясно на ляво или обратно.

Предагог текста и вездесъщата Театрална дирекция този път благосклонно го планува в репетоара на Михайловградския театър за загабачия се смутен сезон – 1988/1989 година. Остана ми последна формалност, да отнеса окончателно редактирания и прекрачил цензурата текст в литературното бюро на тамошния театър.

В края на влажно лято се спусках с неслучилото ми на грижлив стопанин жигули по северните серпантини на Петроханския проход. Забой след забой пътят пресичаше тъмни борови и букови гори, буйна вода шумеше в дълбоки раздоли. Тук и там потоци преливаха през асфалтовото платно, свличаха камъни, през отвореното прозорче на колата навяваше на хлад, на влага и някак си – на тревога.

За изненада драматург на театъра се оказа мой бегло познат съгражданин, Н.Ф.. Бе завършил гимназия три или четири випуска преди мен, представителен мъж, учил за морски офицер, бродил през живота, с диплома за драматург от театралната Академия.

Олекна ми, предаването на текста ще е вече формалност. Ще го отметнем със земляческа разговорка, ще си припомним позабравени познати и случки. И ще поема облекчен обратно, по път, катерещ нагорница през влажни гори, нагазили в тъмен погратък.

Землякът-драматург се осведоми за условията на конкурса, който бях спечелил, отбеляза, че ръководството на театъра не е участвало в съставянето им. Наясно е, че дирекция „Театър“ е предвидила „Чипровски барон“

в репертоара на колектива за сезона, но видиш ли, указанията на Дирекцията са все пак препоръчителни, насочващи. Предвидените за поставяне заглавия не са обезпечени финансово, драматургът замълча. Нямаше нужда от повече вежливости, за да усетя, в негово лице бях се изправил не пред съратник, а срещу опонент. По-млад негов съгражданин ще се покланя след премиерен спектакъл от авансцената на поверения му театър... Спечелен конкурс, памет за именит предтеча; гласът на егото е в състояние да заглуши всички други гласове, да пренебрегне всякакви доводи.

„Чипровски барон“ не видя сцена, споделих вече, неизиграна пиеса е като рано починало дете, не се прежалва до живот.

Още два пъти през годините театрални-съграждани тихомълком ме спъваха по стълпалата към сценичната рампа. Землячеството за мен се превърна в предупреждение за стаено недоброжелателство. Все пак, намирах спасение – в труд, труд и себевзискателност. Признанието идва – рано, късно, но се случва и да не го диге. Непознати театрални съдници, напук на поредни загуби, ми присъдиха най-висока театрална награда за сценичен текст.

Много години след това срещнах драматурга-земляк, вече пенсиониран, в родния ни град. Понатежал, в бял лемен костюм, с копринена кърпичка в горния джоб на сакото, с подгържано за възрастна лице. От известно време пишеше проза, кандидатстваше за членство в Писателския съюз. На предложението да ни запознаят, успокоих съпровождания, вече се познаваме.

В очите му прочетох гузна тревога, тая ли карез заради прежно недоброжелателство? Няма ли да си върна с пренебрежение, аз титулован член на Съюза, спрямо умилкващ се възрастен кандидат?

Не отворих дума за отдавнашната ни среща, за наболяващата рана, отворена от „Чипровския“ ми текст. Какво да чопля лична горчилка, нека е болно на всички заради неизгължената почит към предтечата-възрожденец. Грize ме допълнително подозрение, дали Парчевич не беше поредно загърбен заради мен, нали никои не е пророк в дома си.

.....

През всичките ми писателски години подгарях екземпляр от поредната си книга на редакторката от издателство „Български писател“, Х.В. Дребна, достойна жена с набръчкано бяло лице, впечатляващо синеока, безкомпромисно отдадена на почитността в литературата. Година настоява, пребори се и издателство „Български писател“ публикува романа ми „Нито първи, нито последни“. Така възмезди отдавнашната ми горчилка заради „Момче за лятото“.

Срещяхме се в близост до дома ѝ. Сяхме на кафе и малък коняк в дневния бар на дискретния хотел „Форум“, тя нетърпеливо запалваше цигара. Говорихме за ежедневието, за селските ваканции, които прекарваше на вилата си в Дрен и превода на „Хазарска хроника“, който говориваше; от години следеше сръбската литература, ценеше я. За работата ми със студенти-специализанти и надеждите, които вдъхва младото поколение. За последните официалности в Писателския съюз, на които бях присъствал и за които до нея в Дрен достигаше само ехо.

В подтекста на срещата ни неизменно бе ревнивото ми нетърпение да чуя оценката ѝ за поредната ми белетристична изява. Тя се ограничаваше до немногословна забележка между делнични сподележи; препоръчваше да прочета впечатлил я белетрист (бе настоявала за Ъндайк), предупреждаваше да избягвам буквалност и дидактизъм. Да не подценявам читателя с финално внушени изводи. Последната ѝ насърчителна преценка, която чух, вече седемдесет и пет годишен, по повод сборника ми с разкази и новели „Граматика за възрастни“ беше: „Е, понапреднал си!“. Учител – ученик са в неизменни позиции през цялото ни жизнено пребиваване. Ето, пак формулирам извод.

Тя си отиде анонимно, оставяйки ме сам в литературната ниша, без наставник. Дошло бе време да наставлявам идващите след мен. Написах горните редове като съзнавам, че преценките за препъвали ме съвременници нямат претенция да са безпогрешни. Напротив, те са откровено субективни, породени от засегнато его, от непрегълтната с години горчичка заради уязвено самочувствие.

Но с нещо все ще са полезни на наивните храбреци, преметнали шарена писателска торбичка за впечатления, стъпили на пътеката, отвеждаща към градините на суети и човекопознание.

проф. БОЖИДАР ЙОНОВ • Орфей, емайл

ЗА ХУДОЖНИКА В БРОЯ БОЖИДАР ЙОНОВ

Роден на 16 февруари 1942 в София.

През 1968 г. завършва „Стенопис“ в Националната художествена академия, където става професор, а между 2003-2007 г. и Ректор.

Автор на многобройни художествени реализации в областта на пространствения, рекламен, графичен и компютърно генериран дизайн, създател на стотици плакати, художник с разностранни интереси и постижения както в класически, така и в експериментални форми и видове на визуалната култура – емайл, типография, стенно-монументални и дигитални изкуства.

Негови самостоятелни изложби са представяни в: Будапеща, Цюрих, Виена, Братислава, Москва, Берлин, Грийсбъро (САЩ), Алжир, Токио, Париж, София и др. Участник е в международните биеналета и триеналета на плаката в: Лахти, Варшава, Монс, Мексико, Бърно, Тояма; в десетки представителни изложби на българския плакат по света, както и във всички национални изложби на графичен и пространствен дизайн.

Сред наградите, с които е отличаван, са: Златен медал от Международния конкурс за туристически плакат – Торино, Италия; Специална награда на АПН за плакат на олимпийските игри в Москва; Сребърен медал за графичен дизайн на календар от Международното биенале – Бърно; Втора награда от Международен конкурс на ООН в Страсбург за плакат на тема „Правата на човека“, награди на СБХ от биеналето на българския театрален плакат – Димитровград, Специалната награда на СБХ „Александър Жендов“ за постижения в областта на графичния дизайн, Голямата награда за календар от Международния панаур Пловдив, ЗЛАТНО ПЕРО на радио КЛАСИК ФМ – 2011.

Съосновател, а от 2016 г. и председател на Международното триенале на сценичния плакат, куратор на различни пътуващи колекции, член на международни журюта.

<http://www.bojidarionov.com/>

ПЛАМЪК

ЕДИНСТВЕНОТО БЪЛГАРСКО СПИСАНИЕ
ЗА ЛИТЕРАТУРА,
НАДЖИВЯЛО ДЕСЕТИЛЕТИЯТА!
98 ГОДИНИ –
ТВОРЧЕСКИ ПЛАМЪК!

ГОДИШЕН АБОНАМЕНТ – 40 лева
ПОЛУГОДИШЕН АБОНАМЕНТ – 20 лева

ВАЖНО СЪОБЩЕНИЕ

Съобщаваме на нашите читатели, че абонаментът за списание „Пламък“ за 2021 година ще бъде без помощта на Български пощи. Може да се абонирате в редакцията на адрес: София 1142, бул. „Васил Левски“ 60, списание „Пламък“, а така също и във фирма „Доби“ (тел. 02-9632047).

Или на банковата сметка на списание „Пламък“:
БДСК, РК „Батенберг-1“
BIC: STSABGSF
IBAN: BG67STSA93000001682901

Издателска къща „Списание Пламък“
Главен редактор **Георги Константинов**
Редакционна колегия **Паруш Парушев, проф. Йордан Калайков,**
Румен Шомов, Ирина Велева, Христо Сл. Караславов,
Георги Н. Николов, Николай Дойнов, Боян Бойчев
Редактор на броя **Румен Шомов**
Коректор **Ганка Петкова**
Предпечатна подготовка **Мариана Христова**
Редакция и администрация – бул. „Васил Левски“ 60
II етаж, тел. 02/981-42-76
Формат 16/70/100. Печатни коли 10,25
Интернет страница на „Пламък“:
www.spisanieplamak.com
E-mail: haini@bgcell.net
Авторски материали не се връщат и не се хоноруват.